

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΜΕΝΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ

της

Αναστασίας Γιατρά

Μέλη της επιτροπής

Επόπτης:

Ευάγγελος Πρόντζας, Καθηγητής

Μέλη:

Βασιλική Καντζάρα, Καθηγήτρια

Θεόδωρος Παππάς, Καθηγητής

Αθήνα, Μάρτιος 2021

ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΜΕΝΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ
ΣΤΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ

ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΜΕΝΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ

της

Αναστασίας Γιατρά

Μέλη της επιτροπής

Επόπτης:

Ευάγγελος Πρόντζας, Καθηγητής

Μέλη:

Βασιλική Καντζάρα, Καθηγήτρια

Θεόδωρος Παππάς, Καθηγητής

Αθήνα, Μάρτιος 2021

«Δείτε τον κόσμο μέσα από τα μάτια
των πιο αδύναμων μελών της κοινωνίας,
Κι ύστερα πείτε μου ειλικρινά
κατά πόσο οι κοινωνίες μας είναι καλές,
πολιτισμένες, προηγμένες, ελεύθερες»

Zygmunt Bauman, *Ρευστοί Καιροί*, 2007

Πρόλογος

Η ολοκλήρωση μια διπλωματικής εργασίας δημιουργεί στο πρόσωπο που την συγγράφει την ανάγκη να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του προς όσους φίλους και καθηγητές έπαιξαν καταλυτικό ρόλο, με διαφορετικούς τρόπους στο τελικό αποτέλεσμα.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή μου κύριο Ευάγγελο Πρόντζα, όπου καθ' όλη την διάρκεια της συγγραφής, η στήριξη και οι συμβουλές του ξεπέρασαν την απλή εποπτεία ενός καθηγητή. Μου επισήμανε με συνέπεια τους τρόπους με τους οποίους αφενός συγγράφεται μια διπλωματική εργασία αφετέρου δε, δίνοντάς μου τα κατάλληλα ερεθίσματα έτσι ώστε να ολοκληρώσω την μελέτη αυτή.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια κυρία Βασιλική Κατζάρα και τον Καθηγητή κύριο Θεόδωρο Παππά. Είμαι βέβαιη πως τα σχόλια και οι παρατηρήσεις τους θα είναι κάτι παραπάνω από ωφέλιμα για την μετέπειτα σταδιοδρομία μου.

Θα ήθελα να κάνω μια ειδική αναφορά στους φίλους μου και συμφοιτητές μου, Ευφροσύνη Τσαφά και Γιάννη Βατικιώτη. Ο δρόμος για την ολοκλήρωση της διπλωματικής δεν ήταν εύκολος και χαίρομαι ιδιαίτερα που τον διαβήκαμε μαζί. Οι συζητήσεις μας και η ενθάρρυνση ήταν σίγουρα δύο ζωτικής σημασίας παράγοντες, σε αυτή τη διαδρομή και τους ευχαριστώ βαθύτατα.

Τέλος θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Νικόλα και στην οικογένειά μου. Είναι αδύνατον να επιτύχει κανείς οποιονδήποτε στόχο, μικρό ή μεγάλο εάν δεν έχει την τύχη να βρίσκονται κοντά του οι κατάλληλοι άνθρωποι.

Μάρτιος 2021

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Abstract	8
Εισαγωγή	9

Μέρος Πρώτο

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

1 ^ο Κεφ.:	Μελετώντας την ανθρώπινη κινητικότητα	15
	: Παρελθόν της μετανάστευσης	17
	: Η «ελεγχόμενη» μετανάστευση του 20 ^{ου} αιώνα	
1.3:	Παιδιά «δεύτερης γενιάς»	23
2 ^ο Κεφ.:	Μετανάστες και κοινωνίες υποδοχής	25
2.1:	Αφομοίωση ή ένταξη; Μοντέλα ενσωμάτωσης μεταναστών	
2.2:	Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και η σχέση της με την κοινωνία	30
2.3:	Κοινωνική συνοχή και εκπαίδευση	36

Μέρος Δεύτερο

ΚΥΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

3 ^ο Κεφ.:	Ενσωμάτωση ή διάκριση και ο ρόλος της εκπαίδευσης	46
3.1:	Μετανάστευση το 1989	47
3.1.1:	Εκπαίδευση παιδιών μεταναστών την δεκαετία του 1989	51
3.2:	Παγκοσμιοποίηση : 2000-2015	60
3.2.1:	Εκπαίδευση, μετανάστευση και «Brain Drain»	66
3.2.2:	Τι αλλάζει στην εκπαίδευση;	69
3.3:	Το μεταναστευτικό τοπίο : 2016-2021	73
3.3.1:	Εκπαίδευση και νεοεισερχόμενοι	78

Επιλογικό σημείωμα	84
--------------------	----

Περίληψη

Η ενσωμάτωση των νέων, αναφερόμενοι στην «παιδική ηλικία» και τη νεότητα του μετανάστη αποτελεί ερευνητικό ζήτημα που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες υποδοχής μεγάλων μεταναστευτικών κυμάτων. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών συστημάτων στις χώρες της Ευρώπης ως προς την ένταξή τους ανά κοινωνία υποδοχής αποτελεί ένα από τα προβλήματα έρευνας της μετανάστευσης σε ομάδες χώρων. Η μελέτη, εστιάζει στην μεταβολή της κατάστασης που σημειώνεται από την αυγή του 21^{ου} αιώνα και αποτυπώνεται σε μια νέα πραγματικότητα τόσο στην μετακίνηση των πληθυσμών όσο και στην αντίστοιχη εκπαίδευσή τους με απώτερο στόχο την ενσωμάτωση στις κοινωνίες υποδοχής. Η έρευνα επικεντρώνεται τόσο στην διαθέσιμη βιβλιογραφία όσο και σε βασικές παραμέτρους ανάλυσης διεθνών οργανισμών.

Λέξεις - Κλειδιά: μετανάστευση, ενσωμάτωση, δεύτερη γενιά μεταναστών, εκπαίδευση, κοινωνίες υποδοχής.

Abstract

The integration of young people, referring to the “childhood” and the youth of the immigrant, is a research issue that characterizes the host societies of large migratory waves. The operation of educational systems in European countries and their identification by the host country is one of the problems of immigration research in groups of places. The study focuses on the change in the situation that has taken place since the dawn of the 21st century and is reflected on a new reality both in the movement of populations and in their respective education with the ultimate goal of integrating into host societies. The research focuses both on the available literature and on basic parameters of analysis of international organizations.

Keywords: immigration, integration, second generation immigrants, education, host societies

Εισαγωγή

Ζούμε σε μια εποχή μεγάλων αλλαγών και θεμελιακών εξελίξεων. Αυτές οι εξελίξεις διαμορφώνουν ένα καινούργιο πλαίσιο για τις δραστηριότητες των ατόμων, δημιουργώντας ταυτόχρονα μια σειρά από πρωτοφανείς προκλήσεις. Οι λαοί του πλανήτη συναντιούνται, και συμβιώνουν όλο και πιο συχνά. Αυτή η διεθνής μετακίνηση θέτει σε δοκιμασία τους καθιερωμένους κανόνες και τις κυρίαρχες πρακτικές σε πολλές κοινωνίες, δημιουργώντας ταυτόχρονα την ανάγκη για την ανασύνθεσή τους και την περεταίρω εξέλιξή τους. Έτσι, οι παγιωμένες πολιτισμικές πρακτικές αναγκάζονται να καταρρίψουν τα στεγανά τους για να μπορέσουν να προσαρμοστούν στα δεδομένα της εποχής όπου νέες οικονομικές δυνάμεις εμφανίζονται και οι κοινωνικοί θεσμοί αγωνίζονται να επιβιώσουν στην αναδυόμενη «ρευστή» φάση της νεωτερικότητας.

Σήμερα, ως «μετανάστευση» ορίζεται η διασυνοριακή μετακίνηση¹, που αντιμετωπίζεται ως φαινόμενο προς διαχείριση, παρά ως μια εν δυνάμει ευκαιρία που μπορούν οι χώρες υποδοχής να εκμεταλλευτούν. Αυτό που θα καθορίσει αν οι κοινωνίες μας θα είναι ανοιχτές, κοσμοπολίτικες ή βουτηγμένες στις ανισότητες, τις διαιρέσεις και την ανέχεια, είναι η χάραξη μεταναστευτικής πολιτικής των κυβερνήσεων. Ωστόσο, σήμερα μεγάλο μέρος της εξουσίας που τα προηγούμενα χρόνια ήταν διαθέσιμη στο εθνικό κράτος και του επέτρεπε να δρα αποτελεσματικά, μεταβιβάζεται πλέον στο πολιτικά ανεξέλεγκτο παγκόσμιο². Έτσι, η αναμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, πρέπει να συμπληρωθεί από συστηματικά μέτρα διαχείρισης της μετανάστευσης σε διεθνές επίπεδο. Το διεθνές θεσμικό και νομικό πλαίσιο παραμένει σιωπηλό στα αναδυόμενα ζητήματα της μετανάστευσης. Η ευθύνη για την διαχείρισή της διαχέεται χαοτικά σε διεθνείς οργανισμούς οι οποίοι δεν έχουν την επάρκεια, μπροστά στον μεγάλο αριθμό των μεταναστών, να αντιμετωπίσουν μείζονα προβλήματα που αφορούν την μετακίνηση τους.

¹I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης 2013 σ. 24

² Z. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2017

Εντούτοις, το φαινόμενο της μετανάστευσης και οι αναστατώσεις που το συνοδεύουν στις κοινωνίες υποδοχής δεν είναι μόνο σύγχρονο πρόβλημα. Οι τοπικές κοινωνίες συχνά αντιδρούσαν αρνητικά στους νεοφερμένους. Στις περισσότερες χώρες υποδοχής, οι χαρακτηρισμοί «μετανάστης» και «πρόσφυγας» δημιουργούν εντυπώσεις αρνητικές καθώς συνοδεύονται με τον φόβο του διαφορετικού. Οι κυβερνήσεις και τα άτομα βλέπουν με καχυποψία τους ανθρώπους που επιθυμούν να ζήσουν στο δικό τους εθνικό κράτος. Αντίστοιχα άλλα κράτη, προσπαθούν να αποτρέψουν την μόνιμη εγκατάσταση μεταναστών στο έδαφός τους, ενώ παράλληλα στο όνομα την ενσωμάτωσης, μηχανεύονται τρόπους για να δημιουργήσουν διακρίσεις ανάμεσα στους «δικούς τους» πολίτες και στους «ξένους». Η συνεισφορά των μεταναστών στην οικονομική και κοινωνική ζωή των χώρων υποτιμάται σοβαρά. Ο κυρίαρχος λόγος των μέσων ενημέρωσης, που κατά βάση ελέγχεται από την εκάστοτε εξουσία, συνήθως ασχολείται με το πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί η απειλή που θεωρείται ότι συνιστούν οι μετανάστες. Οι τηλεοπτικές ειδήσεις και οι εφημερίδες έχουν πλημμυρήσει από αναφορές στην «μεταναστευτική κρίση» και την απειλή στην αλλαγή του τρόπου που έχουμε συνηθίσει να ζούμε. Σύμφωνα με τον Bauman, η κρίση αυτή *«είναι στην προκειμένη περίπτωση μια κάπως πολιτικά ορθή κωδική ονομασία για την παρούσα φάση της διαρκούς μάχης η οποία διεξάγεται από τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης και αποσκοπεί στην κατάκτηση και υποταγή του μυαλού και των συναισθημάτων του ανθρώπου»*.³ Ένας λόγος που απέχει πολύ από την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία και στην εξέλιξη αυτής μέσα από τα οφέλη της μεταναστευτικής κίνησης. Επιπλέον, η έκθεση των ατόμων σε αυτή τη λογική σε συνδυασμό με τις ιδιοτροπίες της αγοράς εργασίας εμπνέει και προωθεί τον διαχωρισμό και όχι την ενότητά τους⁴.

Η μετακίνηση τόσο πολλών ανθρώπων καθιστά επιτακτικό να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στην μεταναστευτική πολιτική τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η άποψη που επικρατούσε τον 20^ο αιώνα, ότι η μετανάστευση αποτελεί ένα αυστηρά εθνικό πρόβλημα, άρα η διαχείριση πέφτει στα εθνικά κράτη, δεν έχει πλέον καμία βάση. Στον 21^ο αιώνα η ανάγκη για μια νέα προσέγγιση της διεθνούς μετανάστευσης είναι επιτακτική⁵. Κατά συνέπεια, η εσωτερική πολιτική των χωρών οφείλει να συμφιλιωθεί με την ιδέα ότι η μετανάστευση είναι μια διαδικασία που δεν μπορούν τα έθνη κράτη να την αναστέλλουν κατά βούληση. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι κυβερνήσεις των χωρών

³ Z. BAUMAN, *Ξένοι στο κατώφλι μας*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2021 σ.9

⁴ Z. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Ο.π. σ. 17

⁵ I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, ο.π. σ. 35

βασίζονται στα διαθέσιμα δεδομένα που έχουν για να εναρμονίζουν την πολιτική τους με τα αποτελέσματα που επιδιώκουν να έχουν⁶. Οι διασυνοριακές ροές είναι μεγαλύτερες από ποτέ όμως η συγκέντρωση αντίστοιχων στοιχείων για την κίνηση των ανθρώπων διαφέρει από χώρα σε χώρα καθιστώντας την συγκριτική ανάλυση δύσκολη ή ανέφικτη.

Ύστερα από την πτώση του κομμουνισμού, επικράτησε σε παγκόσμιο επίπεδο το οικονομικό σύστημα του καπιταλισμού. Μετά το 1989, γίνεται λόγος για τον θρίαμβο του καπιταλιστικού συστήματος και της δυτικού τύπου δημοκρατίας⁷. Λίγα χρόνια αργότερα, μπορούμε να αναρωτηθούμε εμφανώς στις μέρες μας, που ακριβώς βρισκόμαστε σχετικά με τον θρίαμβο του καπιταλισμού. Στις πλέον ανεπτυγμένες χώρες επικρατούν υψηλά ποσοστά ανεργίας και ύφεσης ενώ ταυτόχρονα υπάρχει φθορά στην πολιτική σκηνή των χωρών. Ο αριθμός των ανθρώπων τους οποίους ο παγκόσμιος θρίαμβος του καπιταλισμού καθιστά εκτός της κοινωνικής συνοχής αυξάνεται ασταμάτητα και σήμερα έχει πλέον ξεπεράσει την ικανότητα διαχείρισης του πλανήτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι η «δημοκρατική» Δύση, ενώ από την μια αρνείται να λάβει μέρος στην προσπάθεια για περιορισμό των αποκλεισμένων, ταυτόχρονα κάνει πολλά για την ενίσχυση της παραγωγής τους⁸. Η άφιξη μιας μάζας μεταναστών «απογυμνωμένων» από τα ανθρώπινα δικαιώματα, όχι μόνο στην πράξη αλλά και με βάση τους νόμους, δίνει την σκυτάλη στην όλο και αυξανόμενη ξενοφοβία, τον ρατσισμό καθώς συνδυάζεται με τις εκλογικές επιτυχίες των ξενοφοβικών κόμματος και κινημάτων και των ακραία εθνικιστών ηγετών τους⁹.

Οι μαζικές μετακινήσεις που γίνονται έντονα αντιληπτές στις χώρες της Ευρώπης μετά το 1989, ο κύριος στόχος των κυβερνήσεων των χωρών έγκειται στην προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στις κοινωνίες αυτές. Υποστηρίζεται, πως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες έχουν ανάγκη για μια ολοκληρωμένη στρατηγική ενσωμάτωσης στην ευρωπαϊκή κοινωνία και όχι από ένα προσωρινό σχέδιο διαχείρισης της μεταναστευτικής κρίσης¹⁰. Η ένταξη και η ενσωμάτωση των μεταναστών βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην δυνατότητα πρόσβασης στο εκπαιδευτικό και εργασιακό περιβάλλον των χωρών

⁶ Στο ίδιο, σ. 550

⁷ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, *Η δυνατότητα μιας αυτόνομης κοινωνίας Το ζήτημα της Δημοκρατίας*, Αθήνα, Στάσει Εκπύπτοντες, 2012 σσ 9-14 ειδ. 10

⁸ Ζ. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Ο.π. σ. 66

⁹ Ζ. BAUMAN, *Ξένοι στο κατώφλι μας* ο.π. σ.20

¹⁰ Σ. ΕΛΑΝΙΔΟΥ, «Ενσωμάτωση μεταναστών και όχι διαχωρισμό, ζητούν οι ευρωπαϊκές περιφέρειες», Euractiv, 12/11/2019, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.euractiv.gr/section/koinoniki-eyropi/news/ensomatosi-metanaston-kai-ochi-diachorismo-zitoun-oi-eyropaikes-perifereies/> τελευταία επίσκεψη: 20/3/2021

υποδοχής αλλά και στην συνύπαρξη με τον ντόπιο πληθυσμό. Έτσι όσο πιο στρατηγικά δομημένη και εφαρμοσμένη στην πράξη είναι η διαδικασία της ένταξής τους τόσο ευκολότερα θα τους αγκαλιάσουν οι μόνιμοι κάτοικοι. Αυτή η λογική επικρατεί στις χώρες υποδοχής και δημιουργεί ευρέως την πεποίθηση ότι εάν οι μετανάστες δεν καταφέρουν να ενσωματωθούν στην κοινωνία το φταίξιμο είναι δικό τους.

Ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής είναι το σχολείο. Μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία οι μετανάστες θα μπορέσουν να γνωρίσουν την συνολική κουλτούρα της νέας κοινωνίας στην οποία καλούνται να ζήσουν. Αυτό προϋποθέτει αρχικά όχι μόνο την διδασκαλία της γλώσσας αλλά και την επαφή με την κουλτούρα και την νοοτροπία της. Οι βασικές αρχές της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι αφενός να κρατά τα άτομα ενωμένα μεταξύ τους διατηρώντας την κοινωνική συνοχή μέσω της δημιουργίας μιας κοινής ταυτότητας αφετέρου δημιουργεί γέφυρες ανάμεσα στους μετανάστες και τους γηγενείς μέσα από την εκμάθηση της κυρίαρχης γλώσσα καθώς παράλληλα αναπτύσσει τις δεξιότητες που θα τους χρησιμεύσουν αργότερα στην αναζήτηση εργασίας. Θα λέγαμε ότι αποτελεί τον πυρήνα της ένταξής τους καθώς περιλαμβάνει την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και πολιτική ζωή της χώρας. Η επιτυχής ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων αποτελεί την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνία υποδοχής. Έτσι οι χώρες οφείλουν να καταπολεμήσουν την ξενοφοβία και αυτό θα γίνει μόνο εάν η εκπαίδευση συμπεριλάβει τις μειονότητες στις συμβολικές αναπαραστάσεις του έθνους.

Αποδεχόμενοι την άποψη του M. Castells ότι η εκπαίδευση αποτελεί την βασική προϋπόθεση της επιτυχίας, ακόμα και της επιβίωσης, στον νέο αυτό κόσμο¹¹, αντιλαμβανόμαστε τον κομβικό ρόλο που παίζει στις παιδικές ηλικίες. Ο E. Durkheim , στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υποστήριξε πως η παιδεία είναι ο κεντρικός φορέας, συναγωνιζόμενος μόνο από την οικογένεια, της κοινωνικής ρύθμισης. Η παιδεία είναι ένα σημαντικό πλαίσιο στο οποίο η νεολαία αφομοιώνει τις κοινωνικές της αξίες, μαθαίνει την κατάλληλη συμπεριφορά, ενσωματώνει στον ψυχισμό της μια αίσθηση του ανήκειν και ενθαρρύνεται να δεχτεί ως νόμιμα τα κατά τα άλλα αμφισβητούμενα φαινόμενα¹². Επιπλέον, ο M. Foucault , ως παραδειγματική περίπτωση θέασης/γνώσης/εξουσίας βλέπει το Πανοπτικόν το J. Bentham. Αυτή η δομή επιτρέπει- σε μια φυλακή, ένα άσυλο- οι κρατούμενοι που βρίσκονται γύρω από τον κεντρικό πύργο να καθίστανται υπό

¹¹ K. ROBINS, F. WEBSTER, *Η Εποχή του τεχνοπολιτισμού*, Αθήνα, Καστανιώτης 2002, σ. 248

¹² Στο ίδιο σ. 250-251

συνεχή παρατήρηση από τον κεντρικό πύργο επιθεώρησης. Οι κρατούμενοι παρακολουθούνται όμως οι ίδιοι δεν μπορούν να δουν ούτε να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, παραμένουν σε «μια απομονωμένη και επιτηρούμενη μοναξιά»¹³. Για τον Foucault, το Πανοπτικόν δεν είναι μια ιστορική παραδοξότητα αλλά μια μορφή σύγχρονων σχέσεων εξουσίας. Σε αυτό που ο Foucault εστιάζει είναι ότι αποτελεί μια καθαρά σύγχρονη δύναμη και ένα σύστημα ελέγχου το οποίο περιστρέφεται γύρω από την καθολική ορατότητα, γύρω από μια εκτεταμένη και εντατική διαδικασία επιτήρησης και συγκέντρωση της γνώσης¹⁴. Όσο οι κρατούμενοι παρατηρούνται διαρκώς τόσο εσωτερικεύουν τις σχέσεις εξουσίας και ρυθμίζουν τον εαυτό τους. Ομοίως με το άσυλο, η οργάνωση του χώρου στο σχολείο θέτει στην επιφάνεια ζητήματα στρατηγικών εξουσιών που καθυποτάσσουν τα παιδιά στα στοιχεία της σχολικής τάξης- συγκεκριμένες θέσεις μέσα στην αίθουσα, σημείωση απουσιών-διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας με την τοποθέτηση των παιδιών μέσα σε αυτή την σχολική διάταξη. Συνεπώς, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η σύγχρονη εκπαίδευση είναι αφιερωμένη σε μεγάλο βαθμό στην παραγωγή ενός ευπροσάρμοστου, ευέλικτου, αφομοιωμένου, αυτοελεγχόμενου πολίτη για το εμβρυϊκό καθεστώς του καπιταλισμού στις χώρες της Δύσης.

Η συγκεκριμένη μελέτη, εστιάζει στον χαρακτήρα της ενσωμάτωσης των μεταναστών στις χώρες της Ευρώπης, μέσω μιας εκπαίδευσης που καθοδηγείται από τα οικονομικά, πολιτισμικά και κοινωνικά πρότυπα των χωρών αυτών. Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο γίνεται μια προσπάθεια αποσαφήνισης των εννοιών τόσο της μετανάστευσης όσο και των μοντέλων ένταξης με βάση την επικρατέστερη βιβλιογραφία. Κατόπιν θα αποπειραθούμε να προσδιορίσουμε τη θέση της εκπαίδευσης στο εσωτερικό των κοινωνικών δομών της οποίας αποτελεί δομικό στοιχείο. Στο δεύτερο μέρος, αναζητάμε τα κύματα εκπαίδευσης που προκαλεί η μεταναστευτική κίνηση. Τα κύματα αυτά χωρίζονται σε τρεις περιόδους: 1989: μετανάστευση υπό κρατική υπόσταση, 2000: παγκοσμιοποίηση και μετακίνηση για αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών ζωής και τέλος 2016: μετανάστευση υπό το πρίσμα του πολέμου. Απώτερος στόχος είναι η θέαση της ενσωμάτωσης των μεταναστών μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία στην πράξη καθώς και ο ρόλος που η ίδια η εκπαίδευση παίζει στην αναπαραγωγή και την εξέλιξη των κοινωνιών υποδοχής. Η μεταβολή του φαινομένου της μετανάστευσης που

¹³M. Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία*, Αθήνα Πλεθρόνς 2011 σσ 228-233

¹⁴K. ROBINS, F. WEBSTER, *Η Εποχή του τεχνοπολιτισμού*, ο.π. σ263

σημειώνεται τον 21^ο αιώνα, αποτυπώνεται σε μια νέα πραγματικότητα η οποία αποκλείει σημαντικά από την προηγούμενη των δεκαετιών του '60-'70 και '80-'90 τόσο όσο αφορά την εκπαίδευση των μετακινούμενων πληθυσμών όσο και τις κοινωνίες υποδοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1 Παρελθόν της Μετανάστευσης

Τους τελευταίους αιώνες η σταδιακή κατίσχυση του δυτικού προτύπου οργάνωσης της πολιτικής και ο πολλαπλασιασμός των κρατών της υφηλίου καθώς και η δυνατότητα των κρατών υποδοχής για έλεγχο¹⁵ της μετανάστευσης, επηρέασαν καθοριστικά το φαινόμενο αυτό και τις αντίστοιχες προσλήψεις του.

Η ιστορία της ανθρώπινης κινητικότητας δεν είναι ένα φαινόμενο σύγχρονο. Χρονολογείται από την προϊστορία όπου κυνηγοί, τροφοσυλλέκτες μεταναστεύουν για να καλύψουν τις ανάγκες τους λόγω υπερπληθυσμού, μεταφέροντας γνώσεις για την λιθοτεχνία, την αλιεία την υφαντική σε μια γενικότερη ανάγκη προσαρμογής σε νέα οικολογικά περιβάλλοντα. Αργότερα, το 1492-1840 με την επέκταση ανά τον κόσμο της ευρωπαϊκής οικονομικής και στρατιωτικής ισχύς, επιτυγχάνονται μαζικές εκούσιες και αναγκαστικές μετακινήσεις εργατών στην προσπάθεια δημιουργίας –*υπό ευρωπαϊκό έλεγχο*- ενός παγκόσμιου δικτύου διακίνησης ανθρώπων που συνέδεε φυτείες, ορυχεία και αγορές.

Η εποχή της μαζικής μετανάστευσης χαρακτηρίζεται η περίοδος από το 1840-1914, όπου η ελεύθερη μετακίνηση των ανθρώπων επεκτάθηκε σε σημαντικό βαθμό. Η μαζική μετανάστευση από την Ευρώπη οφείλεται κυρίως στην απότομη αύξηση του πληθυσμού σε όλη την ευρωπαϊκή επικράτεια, στις πολιτικές αναταραχές και διώξεις, σε αλλαγές στην αγορά εργασίας κ.α.¹⁶ Μεταξύ 1820 και 1920, μεγάλος αριθμός ανθρώπων από την Ευρώπη αναζητά ευκαιρίες στην Αμερική όπου αποτελούσε μια ήπειρο με άφθονες πλουτοπαραγωγικές πηγές αλλά και μικρό εργατικό δυναμικό. Αυτή η μαζική μετακίνηση ανθρώπων ήταν ο καρπός των νέων συνθηκών που έφερνε η πρώτη εποχή της παγκοσμιοποίησης, συνεχής μείωση του κόστους μεταφορών, αύξηση του διεθνούς

¹⁵ Μέσα από την κρατική γραφειοκρατία και από την καθιέρωση των διαβατηρίων, τους αυστηρούς συνοριακούς ελέγχους, την χορήγηση δικαιωμάτων με βάση την ιθαγένεια κ.α.

¹⁶ I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, ο.π. σ 132

εμπορίου, ανάπτυξη μεταναστευτικών δικτύων, όπου εύκολα διακινούνται πόροι και πληροφορίες¹⁷.

Μετά το 1840 και έως το 1914 υπάρχει η γενικότερη πεποίθηση ότι οι άνθρωποι, τα προϊόντα και το κεφάλαιο πρέπει να διακινούνται ελεύθερα εκεί όπου θα έχουν τις πιο ψηλές αποδόσεις κάνοντας με αυτό τον τρόπο την εμφάνισή του ο οικονομικός φιλελευθερισμός. Τον 19^ο-20^ο αιώνα με την ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλισμού οι παράγοντες έλξης και απώθησης ωθούν εκατομμύρια άτομα να μετακινηθούν από τα χωρία στις πόλεις για υπερπόντιους προορισμούς. Το 1889 η Διεθνής Συνδιάσκεψη για την μετανάστευση υπερασπίστηκε την ελευθερία κίνησης ως ατομικό δικαίωμα:

«Υποστηρίζουμε το δικαίωμα του ατόμου στην θεμελιώδη ελευθερία που του παραχωρεί κάθε πολιτισμένο έθνος, να έρχεται, να φεύγει να διαθέτει τον εαυτό του και να διαμορφώνει το πεπρωμένο του κατά βούληση»¹⁸

Στα πλαίσια της ελεύθερης παγκόσμιας μετανάστευσης, κάθε κράτος υποδεχόταν μεγάλο αριθμό μεταναστών αναγνωρίζοντας τα οφέλη του εμπορίου και των εργασιών ως αποτέλεσμα της ελεύθερης μετακίνησης. Μεταξύ του 1876-1920 15 εκατομμύρια Ιταλοί μετανάστευσαν, εκ τους οποίους τα 7 εκατομμύρια σε Ευρωπαϊκές χώρες.

«Επειδή τα τελευταία χρόνια η θέση των ξένων είναι πολύ διαφορετική απ ό,τι στο παρελθόν, τα περισσότερα σύγχρονα κράτη, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κατάργησαν τους νόμους περί διαβατηρίων, ή τουλάχιστον τους κατέστησαν ανενεργούς μέσω της μη εφαρμογής τους (...) Τα κράτη δεν αντιμετωπίζουν πια τους ξένους με καχυποψία και δυσπιστία. Απεναντίας, αναγνωρίζοντας το τεράστιο όφελος από το εμπόριο και τις ανταλλαγές, τους υποδέχονται με ανοιχτές αγκάλες, και για τον λόγο αυτό κατήργησαν τα περισσότερα εμπόδια στη μετακίνησή τους»¹⁹

Η διεύρυνση των ανθρώπινων ορίων του πολιτισμού οφείλεται κατά κύριο λόγο σε μικρές ομάδες ατόμων που μετανάστευσαν. Οι άνθρωποι αυτοί έφεραν νέες ιδέες και οι γνώσεις που μετέφεραν συσσωρεύονταν και διαδίδονταν με μεγαλύτερη ταχύτητα. Αργότερα, δημιουργήθηκαν παγκόσμια δίκτυα ανθρώπων που με την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας προκάλεσαν μαζική εισροή μεταναστών. Η βιομηχανική επανάσταση σε συνδυασμό με το διεθνές εμπόριο τροφοδότησαν τον ανταγωνισμό με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας. Ωστόσο, ήδη από το 1882, τα κράτη είχαν την τάση να επιλέγουν ποίους μετανάστες θα δεχτεί η χώρα τους. Οι

¹⁷ Στο ίδιο σ139

¹⁸, ο.π σ131

¹⁹ WERNER BERTELSMANN: «The invention of the passport», αρχές 20^{ου} αιώνα.

Ηνωμένες Πολιτείες, εφάρμοσαν νέους κανονισμούς όπου εμπόδιζαν την είσοδο κινέζων εργατών στην χώρα, ενώ ταυτόχρονα επέτρεπαν την είσοδο σε κινέζους έμπορους ή φοιτητές. Ήταν η αρχή για την διαχείριση της μετανάστευσης με βάση την ατομική αξιολόγηση κάθε μετανάστη²⁰. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι γραφειοκρατικές ρυθμίσεις για τον έλεγχο της επικράτησαν σχεδόν παντού και με αυτό τον τρόπο η τάση για ολοένα μεγαλύτερη ελευθερία στις μετακινήσεις αντιστράφηκε.

1.2Η «Ελεγχόμενη» μετανάστευση του 20^ο αιώνα

Αν τον 19^ο αιώνα αυτό που καθόριζε την μεταναστευτική πολιτική των χωρών υποδοχής ήταν οι ανάγκες της οικονομίας, τον 20^ο αιώνα κυρίαρχα ζητήματα είναι η εθνική ασφάλεια, η κουλτούρα, η διατήρηση της γλώσσα και η φυλετική ταυτότητα²¹. Οι νέες αυτές καταστάσεις είναι αποτέλεσμα πολεμικών συγκρούσεων καθώς η επικράτηση μια εθνικιστικής ιδεολογίας που οδηγεί τα κράτη να διαχειρίζονται τις μεταναστευτικές τους ροές μέσα από συνοριακούς ελέγχους, δικαιώματα σύμφωνα με την ιθαγένεια, ποσοστώσεις εισερχομένων κ.α.. Όλα αυτά υποδεικνύουν την ανάγκη των κρατών να ελέγχουν πόσοι θα μπαίνουν στην χώρα, από πού έρχονται, τι δικαιώματα θα έχουν και σε ποίους πόρους θα μπορούσαν να έχουν πρόσβαση. Την ίδια στιγμή ενώ, οι μεταφορές και οι επικοινωνίες του 20^{ου} αιώνα έκαναν όλο και ευκολότερη την μετανάστευση, παράλληλα οι κυβερνήσεις προσπαθούσαν να αποτρέψουν την πρακτική αυτή υιοθετώντας πλήθος κανονισμών και προσεγγίσεων για να προσελκύσουν πολύ συγκεκριμένες ομάδες μεταναστών. Πάρα την προσπάθεια των κρατών για αυξημένους ελέγχους και διοικητικές ρυθμίσεις, ο αποτελεσματικός έλεγχος της μετακίνησης των πληθυσμών είναι ακόμη και σήμερα ανέφικτος.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα επικρατούσε η αντίληψη ότι τα διαβατήρια έθεταν εμπόδια στις μετακινήσεις των ανθρώπων ενώ τα ανοιχτά σύνορα ενθάρρυναν την οικονομική ανάπτυξη των χωρών. Τα διαβατήρια θεωρούνταν κατάλοιπα της φεουδαρχίας και σε έναν κόσμο όπου οι φιλελεύθερες ιδέες διαδίδονταν, τα σύνορα δεν

²⁰ Ο.π. σ149

²¹ I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, ο.π

ήταν τίποτα άλλο πέρα από νοητές γραμμές που εργαζόμενοι, προϊόντα και κεφάλαιο απλώς τα διέσχιζαν²².

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην πορεία προς τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα ευρωπαϊκά κράτη επανέφεραν τα διαβατήρια και τους συνοριακούς ελέγχους ως μέτρα εθνικής ασφάλειας προκειμένου να διακριθούν οι γηγενείς από τους ξένους. Για παράδειγμα τον Απρίλιο του 1917, η Γαλλία επέβαλε σε όλους τους ξένους να έχουν μαζί τους ταυτότητα με φωτογραφία που θα αναφέρει τόσο την εθνικότητα, όσο και το επάγγελμα²³. Ομοίως στην Γερμανία και στην Βρετανία. Αυτού του είδους οι έλεγχοι έγιναν αρχικά δεκτοί ως προσωρινοί λόγω της έκτακτης ανάγκης που συνόδευε τον πόλεμο, ωστόσο τα διαβατήρια έγιναν υποχρεωτικά όταν τα ίδια τα κράτη μπορούσαν να αστυνομεύσουν τα σύνορά τους.

Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, υπαγόρευε την άνοδο του εθνικισμού και την οικονομική ανασφάλεια ενώ υπεύθυνοι για την πολιτική και οικονομική αστάθεια θεωρήθηκαν οι ξένοι. Την ίδια στιγμή τα κράτη, καθώς φλέγονταν από το πάθος του εθνικισμού, επιθυμούσαν μέσω των διαβατηρίων να «ταυτοποιήσουν» ποίος ανήκει και ποίος όχι στο έθνος. Το 1919, η Γερμανία καθιέρωσε το υποχρεωτικό διαβατήριο, ομοίως η Βρετανία και οι ΗΠΑ²⁴. Έτσι το διαβατήριο και η σύνδεσή του με την ταυτοποίηση του πληθυσμού έγινε χαρακτηριστικό γνώρισμα του έθνους κράτους. Παρόμοια είναι η πραγματικότητα της ανθρώπινης μετακίνησης σήμερα όπου τα άτομα δεν μπορούν να περάσουν τα σύνορα χωρίς έγγραφα που να υποδεικνύουν τον τόπο γέννησης ή την υπηκοότητά τους, με αποτέλεσμα ορισμένες ομάδες ανθρώπων να μένουν έξω από κάθε κράτος, χωρίς να έχουν ατομικά δικαιώματα καθώς δεν υπάρχει ένα κράτος που να τα προστατεύει, όπως επισημαίνει η H. Arendt.

H G.C. Spivak, αναφέρει: «ο άνθρωπος χωρίς χαρτιά είναι η πιο σύγχρονη μορφή του υποτελούς ανθρώπου»²⁵. Μέσα στα όρια του έθνους κράτους, ποίος έχει το δικαίωμα στα δικαιώματα και τους νόμους και τι ακριβώς συμβαίνει με όσους είναι ξένοι, χωρίς χαρτιά αλλά παρολαυτά ζουν μέσα στα πλαίσια του έθνους κράτους; Η G.C. Spivak, στο κείμενό της, «Can the Subaltern Speak?» (Μπορούν οι υποτελείς να ομιλούν;) αναφέρεται στο κατά πόσο η φωνή των υποτελών ανθρώπων μπορεί να ακουστεί ώστε να διαρρηχθούν οι κυρίαρχοι λόγοι που παραποιούν την πραγματική πολιτική και κοινωνική

²² Στο ίδιο σσ153-154

²³ Ο.π. σ155

²⁴ Ο.π. σ157

²⁵ J.BUTLER, G. C. SPIVAK, *Τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο*, Αθήνα, Τόπος, 2007 σ7

τους υπόσταση και κυρίως να ανατραπεί το κυρίαρχο σύστημα που αποκλείει νομικά , πολιτικά και οικονομικά την ύπαρξή τους²⁶. Οι υποτελείς έχουν φωνή, αλλά δεν μπορούν να ακουστούν, καθώς οι δομές ή τα πλαίσια, αυτά που η J. Butler, ονομάζει «frames of representation», μέσα στα οποία η φωνή τους αναπαράγεται δεν επιτρέπουν παρά μόνο αυτή η φωνή να ακουστεί ελλιπής και παραποιημένη, ο απόηχος ενός ανθρώπου που όντας αποκλεισμένος συνεχίζει να ζει²⁷. Οι Butler και Spivak, πραγματεύονται το ζήτημα των «απάτριδων», κυρίως οικονομικοί και χωρίς χαρτιά μετανάστες, στα πλαίσια των σύγχρονων εθνικών κρατών στερούνται των πολιτικών δικαιωμάτων τους όπως καικάθε είδους νομικής ταυτότητας. Τα κράτη τείνουν να καταστρατηγήσουν, να περιορίσουν την ύπαρξη εκείνων των ανθρώπων που για λόγους πολιτικούς ή οικονομικούς ακόμα και για λόγους που έχουν να κάνουν με την φυλή ή την θρησκεία δεν ανήκουν στις πόλεις όπου ζουν είτε ως μετανάστες χωρίς χαρτιά είτε ως δεύτερης γενιάς. Η παρουσία τους αναπαρίστανται ως πρόβλημα απέναντι στο οποίο οι δυτικές κοινωνίες οφείλουν να προστατευθούν ως ένα ενιαίο εθνικό σώμα, που απειλείται από την ύπαρξή τους. Αυτό αποτελεί ένα από τα βασικά ερωτήματα της δημοκρατίας σήμερα καθώς αναγνωρίζουμε ότι το ζήτημα των «απάτριδων» των ανθρώπων χωρίς χαρτιά, που χάνουν το δικαίωμα να έχουν δικαιώματα, με τους οποίους συν-ζούμε, αποτελεί ένα κοινωνικό πρόβλημα το οποίο δείχνει ότι η δημοκρατία σήμερα στην Δύση, χαρακτηρίζεται από μια «ανθρώπινη εξαθλίωση»²⁸.

Η απειλή αυτή οδηγεί τα κράτη στην ανάγκη δημιουργίας μιας κοινωνίας ομοιογενούς με κοινή εθνική ταυτότητα και γιαυτό το λόγο άρχισαν να καταγράφουν επισήμως τους πολίτες. Συγχρόνως, επικρατεί η αντίληψη στις δυτικές χώρες ότι οι μετανάστες συνιστούν οικονομική απειλή, παράλληλα με την αντίληψη περί φυλετικής ταυτότητας, οι πολιτικές διακρίσεων κατά των μεταναστών επηρεάστηκαν καθοριστικά. Μέσα σε ένα βαρύ κλίμα εθνικισμού τα κράτη ρύθμιζαν όλο και πιο αυστηρά τη μετανάστευση και επέβαλλαν περιορισμούς στους μετανάστες που ζούσαν ήδη στο έδαφός τους. Η οικονομική κρίση του 1929 έφερε και άλλους περιορισμούς στην μετανάστευση καθώς τα υψηλά ποσοστά ανεργίας ενίσχυαν όλο και περισσότερο την αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες καθώς οι ίδιοι θεωρούνταν υπεύθυνοι για τις οικονομικές δυσκολίες.

²⁶ Στο ίδιο σσ13-14

²⁷ Ο.π. σ16

²⁸ Ο.π.σ29

Η περίοδος μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των κρατών να ελέγξουν την μετανάστευση²⁹. Ενώ τον 19^ο αιώνα οι οικονομικές δυνάμεις ωθούσαν μεγάλο αριθμό ατόμων να μεταναστεύσουν αντίθετα, τον 20^ο αιώνα κυριάρχησαν τα κράτη και η έντονη επιθυμία τους να ρυθμίσουν την διεθνή μετακίνηση. Οι μετανάστες βρίσκονται στο επίκεντρο μιας νέας τάξης πραγμάτων που τελούν υπό διαμόρφωση, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις μέρες μας.

Μέσα από την σύντομη ανάλυση της ιστορίας της ανθρώπινης κινητικότητας διαπιστώνεται πως ο ορισμός της μετανάστευσης και οι προσλήψεις του καθορίζονται από τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συγκυρίες των περιόδων. Ωστόσο σταθμός στις κυρίαρχες προσεγγίσεις της μετανάστευσης φαίνεται να είναι ο 20^{ος} αιώνας καθώς οι έννοιες που αναπτύχθηκαν καθορίζουν ακόμα και σήμερα τον τρόπο που «διαβάζουμε» την μετανάστευση μέσα από κανονιστικές διχοτομίες όπως ξένος/γηγενείς, προσωρινή, εγκατάσταση/μόνιμη, όφελος/κόστος κ.α.

Σήμερα σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία : «Οι μετανάστες επιλέγουν να μετακινηθούν, όχι εξαιτίας κάποιας άμεσης απειλής δίωξης ή θανάτου, αλλά κυρίως για να βελτιώσουν τη ζωή τους αναζητώντας καλύτερες εργασιακές συνθήκες ή, σε κάποιες περιπτώσεις, για να ενωθούν με μέλη της οικογένειάς τους που βρίσκονται ήδη στο εξωτερικό, όπως επίσης για εκπαιδευτικούς ή άλλους λόγους. Σε αντίθεση με τους πρόσφυγες που δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους με ασφάλεια, οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζουν αντίστοιχο εμπόδιο στην επιστροφή τους. Εάν επιλέξουν να επιστρέψουν, θα συνεχίσουν να απολαμβάνουν την προστασία της κυβέρνησής τους»³⁰

Η συγκεκριμένη οπτική διαφέρει σε ένα βαθμό με τις ως άνω ερμηνείες της μετανάστευσης. Στις παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες τα άτομα μετακινούνται όχι μόνο για οικονομικούς λόγους αλλά και για κοινωνικοπολιτικούς, αρκεί κάποιος να δει ως παράδειγμα, τα ποσοστά των μεταναστών που κατέχουν πτυχίο. Έτσι διαπιστώνεται μια διεύρυνση του ορισμού και σε άλλα πεδία που δεν απασχολούσαν το ίδιο την ιστορία της ανθρώπινης κινητικότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, η μετανάστευση για επανένωση οικογενειών εξακολουθεί να είναι μια από τις κύριες συνιστώσες των μεταναστευτικών ροών καθώς φαίνεται μείωση μόνο κατά μια μονάδα το 2012. Σε αντίθεση, η ελεύθερη μετακίνηση αυξήθηκε κατά 10% το 2012, συνοδευόμενη από την μείωση μετανάστευσης για λόγους εργασίας. Πολλές είναι οι

²⁹. I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, ο.π σ197

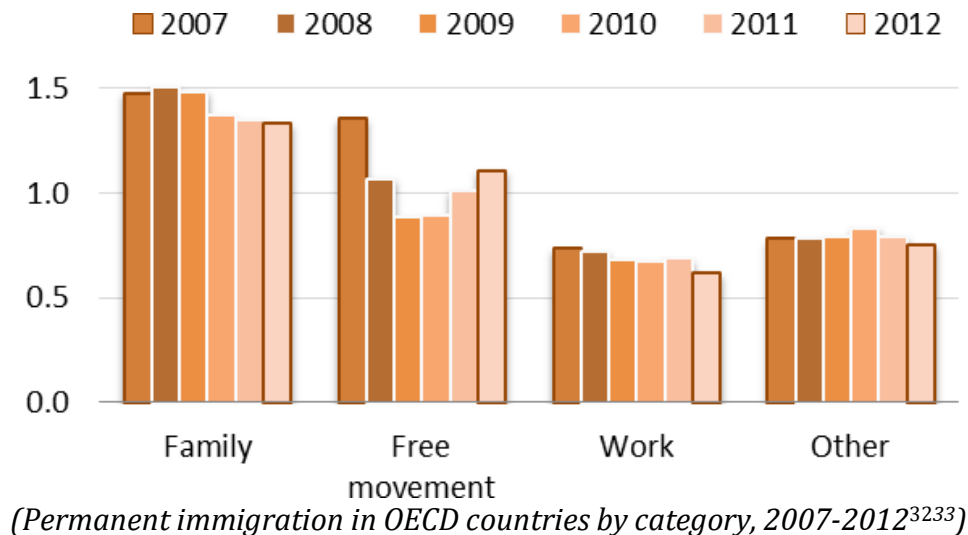
³⁰UNHR: «Πρόσφυγας ή μετανάστης» 11/7/2016 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas-i-metanastis.html> τελευταία επίσκεψη: 17/12/2020

χώρες του ΟΟΣΑ που έχουν κληθεί να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης. Τα ποσοστά είναι αρκετά ψηλά σε χώρες όπως είναι η Σουηδία και η Ελβετία με αύξηση που αγγίζει το 26% και 16% αντίστοιχα, ενώ μικρή αύξηση παρουσιάζουν οι χώρες της Γαλλίας και της Αυστρίας όπου το ποσοστό φτάνει στο 7%³¹.

³¹ OECD Migration Policy debates, «*Is immigration really increasing?*» OECD, Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.oecd.org/berlin/Is-migration-really-increasing.pdf> σ. 3

Εικόνα 1.1

Μόνιμη μετανάστευση σε χώρες του ΟΟΣΑ ανά κατηγορία, 2007-2012

Source: OECD International Migration data base

Παλαιότερα το μεταναστευτικό φαινόμενο ερμηνευόταν με βάση δύο παραγόντων: ο ένας έβλεπε τον μετανάστη ως εργάτη ενώ ο δεύτερος ως ξένο³⁴. Στην πρώτη περίπτωση δίνεται έμφαση σε οικονομικούς παράγοντες, τους παράγοντες έλξης-απώθησης αφενός στα πλαίσιο του ελεύθερου εμπορίου και της ελεύθερης μετακίνησης όπου το άτομο επιλέγει ορθολογικά να μεταναστεύσει αφετέρου δε, η μετανάστευση μπορεί να είναι περιχαρακωμένη από συστηματικούς περιορισμούς καθώς το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με την ανισότητα που επιφέρει η καπιταλιστική οικονομία. Στην δεύτερη περίπτωση δίνεται έμφαση στη σχέση του μετανάστη με τα κράτη υποδοχής, έτσι αναδύονται έννοιες όπως είναι η αφομοίωση, η ενσωμάτωση/ένταξη και ο πολυπολιτισμός. Ωστόσο, οι δυο αυτές θεωρίες έχουν αμφισβητηθεί αφενός γιατί οι οικονομικές λαμβάνουν υπόψιν μόνο την ορθολογική διάσταση που δίνει στην μετανάστευση το άτομο και όχι την διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης, αφετέρου η θεωρία της αφομοίωσης

³²Ο.π.

³³Επεξήγηση πίνακα: Στην πρώτη κατηγορία εμφανίζεται η μόνιμη μετακίνηση των οικογενειών, στην δεύτερη η ελεύθερη μετακίνηση, στην Τρίτη η μετακίνηση για εργασία ενώ στην τελευταία συγκεντρώνονται άλλοι λόγοι

³⁴Λ. BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, Αθήνα, Κατάρτι, 1994, σ. 10

καθώς παρουσιάζεται ως μια αφήγηση που στηρίζει το εθνοκεντρικό και δυτικοκεντρικό αφήγημα³⁵.

1.3 Παιδιά «Δεύτερης γενιάς»

Τα παιδιά των μεταναστών παίζουν καθοριστικό ρόλο στις διαδικασίες ένταξης του μεταναστευτικού σχεδίου στις χώρες υποδοχής. Αποκαλούνται με βάση τη σχετική βιβλιογραφία, ως «δεύτερη γενία» τα παιδιά των μεταναστών που κοινωνικοποιούνται και πάνε σχολείο στην χώρα υποδοχής ανεξάρτητα από την ιθαγένεια και τον τόπο γέννησής τους³⁶. Ο όρος αυτός προϋποθέτει πως η κατάσταση του μετανάστη παραχωρείτε κατά την διαδοχή των γενεών και ότι οι ταυτότητες περνάνε αναλλοίωτες από την μια γενία στην άλλη, δεν είναι παρά ιδεολογικά φορτισμένος. Δεν είναι μόνο η ίδια η ιδιότητα του μετανάστη που κληροδοτείται αλλά και η μειονεκτική θέση των ξένων γονέων τους, όπου οι διακρίσεις εις βάρος τους και ο στιγματισμός των πολιτισμικών προτύπων σίγουρα επηρεάζουν το μέλλον των παιδιών αυτών. Έτσι, η γεμάτη αντιφάσεις κοινωνικοποίηση της δεύτερης γενιάς αποτελεί μια σημαντική διαφορά σε σχέση με την πρώτη, της οποίας τα μέλη μεταναστεύουν κυρίως ως ενήλικες και άρα έρχονται σε επαφή με άλλες αξίες και τρόπους ζωής έχοντας πρώτα κοινωνικοποιηθεί στην χώρα καταγωγής τους.

Η ενσωμάτωση των παιδιών που κοινωνικοποιούνται στην χώρα υποδοχής είναι, σε αντίθεση με τους γονείς τους, κυρίως κοινωνικό- πολιτισμική, καθώς αλληλεπιδρούν με τους γηγενείς μέσα από το σχολείο, τις ομάδες συνομηλίκων κ.α. Η ενσωμάτωσή τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα κοινωνικό- οικονομικά και πολιτικά- ιδεολογικά δεδομένα της κοινωνίας υποδοχής σε κάθε συγκεκριμένη περίοδο. Αυτό παρουσιάζεται μέσα από την εκπαίδευση, ως ένας από τους βασικότερους χώρους κοινωνικοποίησης των παιδιών, στην παρακολούθηση των εκπαιδευτικών πολιτικών για την παιδική ηλικία και τη νεολαία των μεταναστών σε δεδομένα διεθνών οργανισμών από την δεκαετία του 60 όπου φαίνεται να διευρύνονται εξαιρετικά μετά τη μεγάλη τομή του 1989 καθώς ως τότε το 0,3% της αναφοράς στις μεταναστευτικές πολιτικές που υιοθετούνται, εκτινάσσεται στο 2,5% , δημιουργώντας νέα δεδομένα για τις χώρες υποδοχής. Επιπλέον, είναι γεγονός πως μαζί με τους

³⁵ Έννοια δηλαδή που επιβάλλει στους μετανάστες της Δύσης να ενστερνιστούν την δυτική κουλτούρα, αποβάλλοντας την δική τους, ως κυρίαρχης.

μετακινούμενους πληθυσμούς μεταφέρεται και γνώση που σε σύγκριση με το 2000 είναι μεγαλύτερη. Συγκεκριμένα, το 2010-2011 στην Ευρώπη 31 χιλιάδες μετανάστες κατέχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, 13 χιλιάδες περισσότεροι από το 2000. Με βάση τους αριθμούς, αποδεικνύεται πως η μόρφωση που μεταφέρουν οι μετακινούμενοι πληθυσμοί αποτελεί ένα μορφωτικό κεφάλαιο που ουσιαστικά, απαλύνει το βάρος που θα επωμίζονταν τα εκπαιδευτικά συστήματα. Αντίστοιχο γεγονός εμφανίζεται το τέλος του 2012 με αρχές του 2013, όπου η τεράστια αύξηση οφείλεται στον πόλεμο της Συρίας. Εντούτοις, η σύγχρονη συζήτηση για τη μετανάστευση περιστρέφεται γύρω από την ενσωμάτωση μέσα από την σχολική κοινότητα³⁷. Αυτή την αλλαγή στην εκπαιδευτική διαδικασία θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε στις παρακάτω περιόδους μεταναστευτικής κινητικότητας.

³⁶ Λ. . BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π. σ. 60

³⁷OECD:«*This land is your land*», 2019 τελευταία επίσκεψη: 17/12/2020

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

2.1 Αφομοίωση ή ένταξη; Μοντέλα ενσωμάτωσης μεταναστών

Η ενσωμάτωση των μεταναστών και η οργάνωσή τους στις κοινωνίες υποδοχής με βάση το εθνικό κριτήριο, είναι φαινόμενο αρκετά περίπλοκο το οποίο σχετίζεται με κοινωνικές διαδικασίες συγκρότησης συλλογικών σωμάτων και με τις σχέσεις που διαμορφώνονται σε μια δεδομένη ιστορική συγκυρία³⁸. Τα πέντε μοντέλα που εφαρμόστηκαν στις κοινωνίες υποδοχής μέχρι το 1990 είναι: η αφομοίωση (assimilation), το χωνευτήρι (melting pot), μερικός αποκλεισμός (partial exclusion), ένταξη (integration) ή ενσωμάτωση (incorporation) και το 2000 η πολυπολιτισμικότητα (multiculturalism). Στο μοντέλο της αφομοίωσης ο μετανάστης νοείται ως ξένο σώμα που για να μπορέσει να ενταχθεί στην κοινωνία υποδοχής πρέπει να αποβάλλει τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία που τον εμποδίζουν στην αφομοίωση του στο κυρίαρχο έθνος. Η αφομοίωση των ξένων παρουσιάζεται ως μονόδρομη και η αλλαγή πραγματοποιείται ως προς την μια κατεύθυνση που ορίζεται συνήθως από την χώρα υποδοχής. Αυτό το μοντέλο εφαρμόστηκε στην Αμερική στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και στην Ευρώπη στο Μεσοπόλεμο. Το δεύτερο μοντέλο, το λεγόμενο χωνευτήρι, στοχεύει στην όσμωση του πολιτισμού των μεταναστών με των γηγενών και εμφανίζεται στην Αμερική το 1920 ενώ επιδέχεται έντονες κριτικές από κοινωνικά κινήματα μέχρι το 1970. Το μοντέλο του μερικού αποκλεισμού³⁹ υιοθετήθηκε από την Δυτική Ευρώπη και κυρίως από την Γερμανία για τους προσωρινά φιλοξενούμενους εργάτες (guest workers) όπου απασχολούσε ανειδίκευτους εργάτες στην βιομηχανία εντάσσοντάς τους μεν στην αγορά εργασίας, αποκλείοντάς τους δε από τα κοινωνικά και τα πολιτικά δικαιώματα,

³⁸ Λ. ΒΕΝΤΟΥΡΑ, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π., σ. 81

³⁹ Στην βιβλιογραφία είναι γνωστό ως μοντέλο «gasterbeiter». Το 1973, το 11,9% των εργατών της Γερμανίας είχαν γεννηθεί στο εξωτερικό. Κατείχαν κυρίως θέσεις χαμηλής ειδίκευσης σε βιομηχανικούς κλάδους. Μετά την πετρελαϊκή κρίση, που ξέσπασε περίπου στα τέλη του 1973, τα μέτρα προσέλκυσης ξένων εργατών καταργήθηκαν. Η κυβέρνηση της Γερμανίας, απαγόρευσε την είσοδο εργατών από χώρες εκτός ΕΟΚ και οι άδειες των ξένων εργατών παρατείνονται μόνο εάν κάποιος γερμανός δεν κάλυπτε μια

αντιμετωπίζοντας την μετανάστευση ως προσωρινή⁴⁰. Αυτό το μοντέλο εφαρμόστηκε μέχρι το 1970 όπου μετά γίνεται ένα σταδιακό πέρασμα στις πολιτικές ένταξης.

Η έντονη κριτική στο μοντέλο της αφομοίωσης επικεντρώνονταν στο ζήτημα που προέκυπτε στην κοινωνική συνοχή λόγω της περιθωριοποίησης και της γκετοποίησης των εθνικών μειονοτήτων. Παίρνοντας κανείς ως παράδειγμα τις βιαιότητες που ξέσπασαν το 2005 στην Γαλλία, μια εξέγερση απόγνωσης καθώς δεν διεκδικούσαν τίποτα και οι αντιδράσεις δεν ήταν πάρα αυτοσχέδιες και σποραδικές⁴¹. Οι νέοι των προαστίων δεν βρίσκονται ούτε «μέσα» ούτε «έξω» από την κοινωνία. Έτσι, η ένταξη γίνεται αποτέλεσμα δυο σταδιακών διαδικασιών αφενός της κεντρικής πολιτικής του κράτους παραχωρώντας κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα στους μετανάστες, όπως στέγαση και εκπαίδευση, δικαίωμα στη θρησκευτική εκδήλωση και αφετέρου των πολιτών μέσα από την συνεργασία και την ομαλή συμβίωση γηγενών και μεταναστών. Το μοντέλο της ένταξης/ ενσωμάτωσης⁴² εφαρμόστηκε σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης δίνοντας βάρος στην κοινωνική συνοχή με αρνητικά σε πολλές περιπτώσεις αποτελέσματα. Ο Ντέιβιντ Κάμερον το 2011 όντας πρωθυπουργός της Αγγλίας δήλωσε ότι: «Οι κρατικές πολιτικές πολυπολιτισμικότητας ενθαρρύνουν διαφορετικούς πολιτισμούς να ζουν ξεχωριστές ζωές, ο ένας μακριά από τον άλλον και μακριά από τον κυρίαρχο πολιτισμό». Επιπλέον, αναφερόμενη στο θέμα της ενσωμάτωσης το 2010 η καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ ανέφερε ότι: «Η τάση μέχρι τώρα ήταν ας υιοθετήσουμε την *multikulti* προσέγγιση και να ζούμε ευτυχισμένοι χέρι-χέρι, αλλά αυτή η προσέγγιση απέτυχε παταγωδώς»⁴³. Τελευταίο μοντέλο είναι αυτό του πολυπολιτισμού όπου οι μετανάστες συμμετέχουν ισότιμα στην χώρα υποδοχής διατηρώντας το δικαίωμα της πολιτισμικής διαφοράς, με σεβασμό στις κεντρικές αξίες που έχει η χώρα υποδοχής, με τον τρόπο αυτό γίνεται μια διαπολιτισμική προσέγγιση όπου στοχεύει στην αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων. Αυτό το μοντέλο εφαρμόστηκε κυρίως στον Καναδά και την Αυστραλία.

θέση εργασίας. Επιπλέον, τα μέλη της οικογένειας δεν δικαιούταν άδεια εργασίας μετά την 1^η Δεκεμβρίου 1974. Η αλλαγή της πολιτικής ήταν άμεσο αποτέλεσμα της κρίσης που ξέσπασε.

⁴⁰ Το 1962, ο Kurz διεξάγοντας έρευνα, στην οποία συμμετείχαν Ιταλοί εργάτες της Γερμανίας, Πρότεινε μια «μερική προσαρμογή» στο σύστημα κουλτούρας στη χώρα υποδοχής καθώς αυτό θα ικανοποιούσε τους οικονομικούς στόχους που είχαν οι μετανάστες από την πατρίδα τους, αντιμετωπίζοντας με αυτό τον τρόπο μόνο ως εργατική δύναμη.

⁴¹ Α. BENTOYΡΑ, *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα*, Αθήνα, Νήσος, 2011 σ. 270

⁴² Στην ελληνική γλώσσα συνήθως αυτές οι δυο λέξεις ταυτίζονται, ωστόσο στα αγγλικά φαίνεται να έχουν μια μικρή διαφοροποίηση η λέξη ένταξη (integration) αναφέρεται στην ένωση των πολιτισμών χωρίς ιδιαίτερη συνεργασία μεταξύ τους σε αντίθεση με την λέξη ενσωμάτωση (incorporation) όπου η ένωση γίνεται με παραπάνω συνεργασία δίνοντας ένα θετικό πρόσημο στην έννοια αυτή.

⁴³ M. WEAVER, "A. Merkel: German multiculturalism has 'utterly failed'" 17/10/2010: διαθέσιμο

Στις ανεπτυγμένες «κλασικές» χώρες υποδοχής αρχικά υιοθετήθηκε το μοντέλο της αφομοίωσης προκαλώντας θύελλα αντιδράσεων, μετά το 1970 οπού εφαρμόζονται τα στάδια της ένταξης των μεταναστών με αρνητικές κριτικές που αφορούσαν κυρίως τις πρακτικές ένταξης. Αυτές οι αντιδράσεις έφεραν στον προσκήνιο, το 1980 πλουραλιστικά μοντέλα που στόχευαν στην πολυπολιτισμική/διαπολιτισμική προσέγγιση του ζητήματος αυτού τα οποία δεχόντουσαν με σεβασμό την δημόσια έκφραση των πολιτισμών και αποδεχόταν άλλα χαρακτηριστικά των ξένων, όπως η καθιέρωση νομικού πλαισίου που θα επέτρεπε την ικανοποίηση των συλλογικών τους αναγκών όπως η διευθέτηση ζητημάτων θρησκευτικής λατρείας, εκπαίδευσης και εκμάθηση της μητρικής γλώσσας.

Το 2008 το συμβούλιο της Ευρώπης τονίζει την ανάγκη να γίνει η Ευρώπη ένα «διαπολιτισμικό παράδειγμα⁴⁴». Εισάγει το μοντέλο της διαπολιτισμικότητας το οποίο στην ουσία περιλαμβάνει το μοντέλο της αφομοίωσης και το μοντέλο της ενσωμάτωσης προσθέτοντας μια νέα διάσταση η οποία βασίζεται στον διάλογο μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Αυτό το μοντέλο χαρακτηρίζεται από τον διαπολιτισμικό διάλογο και προωθεί την αποδοχή της διαφορετικότητας με αφετηρία πάντα τον αμοιβαίο σεβασμών μεταξύ ανόμοιων πολιτισμών καθώς βασίζεται στην έννοια της ισότητας και θεωρείται πολύτιμο για την Ευρωπαϊκή ένωση: «Σήμερα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξακολουθεί να κατανοεί σε μεγάλο βαθμό την αλληλεπίδραση του πολιτισμού και τον διάλογο μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων, προτείνοντας ότι αυτός ο τύπος διαλόγου θα επιτρέψει στους ευρωπαίους πολίτες να αποκτήσουν την γνώση και να ανταπεξέλθουν σε ένα πιο ανοιχτό και περίπλοκο περιβάλλον»⁴⁵. Ωστόσο, στον πολιτικό λόγο των χωρών της Ευρώπης, το μοντέλο της διαπολιτισμικότητας φαίνεται να εμφανίζεται τις τελευταίες δεκαετίες ως απάντηση στη φερόμενη αποτυχία των μοντέλων της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης. Σύμφωνα με τους βουλευτές του γαλλικού κόμματος «Mouvement é formateur» : «η πολυπολιτισμικότητα έχει σαν αποτέλεσμα την επιδείνωση των διαφορών ανάμεσα στις ταυτότητες (οδηγώντας εν τέλει στον Κομμουνισμό) σε ένα είδος “Babelization” της διαβίωσης μαζί, καθώς και στην

διαδικτυακά: <https://www.theguardian.com/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed> τελευταία επίσκεψη: 18/12/2020

⁴⁴A. REA, E. BRIBOSIA, I. RORIVE, D. SREDANOVIC, «Governing diversity Migrant Integration and multiculturalism in North America and Europe», (ηλεκτρονικό βιβλίο) Βέλγιο, Editions del universite de Bruxelles 17/10/2010, διαθέσιμο: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/22257/1007916.pdf?sequence=1#page=42> τελευταία επίσκεψη 10/1/2021 σ. 122

έμφαση των νόμων. Αυτό το δικαίωμα στην διαφορετικότητα δημιουργεί αμοιβαία παρεξήγηση, φόβο προς τους άλλους και κοινωνικές εντάσεις. » ⁴⁶.

Στα παρακάτω κεφάλαια παρουσιάζεται το μοντέλο της ενσωμάτωσης σε χώρες υποδοχής της Ευρώπης. Ωστόσο, δημιουργούνται πολλά ερωτήματα με την υιοθέτηση του ως άνω μοντέλου στην πράξη. Σε τι ακριβώς ενσωματώνονται οι μετανάστες; Πώς η εκπαιδευτική διαδικασία ως μια από της κυριότερες πηγές κοινωνικοποίησης, είναι αποτελεσματική όσο αφορά την ισότιμη συμμετοχή των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής;

Μελετώντας τα μοντέλα ένταξης, μπορεί εύκολα να παρατηρηθεί ένα κοινό σημείο, η αναφορά στον σεβασμό μέσα από την αποδοχή, από την πλευρά των μεταναστών, των κυρίαρχων αξιών στις χώρες υποδοχής. Μέσω των διαδικασιών ένταξης/ενσωμάτωσης σε ένα συλλογικό σώμα κάθε κοινωνική ομάδα αποκτά μια λειτουργική θέση και αναγνωρίζεται ως ικανή να συμμετέχει στην κοινωνική ζωή επειδή ακριβώς γνωρίζει τους κανόνες της⁴⁷. Η ενσωμάτωση των ξένων στην κοινωνία υποδοχής δεν είναι μονόδρομη αλλά εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων ιδιαίτερο ρόλο παίζουν η κοινωνική καταγωγή και η θέση που αυτή έχει στην κοινωνία υποδοχής, η θέση του μετανάστη, η εκπαίδευση και η επαγγελματική του κατάρτιση, πολιτικό-ιδεολογικοί μηχανισμοί, καθώς και οι άνισες σχέσεις των χώρων καταγωγής με τις χώρες υποδοχής. Σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από την πολιτική των χωρών υποδοχής, εάν δηλαδή η πολιτική αποβλέπει στην ενσωμάτωση ή όχι ή/και ευνοεί την δημιουργία εθνοτικών μειονοτήτων.

Εντούτοις, οι κοινωνίες υποδοχής μεταναστών όντας πολυπολιτισμικές δεν αποδίδουν την ίδια αξία σε όλα τα επιμέρους πολιτιστικά συστήματα, υπάρχει μια ιεραρχία μεταξύ τους όπου στην κορυφή εμφανίζεται ο κυρίαρχος πολιτισμός και η κοινωνική άνοδος των μεταναστών προϋποθέτει την αποδοχή και την αφομοίωσή τους στον κοινωνικά προσδιορισμένο ως ανώτερο πολιτισμικό σύστημα. Αυτή η διάδοση της κυρίαρχης κουλτούρας ως ανώτερη, έχει σαν αποτέλεσμα την εξάλειψη των παραδοσιακών πρακτικών των μεταναστών και την υιοθέτηση ενός δυτικοευρωπαϊκού προτύπου που ευνοεί την σταδιακή εγκατάλειψη των πρώτων. Η επιβολή αυτή γίνεται πιο έντονη κυρίως στους μετανάστες που έρχονται από τις Ανατολικές χώρες, σε αυτές της Ευρώπης ακριβώς γιατί είναι λιγότερο εξοικειωμένοι με την δυτική κουλτούρα. Μέσα

⁴⁵Στο ίδιο σ. 122

⁴⁶Ο.π.,σ. 123

⁴⁷ Λ. . BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π σ 81

από την ενσωμάτωση των μεταναστών γίνεται μια προσπάθεια αφενός επιβολής της Δυτικής κουλτούρας ως ανώτερης, αφετέρου δε γίνεται μια προσπάθεια 'εκπολιτισμού' των χώρων της Ανατολής μέσα από μια πορεία εξάλειψης των παραδοσιακών συστημάτων αξιών και στην υιοθέτηση τρόπων ζωής των σύγχρονων δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών. Αυτή η διαδικασία γίνεται πολλές φορές αντιληπτή στα εκπαιδευτικά συστήματα των χώρων υποδοχής που έχοντας ως βασική αρχή την ενσωμάτωση των παιδιών δεύτερης γενιάς, τους επιβάλλουν πρακτικές συμβατές με αυτές του κυρίαρχου πολιτισμού. Θα γίνει μια προσπάθεια ερμηνείας αυτών των πρακτικών στα παρακάτω κεφάλαια.

Οι διάφορες ομάδες μεταναστών, ακολουθούν διαφορετικούς ρυθμούς κοινωνικής ένταξης άλλοτε αφομοιώνοντας και οικειοποιώντας και άλλοτε αντιδρώντας. Στην περίπτωση αδυναμίας ένταξης, η οποία ερμηνεύεται ως κοινωνική απόσταση, περιθωριοποίηση και ανεπαρκή ενσωμάτωση⁴⁸, οι δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες «νομιμοποιούν» των αποκλεισμό των μεταναστών, ισχυριζόμενοι πως η κοινωνικό-οικονομική τους θέση οφείλεται στην πολιτισμική τους «καθυστέρηση», στιγματίζοντας τους βάσει της θεωρούμενης ανικανότητάς τους να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις των σύγχρονων και νεωτερικών κοινωνιών⁴⁹. Με αυτό τον τρόπο το κοινωνικό ζήτημα του αποκλεισμού μετατρέπεται σε ζήτημα πολιτισμικό ενισχύοντας το κυρίαρχο λόγο γύρω από την εθνική ασφάλεια και την ομοιογένεια. Στο εσωτερικό των κρατών υποδοχής οι ομάδες των γηγενών διαχειρίζονται την συμβολική εξουσία κατασκευάζοντας συγκεκριμένες κατηγορίες. Δημοσιογράφοι, πολιτικοί, εκπαιδευτικοί, με όπλο τον λόγο και τα μέσα ενημέρωσης, τους κρατικούς μηχανισμούς και την εκπαίδευση συμβάλλουν καθοριστικά στην δημιουργία ενός συγκεκριμένου κριτηρίου, στην περίπτωση αυτή εθνικού, για να φυλακίσουν τους ξένους σε μια αγεφύρωτη εσωτερική διαφορά⁵⁰.

Η έννοια της ενσωμάτωσης των μεταναστών άρχισε να υιοθετείται μετά τα μεγάλα κύματα μεταναστών που δεχτήκαν οι χώρες της Ευρώπης και κατέχει ιδιαίτερη

⁴⁸ K. MOORE , "Education for migrant minority and marginalized children in Europe." Open Society Foundation, 2008, : Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/education-migrant-minority-and-marginalised-children-europe> τελευταία επίσκεψη: 19/12/2020

⁴⁹ Λ. BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π σ. 85

⁵⁰ Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα ,όπως εκφραζόταν από ένα σημαντικό ποσοστό του τότε πολιτικού συστήματος της χώρας και μερίδας των ΜΜΕ, αποτελεί η πρόσφατη εισροή μεγάλου πληθυσμού προσφύγων στα νησιά του Αιγαίου στην Ελλάδα. Το 2015, ο κυρίαρχος λόγος επικροτούσε προσπάθειες αλληλεγγύης στους συνανθρώπους μας, με μεγάλες ομάδες γηγενών να φτάνουν στο Αιγαίο προκειμένου να βοηθήσουν. Εν αντιθέσει με το 2019, όπου στο κυρίαρχο λόγο επικρατούσε η εικόνα του πρόσφυγα ως «λάθρο-εισβολέας» οδηγώντας σε ακραίες καταστάσεις μίσους των ντόπιων πληθυσμών.

σημασία τις τελευταίες δεκαετίες λόγω της αυξανόμενης ροής μεταναστών μικρής ηλικίας και καθώς αναμένεται αυτός ο αριθμός να γίνει ακόμα μεγαλύτερος, η ενσωμάτωση βρίσκεται στο επίκεντρο⁵¹ με την εκπαίδευση να παίζει τον πλέον καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία αυτή.

2.20 ρόλος της εκπαίδευση και η σχέση της με την κοινωνία

Ο 19^{ος} αιώνας σημαδεύεται από πολλές ανακατατάξεις και μεγάλες ανατροπές σε πολλούς σημαντικούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Την εποχή αυτή η εθνική εκπαίδευση αποτελούσε μια πραγματικότητα με την ίδρυση νέων πανεπιστημίων σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Ο όλο και αυξανόμενος αριθμός των εισακτέων φοιτητών, τα κατέστησε ισχυρούς θεσμούς, που επηρέαζαν τόσο τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές εξελίξεις, όσο και τις πολιτικές. Τα νέα αυτά ιδρύματα λειτουργούσαν ανεξάρτητα από την Εκκλησία και πολλά από αυτά χρηματοδοτούνται από βιομήχανους σε μια διαδικασία ανταπόκρισης στον ανταγωνισμό των αναπτυσσόμενων βιομηχανικών κρατών της Ευρώπης. Η εκπαίδευση λοιπόν σημειώνει τον αιώνα αυτό μια σημαντική πρόοδο γίνεται μαζική και επεκτείνεται σε όλες τις βαθμίδες της κοινωνίας. Παρόλα αυτά, δεν μένει να παρατηρήσουμε πως όσο καιρό η εκπαίδευση ήταν συνδεδεμένη με την εκκλησία, εξυπηρετούνταν σκοποί της, παίρνοντας την σκυτάλη αργότερα από τη βιομηχανία που με την σειρά της εκπαιδεύει το εν δυνάμει εργατικό δυναμικό, γεγονός που επαληθεύει την άποψη του Durkheim: *«η εκπαίδευση δεν είναι πάρα η εικόνα και ο αντικατοπτρισμός της κοινωνίας την οποία μιμείται και αναπαράγει»⁵².*

Η μεταβολή της κατάστασης που σημειώνεται από την αυγή του 20^{ου} αιώνα με τους παγκόσμιους πολέμους που βιώνει κυρίως η Ευρώπη, ανακόπτει την πορεία της εκπαίδευση, η οποία δεν βρίσκει έδαφος να ακμάσει. Στον κυρίαρχο πολιτικό λόγο επικρατεί μια τάση εθνικιστική που συμπαρέσυρε οποιαδήποτε διδακτική φιλοσοφία προωθούσε το γενικευμένο εκπαιδευτικό όφελος. Παρόλα αυτά, η σχολική φοίτηση έγινε υποχρεωτική και σχεδόν αποκλειστικά δημόσιο αγαθό για όλους. Ο 20^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από μια διαδικασία προόδου σε πολλούς τομείς, ριζοσπαστική πρόοδο δε

⁵¹OECD «Equal opportunities?» διαθέσιμο <http://www.oecd.org/els/mig/equalopportunities.htm> τελευταία επίσκεψη 17/12/2020

⁵²E. DURKHEIM, διαδικτυακή πηγή : <https://www.artservices.gr/2771-2/> τελευταία επίσκεψη 17/12/2020

στο τομέα της εκπαίδευσης. Οι εξελίξεις αυτές στην παιδαγωγική ήταν ραγδαίες και υποστηρίχθηκαν και από άλλες εξελισσόμενες επιστήμες όπως η κοινωνιολογία.

Η εκπαίδευση αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο τόσο των συγχρόνων όσο και των παραδοσιακών κοινωνιών. Τα ζητήματα γύρω από την σχέση της με την κοινωνία έχουν ήδη απασχολήσει πολλούς μεγάλους θεωρητικούς της κλασικής αλλά και της σύγχρονης κοινωνιολογίας. Η εκπαίδευση συνήθως ορίζεται ως η καλλιέργεια, η μετάδοση γνώσεων και η ανάπτυξη δεξιοτήτων που μεταδίδεται από μια παλαιότερη γενιά σε μια νεότερη⁵³. Η θεσμοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος από τις κοινωνίες έθεσε πολλούς προβληματισμούς στις κοινωνικές επιστήμες που άρχισαν να διερευνούν την σύνδεση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την κοινωνία, συστηματικότερα⁵⁴ θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τους σκοπούς και την φύση της εκπαίδευσης και με τον τρόπο που αυτή συμβάλλει στην διατήρηση του status quo στην κοινωνία. Η παροχή της εκπαίδευσης εκπληρώνει μια ποικιλία κοινωνικών σκοπών που κυμαίνονται από την εκμάθηση μια τέχνης ή μιας επιστήμης, στην 'εκμάθηση' των στοιχείων εξουσίας, της θρησκείας και της κουλτούρας της κοινωνίας⁵⁵.

Η εκπαιδευτική διαδικασία θεωρείται ένα μέσο για την επίτευξη κοινωνικών σκοπών αποκτώντας διττό χαρακτήρα⁵⁶ : από την μια μεριά συμβάλλει στην κοινωνική πρόοδο βελτιώνοντας τον ανθρώπινο χαρακτήρα και την συμπεριφορά μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες όπως για παράδειγμα την εκμάθηση ιστορίας και διαφόρων ζητημάτων που αφορούν την κουλτούρα της εκάστοτε κοινωνίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με σκοπό τα παιδιά μεγαλώνοντας να έχουν συγκεκριμένα ιδανικά που θα τα καθιστούν έτοιμα να υπερασπιστούν την θέση τους εντός και εκτός του έθνους κράτους. Από την άλλη μεριά, η εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλει στην κοινωνική συνέχεια με τρόπο διπλό, αφενός με την δημιουργία μιας εθνικής ταυτότητας και αφετέρου εκπαιδεύοντας νοερά μέλη των υπαρχόντων κοινωνικών τάξεων σύμφωνα με την κοινωνικής τους θέση. Αυτό συνήθως επιτυγχάνεται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση όπου οι νέοι που ανήκουν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις ακολουθούν ή

⁵³ B. KANTZAPA, «*Social Function of education*», Academia, 1/8/2016, διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.academia.edu/2185013/Social_Functions_of_Education τελευταία επίσκεψη: 27/12/2020

⁵⁴ Μεταξύ του 1960-1980 αναδύεται η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης.

⁵⁵ Στο ίδιο

⁵⁶ Ο.π.

γίνονται δεκτοί σε μια εκπαίδευση “γενική” ενώ οι νέοι των κατώτερων τάξεων ακολουθούν την εκπαίδευση που τους δίνεται από τα τεχνικά ή επαγγελματικά λύκεια⁵⁷.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πολλοί είναι οι κοινωνιολόγοι που ασχολήθηκαν με την έννοια της εκπαίδευσης και τον ρόλο της στην κοινωνία. Ο Durkheim, στο πρώτο έργο του *«Ο καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία (1893)»* αντιπαρέθεσε δυο διαφορετικούς τύπους κοινωνίας: τις κοινωνίες που συνέχονται από την “μηχανική αλληλεγγύη” και αυτές που συνέχονται από την “οργανική αλληλεγγύη”⁵⁸. Συνοπτικά, η μηχανική αλληλεγγύη προϋποθέτει την ομοιότητα μεταξύ των ατόμων ως αποτέλεσμα να μοιράζονται τις ίδιες βασικές πεποιθήσεις για τη ζωή και τον κόσμο καθώς αισθάνονται συνδεδεμένοι μέσα από πρακτικές εργασίες, εκπαίδευση και θρησκευτική κατάρτιση. Το κάθε άτομο μεμονωμένα, απορροφάται πλήρως από την συλλογική συνείδηση και είτε βρίσκεται εκτός, είτε εντός της κοινωνίας δεν αποτελεί ξεχωριστή οντότητα⁵⁹. Από την άλλη μεριά η οργανική αλληλεγγύη, προέρχεται από την αλληλεξάρτηση που προκύπτει από την εξειδίκευση της εργασίας και της συμπληρωματικότητας μεταξύ των ατόμων που βρίσκονται στις σύγχρονες και βιομηχανικές κοινωνίες⁶⁰. Σε αυτές τις κοινωνίες, ο Durkheim, προσεγγίζει το ζήτημα της εκπαίδευσης μέσω της θεωρίας του για την ηθική, αναφέρεται δηλαδή σε μια ηθική εκπαίδευση: « ... αντιμετωπίζει την εκπαίδευση με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου, ως το αποτέλεσμα της επιρροής των ενήλικων στα παιδιά, τα οποία δεν ήταν ακόμη έτοιμα να γίνουν πλήρη μέλη της κοινωνίας...»⁶¹. Η εκπαίδευση στο περιεχόμενο της μπορεί να διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία⁶², ωστόσο ο κύριος στόχος της είναι να διαμορφώσει ένα πρότυπο ανθρώπου μέσα από μια συστηματική διδασκαλία που θα εστιάζει σε διανοητικές έννοιες και σε ηθικές ιδέες. Επιπλέον, κάνει μια σημαντική διάκριση μεταξύ «αυθόρμητης εκπαίδευσης» και «συστηματικής διδασκαλίας»⁶³. Στην πρώτη, αναφέρεται

⁵⁷ Στον φόβο μια ενδεχόμενης κοινωνικής αναταραχής σε μια εκπαίδευση με άνισες ευκαιρίες, δόθηκε έμφαση στην λειτουργία της εκπαίδευσης σύμφωνα με τις αρχές των ίσων ευκαιριών και της αξιοκρατίας καθώς και της δυνατότητας για κοινωνική κινητικότητα. Πρακτικά ωστόσο αυτή η διαδικασία εισαγωγής στο σχολείο ισχύει ακόμα και σήμερα σε πολλές χώρες της Ευρώπης όπου νέοι μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευσή τους κατατάσσονται με βάση τις επιδόσεις τους σε ανάλογες κατευθύνσεις με αποτέλεσμα παιδιά με χαμηλό πολιτισμικό κεφάλαιο να είναι λιγότερο ευνοημένα ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο τις κοινωνικές ανισότητες.

⁵⁸I. CRAIB, *Κλασική κοινωνική θεωρία*, Αθήνα, Παπαζήση 2012 σ. 113

⁵⁹Στο ίδιο ,σ. 115

⁶⁰Ο.π.,σ. 119

⁶¹Ο.π., σ. 136

⁶² Για παράδειγμα, η εκπαίδευση στις κοινωνίες που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση τείνουν στην διαμόρφωση του αντίστοιχου εθνικού πνεύματος, ενώ οι κοινωνίες με έναν περισσότερο διεθνή ανταγωνισμό, η εκπαίδευση εστιάζει σε μια πιο ανθρωπιστική ματιά.

⁶³I. CRAIB, *Κλασική κοινωνική θεωρία*, ο.π. σ. 137

στην διαδικασία με την οποία το παιδί διδάσκεται μόνο με την παρουσία των ενηλίκων, όσο οι ίδιοι επιδίδονται στις καθημερινές τους δραστηριότητες, πρόκειται για μια διαδικασία που ταιριάζει περισσότερο στην μηχανική αλληλεγγύη. Η συστηματική διδασκαλία, επέρχεται όταν η κοινωνία αποβαίνει περιπλοκή για να μπορεί το παιδί να προσλάβει τις γνώσεις με τον πρώτο τρόπο.

Τέλος, η εκπαίδευση για τον Durkheim, αποτελεί ένα μέσο που θα προετοιμάσει τα παιδιά να ενταχθούν στην κοινωνία καθώς πέρα από την καλλιέργεια των φυσικών ταλέντων τους επιδιώκει την αφομοίωση στο κοινωνικό ιδεώδες ακόμα και με την δημιουργία μια κοινωνικής συνείδησης δηλαδή το παιδί αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου πλέγματος κοινωνικών σχέσεων. Με βάση αυτή τη λογική, η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι κάτι που μπορεί να προβλεφθεί καθώς τα σχολεία συμβάλλουν στην διαμόρφωσή της, δημιουργώντας ταυτότητες που βασίζονται στην πειθαρχία και την προσκόλληση σε ομάδες ενώ ταυτόχρονα μαθαίνει τα παιδιά να τα πράττουν όλα αυτά μόνα τους, αποκτώντας μια αίσθηση αυτονομίας⁶⁴. Επιπλέον, ο τρόπος που τα παιδιά θα αντιδράσουν στα κοινωνικά ερεθίσματα είναι προβλέψιμος και έτσι η ομοιότητα στη συμπεριφορά κάνει πιο δυνατές τις κοινωνικές σχέσεις, συμβάλλοντας στην κοινωνική συνοχή και διασφαλίζοντας την κοινωνική ισορροπία. Έτσι, ο ρόλος της εκπαίδευσης στην κοινωνία είναι πιο σύνθετος από την απλή διδασκαλία, δημιουργεί ένα εσωτερικό δέσιμο των μαθητών με τις υπάρχουσες κοινωνικές νόρμες και κοινωνικοποιώντας τους σύμφωνα με τα επιθυμητά πρότυπα που καθορίζονται από την εκάστοτε κοινωνία.

Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Bourdieu ασχολήθηκε εκτενέστερα με τη σχέση εκπαίδευσης και κοινωνίας. Στο έργο του βασική έννοια της αναστοχαστικής θεωρία του είναι αυτή του «habitus» έννοια που παραπέμπει στην αριστοτελική χρήση του όρου «έξις». Σύμφωνα με το Bourdieu, πρόκειται για το σύνολο των προδιαθέσεων με βάση τις οποίες τα άτομα ενεργούν και αντιδρούν στις κοινωνικές περιστάσεις⁶⁵. Αυτές οι προδιαθέσεις ενεργοποιούν πρακτικές, αντιλήψεις, στάσεις που θεωρούνται «κανονικές» χωρίς να ρυθμίζονται πάντα συνειδητά. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι εντυπώνονται κατά κάποιο τρόπο στα άτομα από την παιδική τους κιόλας ηλικία κυρίως μέσα από την συμβολή της εκπαίδευσης. Τα παιδιά με αυτό τον τρόπο αποκτούν συνήθειες που «μορφώνουν» το νου και το σώμα. Επίσης, οι έξις είναι εντυπώσεις δομημένες οι οποίες

⁶⁴ Β. ΚΑΝΤΖΑΡΑ, «*Social Function of education*» ο.π.

⁶⁵ Σ. ΜΟΣΧΑΝΑ: «Η κοινωνική πρακτική και ο Πιερ Μπουρντιέ» Η Καθημερινή, 24/3/2012 διαδικτυακά διαθέσιμο: <https://www.kathimerini.gr/culture/114535/i-koinoniki-praktiki-kai-o-pier-mpourntie/> τελευταία επίσκεψη: 28/12/2020

αντανakλούν τις κοινωνικές συνθήκες από τις οποίες αποκτήθηκαν, γι' αυτό το λόγο είναι σχετικά ομοιογενείς σε συγκεκριμένες ομάδες, άτομα δηλαδή της ίδια κοινωνικής τάξης τείνουν να ενεργούν προς παρόμοιο τρόπο συμπεριφοράς⁶⁶. Έτσι για παράδειγμα το *habitus* όπως είναι η γλώσσα συγκροτεί έναν γενετικό μηχανισμό που είναι ικανός να παράγει πληθώρα πρακτικών και αντιλήψεων, καθοδηγεί τα άτομα στην καθημερινή τους ζωή και προσανατολίζει τις πράξεις τους.

Όλες αυτές οι πρακτικές, σύμφωνα με τον Bourdieu, παράγονται πάντα σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, μια άλλη έννοια που παίζει καθοριστικό ρόλο στο έργο του. Το πεδίο είναι ένας δομημένος και ρυθμισμένος χώρος όπου οι αμοιβαίες σχέσεις καθορίζονται από την κατανομή διαφορετικών πόρων ή/και διαφορετικών κεφαλαίων⁶⁷. Για τον Bourdieu υπάρχουν διαφορετικά είδη κεφαλαίων⁶⁸. Εκτός από το οικονομικό κεφάλαιο, τα άτομα διαχειρίζονται το πολιτισμικό όπου αναφέρεται στις αποκτημένες γνώσεις, δεξιότητες⁶⁹ και το κοινωνικό κεφάλαιο, που αναφέρεται στο κοινωνικό κύρος του ατόμου. Ορισμένα πεδία όπως είναι η εκπαίδευση, βοηθούν να μετατραπεί το ένα κεφάλαιο σε άλλο. Για παράδειγμα η εκπαίδευση παρέχει ένα μορφωτικό κεφάλαιο που εξασφαλίζει μια καλοπληρωμένη θέση εργασίας με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί το οικονομικό αλλά και το κοινωνικό κεφάλαιο.

Όσο αφορά το πεδίο της εκπαίδευσης, ο Bourdieu υποστηρίζει πως τα παιδιά εισέρχονται στο σχολείο σύμφωνα με το *habitus* που έχουν κληρονομήσει από την οικογένειά τους, εισέρχονται δηλαδή με διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο. Τα παιδιά που προέρχονται από λιγότερα προνομιούχα στρώματα μειονεκτούν σε σχέση με τα παιδιά ανώτερων τάξεων, γίνεται με αυτό τον τρόπο αντιληπτή μια ανισότητα ως προς τις ευκαιρίες που δίνονται από την εκπαίδευση. Κάθε οικογένεια μεταβιβάζει στα παιδιά της ένα ορισμένο μορφωτικό κεφάλαιο και ένα ορισμένο *habitus*, ένα σύστημα αξιών βαθιά εσωτερικευμένων που συμβάλλει μεταξύ άλλων στο «καθορισμό» της συμπεριφοράς του παιδιού στο σχολείο. Η μορφωτική αυτή κληρονομία είναι που διαφέρει από την μια κοινωνική τάξη στην άλλη και είναι υπεύθυνη για την πρωταρχική

⁶⁶Ο.π.,

⁶⁷ Η σύνδεση πράξεων και συμφερόντων είναι διαρκής γιαυτό το λόγο κάθε πεδίο είναι χώρος συνεχούς σύγκρουσης, διαπάλης και ανταγωνισμού.

⁶⁸Σ. ΜΟΣΧΑΝΑ: «Η κοινωνική πρακτική και ο Πιερ Μπουρντιέ», ο.π.

⁶⁹ Με αυτό το κεφάλαιο ασχολήθηκε ιδιαίτερα ο γάλλος κοινωνιολόγος καθώς αποτελεί μια διάσταση μιας ευρύτερης έξις ως κάτι που αντανakλά την κοινωνική θέση του κατόχου του.

ανισότητα στη σχολική διαδικασία και επομένως υπεύθυνη για την διαφορετική σχολική τους επιτυχία.

Τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες που αντανakλούν τις πεποιθήσεις και τις γνώσεις της κυρίαρχης κουλτούρας είναι σαφώς πιο ευνοημένα στο σχολείο σε αντίθεση με τα παιδιά κατώτερων τάξεων όπου το σχολείο επιτείνει τα κοινωνικά μειονεκτήματα που φέρουν οι μη ευνοημένοι κοινωνικά μαθητές. Έτσι το σχολείο αποτελεί έναν αποτελεσματικό παράγοντα κοινωνικής συντήρησης καθώς προσφέρει την ψευδαίσθηση που παγιώνει τις κοινωνικές ανισότητες και βραβεύει την μορφωτική κληρονομία, το κοινωνικό προσόν, αντιμετωπίζοντάς τα σαν ένα χάρισμα φυσικό και όχι ως προϊόν μαθητείας από την οικογένεια τους-*ωσμωτική μάθηση*- όπως την ονομάζει και ο ίδιος. Όλα αυτά σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η κουλτούρα που είναι συνυφασμένη με αυτήν του σχολικού συστήματος είναι της αστικής τάξης. Συνεπώς, τα παιδιά από κατώτερα στρώματα δυσκολεύονται ή καθυστερούν να την υιοθετήσουν καθώς είναι ανοίκεια σε σχέση με το οικείο τους περιβάλλον γεγονός που επιβεβαιώνει την κοινωνική φύση της σχολικής επίδοσης. Με αυτή τη διαδικασία, με την διατήρηση δηλαδή της υπάρχουσας αστικής τάξης και της δυσκολίας στην κοινωνική κινητικότητα ο Bourdieu, επισφραγίζει την κοινωνική συνοχή.

Με το ζήτημα της εκπαίδευσης έχουν ασχοληθεί, εξίσου, ο M. Weber, K. Marx και ο L. Althusser. Ο πρώτος έβλεπε τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ως θεσμούς που συνδέονται με την κυρίαρχη ιδεολογία και τα μέλη που συμμετέχουν σε αυτά, λαμβάνοντας υψηλή μόρφωση, γίνονται μέλη ανώτερων ομάδων που ασκούν εξουσία ενώ αντίστοιχα ανεξάρτητα από την μόρφωση που θα λάβει το κάθε παιδί εκπαιδεύεται για να υπακούει στην κυρίαρχη εξουσία. Βλέπει τα πτυχία των πανεπιστημιακών σχολών ως «διαπιστευτήρια» αντικαθιστώντας τους αριστοκρατικούς τίτλους⁷⁰. Μέσα από αυτή τη διαδικασία η άρχουσα τάξη καταφέρει να εδραιώνει την εξουσία της. Ο δεύτερος, υποστηρίζει πως η σχολική εκπαίδευση δεν είναι ένας θεσμός ουδέτερος, αλλά ένας μηχανισμός του κράτους να προωθήσει καπιταλιστικές ιδεολογίες και να μεριμνήσει για την παραγωγή εργαζομένων που θα εξυπηρετήσουν την καπιταλιστική παραγωγή. Οι μαθητές μέσα από την διαδικασία της κοινωνικοποίησης υποδηλώνονται εσωτερικεύοντας τις κυρίαρχες αξίες και τους κανόνες που τους προετοιμάζουν να αποδεχτούν την κοινωνική τους θέση.

⁷⁰B. KANTZAPA, «*Social Function of education*» ο.π.

Ο μαρξιστής φιλόσοφος L. Althusser, στην προσπάθειά του να ορίσει την ιδεολογία μίλησε για τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους⁷¹. Ξεχώρισε τους καταπιεστικούς μηχανισμούς του κράτους όπου σύμφωνα με τον Althusser, λειτουργούν με «την βία» όπως για παράδειγμα η αστυνομία, ο στρατός, οι φύλακες, σε αντίθεση με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους που λειτουργούν «με την ιδεολογία»⁷². Με τον όρο αυτό εννόησε, *«ορισμένες πρακτικές, που εμφανίζονται στον άμεσο παρατηρητή με τη μορφή διακριτών και ειδικευμένων θεσμών..»*⁷³. Μερικούς από τους θεσμούς στους οποίους αναφέρεται ο Althusser είναι η θρησκεία, η οικογένεια και το σχολείο. Το τελευταίο παίζει σημαντικό ρόλο στην διατήρηση την κυρίαρχης ιδεολογίας στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Στην προ-καπιταλιστική ιστορική περίοδο ο κυρίαρχος ιδεολογικός μηχανισμός ήταν η εκκλησία, που πέρα από θρησκευτικές λειτουργίες, συγκέντρωνε σχολικές, πληροφόρησης του κοινού και πολιτιστικής δράσης⁷⁴. Μετά την ιδεολογική πάλη του 16^{ου} και 18^{ου} αιώνα και με την μετάβαση στις καπιταλιστικές κοινωνίες, ο ιδεολογικός μηχανισμός που πήρε στην ουσία την θέση της εκκλησίας είναι το σχολείο⁷⁵. Στην εκπαιδευτική διαδικασία μπαίνουν τα παιδιά όλων των κοινωνικών τάξεων από το νηπιαγωγείο, όπου αποτυπώνεται σε αυτά διάφορα «σαβουάρ φαίρ» ντυμένα με την κυρίαρχη ιδεολογία⁷⁶. Όταν βγουν από το σχολικό περιβάλλον, η μεγάλη μάζα των παιδιών συγκεντρώνεται στην «παραγωγή», άλλοι συνεχίζουν τις σπουδές τους εκτελώντας αργότερα τον ρόλο του «κεφαλαιοκράτη-φορέα της εκμετάλλευσης». Οι πλειονότητα των παιδιών που «ξεμένει» είναι πρακτικά εφοδιασμένοι με την ιδεολογία που απαιτείται για να διαδραματίσουν τον ρόλο του «εκμεταλλευόμενου» καθώς έχουν διδαχθεί ηθικές αρχές, πολιτικό ήθος, εθνικά αισθήματα που τους καθιστούν υποχείρια των φορέων καταπίεσης⁷⁷. Για τον Althusser, το σχολείο είναι από τους πιο βασικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους ακριβώς γιατί απευθύνεται σε όλους σχεδόν τους πολίτες και έχει μεγάλη διάρκεια.

2.3 Κοινωνική συνοχή και εκπαίδευση

⁷¹L. ALTHUSSER, *Θέσεις, ζ' έκδοση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999

⁷²Στο ίδιο σ. 85

⁷³Ο.π., σ. 83

⁷⁴Ο.π., σ. 90

⁷⁵Ο.π., σ. 91

⁷⁶Ο.π., σ. 93

⁷⁷Ο.π., σ. 94

Η εκπαίδευση συνδέεται συχνά με την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Η κοινωνική συνοχή είναι μια έννοια πολύ αφηρημένη που αναφέρεται κυρίως σε διαδικασίες που λαμβάνουν χώρο σε διαφορετικά επίπεδα. Στην κοινωνιολογία ερμηνεύεται ως η ανάγκη για διασφάλιση της κοινωνικής ισορροπίας και σταθερότητα από γενιά σε γενιά μέσα από την δημιουργία κοινωνικών δεσμών που κρατούν τα άτομα ενωμένα. Είναι μια έννοια που αρχίζει να εμφανίζεται τον 20^ο αιώνα και γίνεται μια προσπάθεια ερμηνείας για το πως η κοινωνία μένει ενωμένη παρά τις έντονες διαφοροποιήσεις της⁷⁸. Τα άτομα διατηρούν την συνεκτικότητα μέσα από τις συνήθειες μέσα από επίσημους ή ανεπίσημους κανόνες⁷⁹. Έτσι για παράδειγμα, μέσα από την εκμάθηση εθνικών ιστορικών γεγονότων η εκπαίδευση συμβάλλει στην δημιουργία μιας ενιαίας εθνικής ταυτότητας. Η κοινωνική συνοχή ερμηνεύεται σαν μια διαδικασία που συγκρατεί τα άτομα ενωμένα. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η εκτεταμένη ανάγκη για ρύθμιση των κοινωνικών συγκρούσεων και της κοινωνικής ισορροπίας άρχισε να γίνεται κύριο μέλημα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτό το επιχείρημα στηρίζεται στο γεγονός ότι μέσα από την κοινωνικοποίηση εξυπηρετείται η κοινωνική συνέχεια και προετοιμάζει τα νέα μέλη για τους ρόλους που θα έχουν ως ενήλικοι στην κοινωνική τους ζωή.

Με την θεσμοθέτηση του εκπαιδευτικού συστήματος τον 18^ο και 19^ο αιώνα κύριος στόχος των κυβερνήσεων ήταν η παροχή γενικής εκπαίδευσης και κατάρτισης του πληθυσμού. Μελέτες υποστήριζαν ότι η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού θα ανακούφιζε την κοινωνία από τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει, όπως η φτώχεια, συνδέοντας την εκπαίδευση με την πρόσβαση στην απασχόληση σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Έτσι η διατήρηση μιας «καλής ζωής» και η καλλιέργεια του πολιτισμού σχετίζονται στενά με την εκπαιδευτική διαδικασία⁸⁰. Μια σημαντική αλλαγή έρχεται να συναντήσει την εκπαίδευση τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Πέρα από την εξασφάλιση της επαγγελματικής αποκατάστασης, αναδεικνύεται η ανάγκη να διακριθεί μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία μια ενιαία εθνική ταυτότητα⁸¹. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι η εκπαίδευση οργάνωνε τους μαθητές, έτσι ώστε να ταυτίζονται με τους θεσμούς που

⁷⁸B. KANTZAPA, «Rethinking education and social cohesion» Academia, 2011, διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.academia.edu/1396401/Rethinking_Education_social_cohesion τελευταία επίσκεψη: 10/1/2021

⁷⁹Στο ίδιο

⁸⁰Ο.π.,

⁸¹ Ο όλο και αυξανόμενος αριθμός των μεταναστών στις χώρες κυρίως της Ευρώπης δημιουργούσε την ανάγκη δημιουργίας ενιαίων ταυτοτήτων. Το 1950 στην Δυτική Ευρώπη ο αριθμός των μεταναστών αντιπροσώπευε το 1,3% του συνολικού αριθμού των κατοίκων.

διέπουν τις κοινωνίες τους⁸², έτσι μέσα από αυτήν την διαδικασία της κοινωνικοποίησης συνδέονται τόσο εσωτερικά όσο και δομικά με την κοινωνία που ανήκουν. Εσωτερικά γιατί καλλιεργεί προσωπικότητες σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα και δομικά γιατί παρέχοντας εκπαιδευτικούς τίτλους διασφαλίζεται η πρόσβαση σε αγαθά και στην εργασία δημιουργώντας ένα «δέσιμο» με την κοινωνία⁸³. Κατά γενική ομολογία η κοινωνική συνοχή επιτυγχάνεται μέσα από την κοινή πίστη σε βασικές αρχές όπως είναι η δημοκρατία, η ισότητα, η κοινωνική δικαιοσύνη, αρχές συμφώνα με τις οποίες κοινωνικοποιεί τα παιδιά προετοιμάζοντάς τα για την είσοδό τους στην κοινωνία.

Γι' αυτό το λόγο θεωρείται ένας βασικός θεσμός, που παρέχεται σε όλους ανεξαρτήτως. Είναι πολύ σημαντικός γιατί αφενός συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και αφετέρου παρέχοντας πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο στους μαθητές τους καθιστά έτοιμους να συμμετάσχουν στην κοινωνική ζωή. Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι αυτό που απεικονίζει την διασύνδεση των ατόμων και την επίδραση που οι σχέσεις αυτές έχουν στην κοινωνία, είναι δηλαδή αυτό που διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και παρέχεται μέσα από την εκπαίδευση. Ο Putnam, εισήγαγε την ιδέα του κοινωνικού κεφαλαίου σε μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες μια διαφορετική οπτική από αυτή του Bourdieu και το ερμήνευε ως ένα δίκτυο σχέσεων που διαχειρίζεται το άτομο και η οικογένειά του. Ο Putnam έβλεπε το κοινωνικό κεφάλαιο ως ένα δημόσιο αγαθό, ως την ικανότητα και την δυνατότητα συμμετοχής των πολιτών στα κοινά, ως τον πολιτικό προσανατολισμό και ως την εμπιστοσύνη σε άλλα έθνη, πόλεις και πολίτες⁸⁴. Έτσι σύμφωνα με τον πολιτικό επιστήμονα, εάν τα παιδιά έχουν υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο θα έχουν υψηλότερες βαθμολογίες στο σχολείο, σε αντίθεση με τα παιδιά που έχουν χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο. Για τον Putnam, τα άτομα που ζουν σε απομονωμένες κοινότητες είναι πιο πιθανόν να έχουν λιγότερο ανεπτυγμένο κοινωνικό κεφάλαιο πράγμα που δυσκολεύει την κοινωνική συνοχή. Για παράδειγμα οι μετανάστες έχουν λιγότερο ανεπτυγμένο το κοινωνικό τους κεφάλαιο με αποτέλεσμα να αποκλείονται από την κοινωνική συνοχή. Ο αποκλεισμός είναι εχθρός της κοινωνικής

⁸²Ο.π.,σ. 101

⁸³Ο.π.,σ. 114

⁸⁴A. REA, E. BRIBOSIA, I. RORIVE, D. SREDANOVIC, «*Governing diversity Migrant Integration and multiculturalism in North America and Europe*» ο.π.

συνοχής και της προόδου ενώ η ένταξη θεωρείται ως η κύρια οδός για την κοινωνική ισορροπία και σταθερότητα⁸⁵.

Τι γίνεται όμως με τον όλο και αυξανόμενο αριθμό μεταναστών στις κοινωνίες; Πώς διασφαλίζεται και η διατηρείται η σταθερότητα της; Υποστηρίζεται συχνά πως η μαζική μετανάστευση αυξάνει την πολυμορφία ενώ ταυτόχρονα μειώνει την κοινωνική συνοχή και την εμπιστοσύνη ανάμεσα στις σχέσεις των πολιτών. Από την άλλη μεριά έχει υποστηριχθεί ότι η συχνή επαφή με ανθρώπους άλλων φυλών μειώνει τις φυλετικές εντάσεις ακριβώς γιατί η συχνή επαφή με άτομα από άλλες εθνικότητες δημιουργεί σχέση εμπιστοσύνης και άρα βοηθά στην διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας⁸⁶. Ο W. Clinton, ο 42^{ος} πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, υποστήριξε σε συνέντευξη του: «Οι άνθρωποι χρειάζονται προσωπικές εμπειρίες με τους άλλους, ώστε η δική μας ιστορία να περιλαμβάνει και εκείνους»⁸⁷. Ωστόσο, όπως υποστηρίχθηκε παραπάνω, η εκπαίδευση τείνει να κρατά τα άτομα ενωμένα και ο αποκλεισμός ατόμων απειλεί την κοινωνική συνοχή. Έρευνα που διεξήχθη⁸⁸ στις χώρες του ΟΟΣΑ για τις εθνικές διακρίσεις που γίνονται εις βάρος ατόμων που έχουν γεννηθεί σε διαφορετική χώρα, χρησιμοποιώντας στοιχεία από το 2002-2012 δείχνει τα παρακάτω δεδομένα.

Εικόνα 1.2

Μέρος μεταναστών ηλικίας 15-64 που θεωρούνται μέλη μιας ομάδας που υφίστανται διακρίσεις/ έχουν υποστεί διάκριση λόγω εθνικότητας, ή φυλής, με βάση τον τόπο καταγωγής τους, 2002-12.⁸⁹

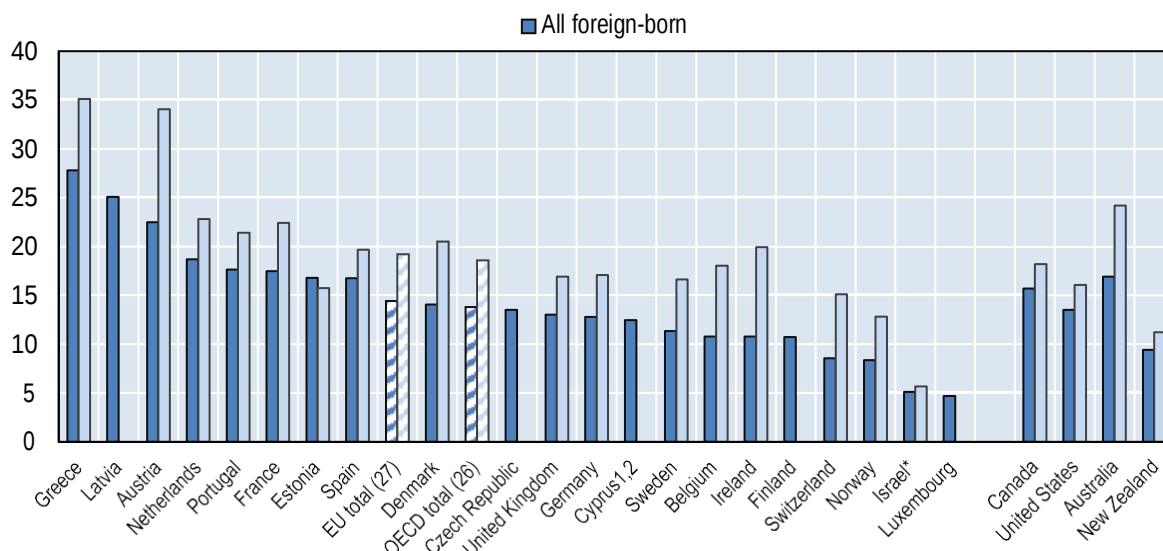
⁸⁵B. KANTZAPA, «The relation of education and social cohesion» scientific society for social cohesion and development, 2011 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/SCAD/article/view/8973> τελευταία επίσκεψη: 10/1/2021

⁸⁶N. SMITH, «A Deeply Flawed Argument Against Immigration», Bloomberg Opinion, 1/3/2018 Διαθέσιμο: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-03-01/immigration-doesn-t-necessarily-reduce-social-cohesion-and-trust> τελευταία επίσκεψη: 10/1/2021

⁸⁷M. FREEMAN, Ντοκιμαντέρ: «Η ιστορία μας» λεπτό 28:15 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.ertflix.gr/category/xena-docs/thestoryofus-morgan-freeman/> τελευταία επίσκεψη 9/1/2021

⁸⁸OECD: « Indicators of Immigrant Integration», OECD, 1/3/2018, Κεφάλαιο 12: διαθέσιμο διαδικτυακά <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264234024-15-en.pdf?expires=1609348132&id=id&accname=guest&checksum=25BE667B3DB60EFF7D055ADC17558D84> τελευταία επίσκεψη: 11/1/2021

⁸⁹Στο ίδιο, σ.. 219

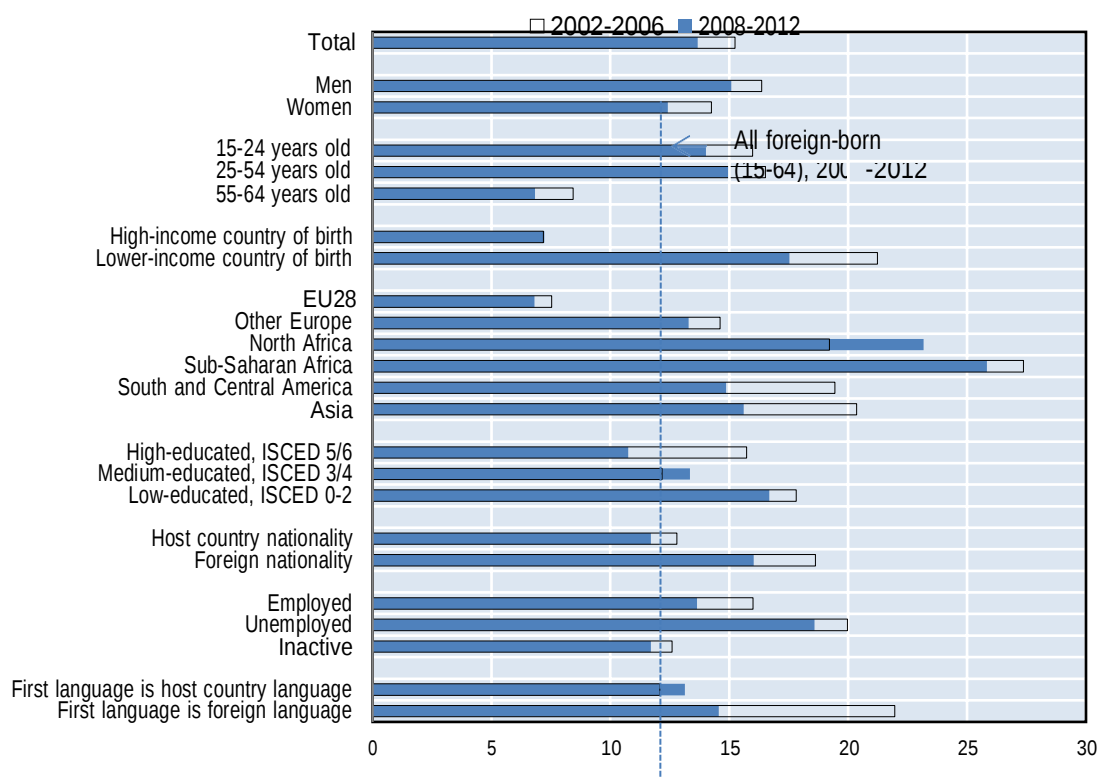
Σύμφωνα με τον πίνακα 1.2, στον οποίο απεικονίζεται από το 2002-12, το μέρος εκείνο των μεταναστών ηλικίας 15-64, μέλη ομάδας που έχουν υποστεί διακρίσεις λόγω εθνικότητας, φυλής ή τόπου καταγωγής⁹⁰. Οι πρώτες στήλες παρουσιάζουν την άποψη των ατόμων που έχουν γεννηθεί εκτός της χώρας που μένουν ενώ οι δεύτερες στήλες απεικονίζουν την γνώμη όσων προέρχονται από χώρες με χαμηλό εισόδημα. Παρατηρείται, ότι σε όλες τις χώρες τα άτομα που έχουν δεχτεί διάκριση προέρχονται από χώρες χαμηλού εισοδήματος. Στα ίδια επίπεδα κυμαίνονται οι χώρες της νότιας Ευρώπης, η Πορτογαλία με 21% , ενώ το υψηλότερο ποσοστό διακρίσεων παρουσιάζεται στην Ελλάδα και στην Αυστρία. Αντίθετα, λιγότερα ποσοστά διακρίσεων έχουν οι χώρες της βόρειας Ευρώπης το Ηνωμένο Βασίλειο και η Νορβηγία. Την περίοδο από το 2002-2012 οι αιτήσεις για ιθαγένεια στις χώρες της Ευρώπης είχε αυξηθεί, χωρίς ωστόσο να υπάρχουν στοιχεία που να υποδεικνύουν ότι η απόκτηση ιθαγένειας στις χώρες υποδοχής τους προστατεύει από τις διακρίσεις ή εάν αυτές προέρχονται και από άλλα κριτήρια⁹¹.

Εικόνα 1.3

⁹⁰ Η έννοια της διάκρισης είναι πολύ γενική και επηρεάζεται πολλές φορές από τον χαρακτήρα της κοινότητας , ο οποίος επηρεάζεται για παράδειγμα από τον δημόσιο ή πολιτικό λόγο. Επιπλέον, τα ποσοστά σε πολλές περιπτώσεις ενδέχεται να είναι μεγαλύτερα καθώς οι ίδιοι οι μετανάστες πολλές φορές δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν πρακτικές που στοχεύουν στην διάκριση.

⁹¹Ο.π.,σ. 218

Μέρος μεταναστών που δηλώνουν ότι έχουν υποστεί διακρίσεις σε χώρες της
Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002-06, 2008-12 ⁹²

Άλλα κριτήρια όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 1.3 μπορεί να είναι το φύλο, όπου οι γυναίκες φαίνεται να έχουν μεγαλύτερα ποσοστά, η ηλικία, άτομα 15-24 το 2008-12 υπέστη μικρότερο βαθμό διάκρισης από τους μετανάστες ηλικίας 55-64. Επιπλέον, ένας λόγος διάκρισης μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ο μετανάστες προέρχεται από χώρα με υψηλή οικονομική ανάπτυξη, όπως επίσης και από ποιες χώρες προέρχεται ο μετανάστης. Η εκπαίδευση, είναι ένα επιπρόσθετο κριτήριο διάκρισης, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα, υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα άτομα με υψηλή εκπαίδευση και σε αυτά με χαμηλή, όπως επίσης κριτήριο διάκρισης είναι και η χώρα υποδοχής. Τέλος, η κατάσταση εργασίας και η πρώτη γλώσσα που μιλούν, εάν δεν ταυτίζεται με αυτήν της κοινωνίας υποδοχής.

Παρόλο που πολλές χώρες μοιράζονται τους ίδιους λόγους διακρίσεις όπως είναι για παράδειγμα το φύλο, η εκπαίδευση, έναντι αυτών που προέρχονται από χαμηλού εισοδήματος χώρες, υπάρχουν διαφορές ως προς τις διακρίσεις που ενδεχόμενος να προέρχονται από το ιστορικό μετανάστευσης που μπορεί να έχει η κάθε χώρα υποδοχής

⁹²Ο.π., σ. 221

όπως και άλλους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες⁹³. Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ του 2008-2012 ήταν πιθανόν οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Αφρική να υποστούν διάκριση λόγω φυλής. Επιπλέον, οι νέοι σε ηλικία εργασίας είναι πιο πιθανόν να νιώσουν διάκριση από τους 55 ετών και άνω. Μετανάστες επίσης που έχουν η μητρική τους γλώσσα είναι διαφορετική από την κυρίαρχη, είναι πιθανότερο να αισθανθούν διακρίσεις. Όπως τέλος οι μετανάστες που δεν εργάζονται έχουν βιώσει κάποιου είδους διάκριση.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, γίνεται αντιληπτό πως η κοινωνική συνοχή που προέρχεται, σύμφωνα με τις θεωρίες, κυρίως μέσα από την εκπαίδευση αποτελεί πρόκληση. Ο όρος κοινωνική συνοχή αναφέρεται μόνο σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ατόμων μέσα στην κοινωνία αποκλείοντας φανερά μια άλλη, λαμβάνοντας υπόψιν τα στοιχεία των εθνικών διακρίσεων. Ωστόσο, για ποιο λόγο συμβαίνει αυτός ο διαχωρισμός; Είναι ένα ζήτημα που η εκπαίδευση δεν τα καταφέρνει καλά; Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται σκόπιμα δημιουργώντας «τείχη» ανάμεσα στο «εμείς» που ανήκουμε στην κοινωνία και στους «άλλους». Εμείς που ανήκουμε στην ίδια κατηγορία, έχουμε αναπτύξει μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας μια πολύ συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα που δίνει την αίσθηση της ομοιογένειας και της ανωτερότητας με αποτέλεσμα οι «άλλοι» που διαφέρουν από «εμάς» να γίνονται δεκτοί μόνο αφομοιώνοντας τα κυρίαρχα πρότυπα που τους επιβάλλουμε σαν χώρα υποδοχής. Η εκπαίδευση συμβάλλει στην εκμάθηση των κυρίαρχων αξιών σαν αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης οντότητας με αποτέλεσμα να δημιουργείται η αίσθηση πως για να μπορέσει κάποιος να γίνει κομμάτι της δικής μας κοινωνίας θα πρέπει να ενστερνιστεί τις ίδιες αξίες.

Η έννοια της ανωτερότητας των πολιτισμών δεν αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο. Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τους Ναζί, μια προμελετημένη δολοφονία καθοδηγούμενη από μια ρατσιστική ιδεολογία, αποτελεί ζωτική σημασία για την κατανόηση του δυτικού πολιτισμού, την έννοια του έθνους κράτους και της ανθρώπινης φύσης γενικότερα⁹⁴. Η διατήρηση και η καθαρότητα της φυλής ήταν πολύ σημαντική για το ναζιστικό μόρφωμα και η ώσμωση με διαφορετικές φυλές θα οδηγούσε σε βάθος χρόνου στον εκφυλισμό της κυρίαρχης φυλής. Έτσι οι ναζιστές απέδιδαν πληθώρα

⁹³Ο.π.,σ. 220

⁹⁴NATIONAL ARGIVS AND RECORDS ADMINISTRATION «Τα θύματα της Ναζιστικής εποχής» Εγκυκλοπαίδεια Ολοκαυτώματος, 1/3/2018,ΜΔιαθέσιμο ηλεκτρονικά: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/victims-of-the-nazi-era-nazi-racial-ideology> τελευταία προβολή: 11/1/2021

αρνητικών στερεοτύπων στην εβραϊκή «φυλή» που αποδίδονται τόσο σε εξωτερικά όσο και σε εσωτερικά χαρακτηριστικά τους. Σαν ανώτερη φυλή η Γερμανοί θεωρείτο πως είχε υποχρέωση στην εξόντωση υποδεέστερων φυλών. Η τάση επιβολής και κυριαρχίας ανώτερων πολιτισμών παρουσιάζεται ακόμα και σήμερα από τις χώρες της Δύσης. Η Η. Arendt, έχει μιλήσει για τα «*άτομα που δεν είχαν δικαίωμα να έχουν δικαιώματα*» (*right to have rights*⁹⁵), αναφερόμενη στην αποτυχία του έθνους κράτους να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, αφού κάθε πολίτης χωρίς πολιτικά δικαιώματα, που έχανε δηλαδή την ιδιότητα της ιθαγένειας, αυτομάτως μετατρέπεται σε άτομο «*μόνο άξιο για να φονευθεί*». Μέσα από τα «*ανθρώπινα όντα*⁹⁶», άτομα χωρίς νομικούς τίτλους, διαβατήρια, κάνει μια κριτική στην έννοια του πολίτη και πως αυτή γίνεται αντιληπτή τον 20^ο αιώνα μέσα από τα έθνη- κράτη. Περιγράφει πως τα άτομα δίχως ταυτότητα μένουν στο περιθώριο, ενώ τα ίδια τα έθνη κράτη μέσα από διαδικασίες που ακολουθούν ταξινομήσουν μια μερίδα πολιτών αναγνωρίζοντάς τους δικαιώματα⁹⁷ και κρατώντας εκτός αυτούς που δεν έχουν. Τι γίνεται λοιπόν με τα άτομα που βρίσκονται πίσω και ανάμεσα από τα κρατικά σύνορα, σε αυτή τη παράδοξη χώρα του «μη ανήκειν», όπου η απώλεια της ιδιότητας του πολίτη σηματοδοτεί αυτόματα και την απώλεια της ανθρώπινης ιδιότητας; : «*απ' τη στιγμή που η κοινωνία έχει ανακαλύψει τις διακρίσεις ως το μεγάλο κοινωνικό όπλο με το οποίο μπορεί κανείς να σκοτώσει τους ανθρώπους δίχως αιματοχυσίες· απ' τη στιγμή που τα διαβατήρια και τα πιστοποιητικά γέννησης, και μερικές φορές ακόμα και οι αποδείξεις φόρου εισοδήματος δεν είναι πλέον επίσημα χαρτιά αλλά ζητήματα κοινωνικών διακρίσεων...*»⁹⁸.

Απόρροια των παραπάνω είναι ότι η ομοιότητα μεταξύ των ατόμων στις κοινωνίες προάγει την ενότητα και την κοινωνική ισορροπία ενώ αντίθετα η διαφορετικότητα, οι συγκρούσεις και η κοινωνική διαμάχη οδηγεί στον κίνδυνο της κοινωνικής συνοχής. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την καθολική υπακοή στις κυρίαρχες αξίες αφομοιώνοντάς τις μέσα από την εκπαίδευση και όποιο άτομο δεν καταφέρει να αφομοιωθεί αποκλείεται. Αυτός είναι ένας τρόπος για την κυρίαρχη κουλτούρα να

⁹⁵ Στο βιβλίο «*Εμείς οι πρόσφυγες*» η Hannah Arendt, περιγράφει την προσπάθεια των εβραίων να διαφύγουν από τους ναζιστές Γερμανούς στις αρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

⁹⁶ Η. ARENT, G. AGAMBEN, E. TRAVERSO, *Εμείς οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2015 σ. 27

⁹⁷ Η έννοια αυτή δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο σύγχρονη καθώς ο όλο και αυξανόμενος αριθμός παράτυπων μεταναστών και προσφύγων τους κράτα στο κοινωνικό περιθώριο καθώς λόγω της μη αναγνώρισης δικαιωμάτων, στερούνται την πρόσβαση σε βασικές ανάγκες όπως είναι η υγεία, η εκπαίδευση κλπ.

⁹⁸ Η. ARENT, G. AGAMBEN, E. TRAVERSO, *Εμείς οι πρόσφυγες*, Ό.π., σ.: 27-28

διασφαλίσει την θέση της κοινωνικά. Η άποψη του Putnam, έρχεται να συναντήσει αυτή του Καστοριάδη ο οποίος θεωρούσε πως το σχολείο πρέπει να είναι στραμμένο στα κοινά καθώς θα έπρεπε να αναλύει σε βάθος οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα εκπαιδεύοντας με αυτό τον τρόπο τα παιδιά. Η εκπαίδευση, σύμφωνα με το Καστοριάδη δεν μπορεί να είναι ξεχωριστή από την κοινωνική κατάσταση καθώς ο άνθρωπος διαμορφώνεται –εκπαιδεύεται– από όλα όσα προσλαμβάνει: *«ακόμα και οι τείχη της πόλης εκπαιδεύουν τους ανθρώπους»*. Εάν η εκπαίδευση ήταν στραμμένη σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, θα δημιουργούσε ένα ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο σε ένα κράτος με χαμηλά επίπεδα κοινωνικών αποκλεισμών.

Η τάση της Δύσης να επιβάλλεται ιδεολογικά ως άρχουσα με απώτερο σκοπό την κυριαρχία της δεν είναι ένα φαινόμενο σύγχρονο. Παίρνοντας ως παράδειγμα την περίοδο του Ψυχρού πολέμου (1944-1990), πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία που δυο μεγάλα κράτη οι ΗΠΑ και οι χώρες ΕΣΣΔ αναδειχθήκαν σε κύριους εκφραστές δυο ανταγωνιστικών ιδεολογικών και οικονομικό-πολιτικών μοντέλων. Από την μια μεριά, η Σοβιετική ένωση αποτελούμενη από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης χρησιμοποίησαν μια κομμουνιστική ρητορική που μεταχειρίζεται τις αναδυόμενες ανισότητες για να αναγνωριστεί το όραμα για μια δίκαιη και ανεπτυγμένη κοινωνία, και από την άλλη οι ΗΠΑ με μια δεξιόστροφη ρητορική που συνδυάζει τις αξίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας και αυτές της ανοιχτής κοινωνίας, όπου έθεσαν σαν αποστολή την επέκταση της δημοκρατίας και της καπιταλιστικής αγοράς. Οι ΗΠΑ επέλεξαν να συνεργαστούν με άλλες μη κομμουνιστικές χώρες για να ανακόψουν την γεωγραφική επέκταση και την ανερχόμενη επιρροή της ΕΣΣΔ και ενώ αρχικά αντιμετώπιζαν τον Ψυχρό Πόλεμο περισσότερο με πολιτικούς παρά με στρατιωτικούς όρους που τον περιέγραφαν κυρίως ως πολιτική, ψυχολογική και ιδεολογική μάχη⁹⁹. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και η παγκόσμια φιλοδοξία του κομμουνισμού για επέκταση είχε σαν συνέπεια την κατάρρευσή του με αποτέλεσμα την άνοδο του φιλελευθερισμού.

Σχεδόν 32 χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου ως ένδειξη για έναν ελεύθερο κόσμο, η δημοκρατία στην Ευρώπη φαίνεται να είναι αντιμέτωπη με δύο

⁹⁹ Ν. ΜΑΡΑΝΤΖΙΔΗΣ, «Ποιος κέρδισε τον Ψυχρό Πόλεμο;» Η Καθημερινή, 10/4/2018 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.kathimerini.gr/opinion/957989/poios-kerdise-ton-psychro-polemo/> τελευταία επίσκεψη 20/1/2021

ταυτόχρονες κρίσεις¹⁰⁰: η μια είναι η κρίση του δόγματος για παντοκυριαρχία των απορρυθμιζόμενων παγκοσμίων αγορών –*κρίσης της Ευρωζώνης*- και η άλλη είναι της μετανάστευσης και του προσφυγικού που ενεργοποιούν αισθήματα διαφύλαξης της «ταυτότητας» με αποτέλεσμα οι κοινωνίες να παρασύρονται σε εσωστρέφεια. Οι δύο αυτές κρίσεις τείνουν να αποσταθεροποιήσουν τις Ευρωπαϊκές κοινωνίες δημιουργώντας την ανάγκη να επεκταθεί ένα πλαίσιο ανασύνθεσης της πολιτικής, της κοινωνικής ειρήνης, της ασφάλειας και της δημοκρατικής κουλτούρας. Η κρίση της έντονης μετακίνησης των ατόμων προκαλεί σε μεγάλο ποσοστό τόσο τις κοινωνικές όσο και τις πολιτικές αντοχές των κρατών μελών καθώς και την συνοχή και σταθερότητα της Ευρώπης¹⁰¹. Οι βάσεις της δημοκρατίας όπως είναι η δικαιοσύνη, η ανεκτικότητα, το κράτος δικαίου, η αλληλεγγύη δοκιμάζονται και έτσι το αναδύεται το εξής ερώτημα: τι είδους ευρωπαϊκή πολιτική χρειάζεται ώστε να μπορούν οι πολίτες να συμβιώνουν ειρηνικά σε μια κατάσταση όπου ξεχωριστοί πολιτισμοί καλούνται να συμβιώσουν σε μια κοινωνία, ποια πολιτική θα μπορέσει να συνδυάσει το αίτημα για τον σεβασμό της διαφορετικότητας μέσα από την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και την κοινωνική δικαιοσύνη με τρόπο ειρηνικό;

Οι επάλληλες κρίσεις καθιστούν την ανάγκη για δημιουργία ενός πολιτικού συστήματος, ικανό να διευθετήσει τα συγκρουσιακά συμφέροντα είτε αυτά είναι οικονομικά είτε είναι ζητήματα αξιών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Από το 1989, το 2000 μέχρι και πρόσφατα το 2016, πώς η εκπαίδευση συμβάλλει στην δημιουργία ενός ενιαίου κράτους, μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία που παρέχεται στους πολίτες, ικανού να μπορεί να διαχειριστεί τα ζητήματα που προέρχονται από τις αλληλοεξαρτώμενες αυτές κρίσεις στην Ευρώπη; Αυτό το βασικό ερώτημα διακατέχει την μελέτη του επόμενου κεφαλαίου.

¹⁰⁰ Γ. ZABBOΣ, «Το 1989 και οι προκλήσεις της δημοκρατίας στην Ευρώπη», Το Βήμα, 6/11/2015, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.tovima.gr/2015/11/06/opinions/to-1989-kai-oi-prokliseis-tis-dimokratias-stin-eyrwpi/> τελευταία επίσκεψη 20/1/2021

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ Ή ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η πτώση του τείχους του Βερολίνου σηματοδότησε την ελευθερία τόσο για την Γερμανία όσο και για την χώρας του Ανατολικού Μπλοκ, σε συνδυασμό με την είσοδό τους στην αγκάλη του καπιταλισμού. Ωστόσο, η ύπαρξη ακόμα και στις σύγχρονες δημοκρατικές χώρες παρόμοιων τειχών όπως αυτό του Βερολίνου, εγείρει πολλούς προβληματισμούς¹⁰². Η Ουγγαρία το 2015 οικοδόμησε τείχος στα σύνορα με την Σερβία, προκειμένου να παρεμποδιστεί η είσοδος παράτυπων μεταναστών και προσφύγων, παρά την σθεναρή αντίσταση από ευρωπαϊκές χώρες και ομάδες περί της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ομοίως η Βουλγαρία, χτίζει τείχη στα σύνορα με την Τουρκία και την Ελλάδα στην προσπάθεια να αποτρέψει την πιθανή εξ ανατολικών πίεση προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Επιπλέον η Αυστρία, σχεδίασε τείχος στα σύνορα με την Ιταλία για τον ίδιο λόγο, παράλληλα οι συνοριακοί έλεγχοι αυξάνονται όλο και περισσότερο όπως εντατικοί είναι οι συνοριακοί έλεγχοι στη Γερμανία, τη Σουηδία, τη Δανία.

Αυτές οι χώρες δεν είναι παρά μόνο ενδεικτικές καθώς υπάρχουν πολλές ακόμη. Κατά γενική ομολογία, η ύψωση τειχών είτε αυτά κατασκευάζονται υλικά, είτε μέσα από εντατικούς ελέγχους που αποτρέπουν την είσοδο, συνοδευόμενη με μια ρητορική «απειλής» δημιουργεί μια ασφάλεια στο εσωτερικό των κοινωνιών που διακατέχεται από φυλετικό μίσος, έξαλλο ρατσισμό, ξενηλασία και αποκλεισμό. Η ένταξη πολλών ευρωπαϊκών χώρων από τον ακροδεξιό χώρο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση νίκη της δημοκρατίας, το αντίθετο θα λέγαμε, 32 σχεδόν χρόνια μετά την πτώση του τείχους τους Βερολίνου εμφανίζεται σοβαρά τραυματισμένη.

¹⁰¹ Στο ίδιο

¹⁰² Θ. ΚΑΚΟΥΡΙΩΤΗΣ, «Το τείχος και τα τείχη: μια θλιβερή απόληξη» Το Βήμα, 9/11/2019 διαδικτυακή πηγή: <https://www.tovima.gr/2019/11/09/opinions/to-teixos-kai-ta-teixi-mia-thliveri-apoliksi/> τελευταία επίσκεψη 14/1/2021

Η εκπαίδευση, όπως υποστηρίζεται διακατέχεται από τις αξίες της δημοκρατίας όπως είναι η ισότητα, ο σεβασμός και η ελευθερία. Ωστόσο, ο ρόλος της εμφανίζεται αντιφατικός στις χώρες υποδοχής καθώς από την μια μεριά μαθαίνει στους πολίτες τις αξίες της ισότητας ενώ από την άλλη μεριά, οι ίδιοι έρχονται αντιμέτωποι με «τείχη» που παραβιάζουν σημαντικά ανθρώπινα δικαιώματα. Στις παρακάτω ενότητες θα γίνει αναφορά στον ρόλο που διαδραμάτιζε η εκπαίδευση στις περιόδους 1989, 2000 και 2016.

3.1 Η μετανάστευση το 1989

Σε χώρες υποδοχής μεταναστών μετατράπηκαν κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα τα ευρωπαϊκά κράτη, που για αιώνες έστελναν μετανάστες σε άλλες ηπείρους. Χαρακτηριστικό της μετανάστευσης προς τη δυτική Ευρώπη ήταν ότι δεν εξέλαβε ποτέ τον χαρακτήρα της μόνιμης εγκατάστασης μεταναστών γι' αυτό θεωρήθηκε φαινόμενο εφήμερο και περιθωριακό¹⁰³. Τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, παρατηρείται σε βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης όπως είναι η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Γερμανία, μια οικονομική μετανάστευση με άνθηση του φαινομένου μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σε μια εποχή ανοικοδόμησης που ακολουθεί την «χρυσή» δεκαετία του '60.

Μετά το 1955, τα κράτη που δέχονται μετανάστες και αυτά που στέλνουν, καθώς και οι τομείς της οικονομίας που παρουσιάζουν έλλειψη από εργατικό δυναμικό αυξάνονται. Οι χώρες αποδέκτες μαζικών κυμάτων, όπως παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα, ήταν η Γαλλία, Γερμανία, το Βέλγιο η Αυστρία, ενώ ταυτόχρονα αναζητούσαν στην δυτική Ευρώπη εργασία από χώρες όπως είναι η Ισπανία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία αργότερα από την Αλγερία, το Μαρόκο, την Τουρκία. Ενδεικτικά, το 1970 στην Ελλάδα, οι μετανάστες αποτελούσαν μόλις το 0,2% ενώ στην Ισπανία το 0,4% ομοίως στην Πορτογαλία. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70 όπου η ξένη εργασία στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης ήταν στο μέγιστο¹⁰⁴. Η μετανάστευση ρυθμίζεται σε μεγάλο βαθμό με

¹⁰³ Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες είχαν ανάγκη από εργατικό δυναμικό για την αναδόμηση της οικονομίας τους καθώς οι συνέπειες του πολέμου ήταν φανερές. Μια από τις χώρες που βάσισε την οικονομική της ανάπτυξη στους μετανάστες ήταν η Γερμανία δεχόμενη πολλούς μετανάστες από την ανατολική Ευρώπη, αλλά και η Αγγλία και η Γαλλία προσέλκυαν μετανάστες από παλιές αποικίες.

¹⁰⁴ FASSMAM, MUNZ, «European Migration in the late 20th Century», OECD, 1990 διαδικτυακή πηγή: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/3985/1/XB-94-010.pdf> τελευταία επίσκεψη 24/11/2020

διακρατικές συμφωνίες που καθορίζουν τους κοινωνικο-οικονομικούς όρους της μετακίνησης. Για παράδειγμα το 1968 το 44% των ξένων εργατών στην Γερμανία έχουν προσληφθεί με κρατικές συμβάσεις¹⁰⁵. Τόσο οι ίδιοι οι μετανάστες, όσο και οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής εκτιμούν πως η μετακίνησή τους θα είναι προσωρινή όσο δηλαδή απαιτεί η αγορά εργασίας για τις χώρες υποδοχής και από την άλλη όσο χρειάζεται για να εξοικονομήσουν ένα κεφάλαιο που θα τους προσφέρει μια καλύτερη ζωή στην πατρίδα τους.

Εικόνα3.1

Πληθυσμοί ξένων κατοίκων στην Δ. Ευρώπη 1950-1991/92

Table 1.1. Foreign resident populations (FRPs) in Western Europe (FRP in thousands and share of the total population), 1950–1991/92.

	1950		1970–71		1982		1989		1990		1991–92	
	FRP	%	FRP	%	FRP	%	FRP	%	FRP	%	FRP	%
Germany ^a	568	1.1	2,976	4.9	4,667	7.6	4,846	7.9	5,338	8.2	6,800	8.4
France	1,765	4.1	2,621	5.3	3,660	6.8	3,752	6.8	3,534	6.4	3,600	6.3
UK	*	*	*	*	2,137	3.9	1,894	3.3	1,904	3.3	1,930	3.3
Switzerland ^b	285	6.1	1,080	17.2	926	14.7	1,040	16.0	1,127	16.7	1,190	17.6
Belgium	368	4.3	696	7.2	886	9.0	881	8.9	903	9.1	918	9.2
Italy	47	0.1	*	*	312	0.5	407	0.7	781	1.4	*	*
Netherlands	104	1.1	255	2.0	547	3.9	642	4.3	692	4.6	728	4.8
Austria	323	4.7	212	2.8	303	4.0	323	4.3	482	6.2	560	7.1
Spain	93	0.3	148	0.4	183	0.5	335	0.9	407	1.0	505	0.3
Sweden	124	1.8	411	5.1	406	4.9	456	5.4	484	5.6	494	5.7
Denmark	*	*	*	*	102	2.0	136	2.6	161	3.1	169	3.3
Norway	16	0.5	76	2.0	91	2.2	140	3.3	143	3.4	148	3.5
Luxembourg	29	9.9	63	18.4	96	26.4	104	27.7	109	28.0	115	29.6
Portugal	21	0.3	32	0.4	64	0.6	94	0.9	108	1.0	114	1.2
Ireland	*	*	137	4.6	232	6.7	84	2.4	80	2.3	90	2.5
Greece	31	0.4	15	0.2	60	0.7	*	*	173	1.7	210	2.0
Finland	11	0.3	6	0.1	13	0.3	21	0.4	26	0.5	30	0.6
Liechtenstein	3	19.6	7	36.0	9	36.1	10	38.5	10	38.5	10	38.5
Western Europe total ^c	5,100	1.3	10,900	2.3	14,700	3.1	15,600	3.2	16,600	4.5	18,400	4.9

^aThe German figures for 1950–90 do not include the former GDR.

^bThe Swiss figures do not include so-called seasonal workers.

^cInterpolated figures were substituted for the missing data (*). Therefore the number of foreign residents in Western Europe is partly based on estimates (see Maillat 1987: 40).

Note: Figures for Austria, Germany, and Finland are national estimates for 1989–92. The German figures for 1991–92 include the former GDR. As a rule, stateless persons are recorded as foreigners but stationed foreign troops are not included in this table.

Sources: For 1950, 1970, and 1982 see Maillat (1987: 40), Council of Europe (1993); for 1990, OECD/SOPEMI (1992).

Η κρίση του πετρελαίου που ξέσπασε το 1970 οδήγησε τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, μετά την οικονομική ύφεση που ακολούθησε την μείωση των τιμών του πετρελαίου, να βάλουν τέλος στην εισροή μεταναστών χωρίς πάντα αυτό να επιτυγχάνεται. Οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής προχώρησαν σε μαζικές απολύσεις και πάγωμα προσλήψεων ξένων εργαζομένων¹⁰⁶. Εντούτοις, το υπάρχον σύστημα της νόμιμης μετακίνησης αρχίζει να απορρυθμίζεται αφενός με την ραγδαία αύξηση της παράτυπης μετανάστευσης αφετέρου με την ανάγκη εγκατάστασης των αρχικών μεταναστευτικών οικογενειών στις χώρες υποδοχής. Αντίθετα με τις αρχικές εκτιμήσεις των χωρών υποδοχής οι μετανάστες, αντί να επιστρέψουν στις χώρες καταγωγής τους

¹⁰⁵ Λ. Βεντούρα, 1994 «Μετανάστευση και έθνος» Αθήνα, εκδόσεις Κατάρτι σ. 31.

¹⁰⁶Ο.π.,

λόγω της αυξανόμενης ανεργίας που ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, επέλεξαν να εγκατασταθούν μόνιμα στις τελευταίες¹⁰⁷. Όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 3.1 στην Γερμανία το 1970-71 οι μετανάστες που ζούσαν εκεί αποτελούσαν το 4,9% του συνολικού πληθυσμού με το ποσοστό αυτό να αυξάνεται, παρόλο τον αυστηρό έλεγχο των συνόρων, στο 7,6% το 1982¹⁰⁸ όπως επίσης και στην Γαλλία όπου το 1982 οι μετανάστες που εισήχθησαν στην χώρα αποτελούσαν το 6,8%, ενώ το 1970-71 ήταν 5,3%. Σημαντική αύξηση παρουσιάζεται και στην Αυστρία όπου το 1982 το ποσοστό αγγίζει το 4%. Έτσι, οι χώρες της Δύσης έρχονται αντιμέτωπες με ζητήματα όπως είναι η οικογενειακή επανένωση, η ένταξη των παιδιών στο σύστημα εκπαίδευσης, τις απαιτήσεις των μεταναστών για δικαίωμα στην ψηφοφορία και την ιθαγένεια τόσο των μεταναστών όσο και των οικογενειών τους¹⁰⁹.

Μια σειρά ιστορικών γεγονότων μετά το 1985 καθιστά τις χώρες της νότιας Ευρώπης αποδέκτες μεγάλων μεταναστευτικών κυμάτων παρά τις προσπάθειές τους να εμποδίσουν το φαινόμενο αυτό. Παράλληλα στην Δυτική Ευρώπη αυξάνεται ο αριθμός των πολιτικών προσφύγων, των ατόμων που μετακινούνται για την αποφυγή συνεπειών του πολέμου καθώς και οι παράτυποι οικονομικοί μετανάστες από τις ανατολικές χώρες¹¹⁰. Ενδεικτικά, στην Γερμανία, ο αριθμός των μεταναστών το 1982 άγγιζε το 7,6% του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 1989 αγγίζει το 7,9%. Αντίστοιχα, στη Γαλλία, το 1970 το 5,3% του συνολικού πληθυσμού ήταν μετανάστες, ενώ το 1989 ο αριθμός φτάνει το 6,8%¹¹¹.

Οι αναλύσεις της μετανάστευσης εκείνη την περίοδο στην δυτική Ευρώπη έφερναν την σφραγίδα των άνισων σχέσεων ανάμεσα στις χώρες υποδοχής και στις χώρες προέλευσης καθώς ισχυρότερη παρουσιάζεται η χώρα υποδοχής που καθορίζει

¹⁰⁷ Η οικονομική ύφεση, τα όλο και αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, καθώς και η εγκατάσταση των μεταναστών στις χώρες αυτές οδήγησαν σε φυλετικές συγκρούσεις που είχε σαν αποτέλεσμα την άνοδο μιας ρητορικής περί ξеноφοβίας. Οι κυβερνήσεις και οι μετανάστες αρχίζουν να αντιλαμβάνονται ότι η μετακίνησή τους δεν είναι προσωρινό φαινόμενο. Ωστόσο η συνειδητοποίηση αυτή γίνεται σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης με αποτέλεσμα να καλλιεργηθεί μια εχθρότητα απέναντι των μεταναστών κυρίως αυτών που έφτασαν στην Δύση τελευταίοι, δηλαδή σε αυτούς από τις λεγόμενες χώρες του «τρίτου κόσμου».

¹⁰⁸ Οι αριθμοί ενδέχεται να είναι πολύ μεγαλύτεροι καθώς δεν συμπεριλαμβάνουν τους παράτυπους μετανάστες που μπήκαν στις αντίστοιχες χώρες.

¹⁰⁹ Η ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού και της ξеноφοβίας στην Ευρώπη, αντικατοπτρίζει την ανεπάρκεια των χώρων υποδοχής να βρουν σε αυτά και σε πολλά άλλα κοινωνικά προβλήματα που εμφανίζονται στο νέο αυτό καθεστώς. Αποκορύφωμα στην ανάγκη για επίλυση των προβλημάτων αποτελεί το 1990 όπου, παρόλο το πάγωμα των προσλήψεων ξένων εργατών ήδη από το 1970, ένα ευρύ φάσμα κατά της μετανάστευσης δεν κατάφερε να μειώσει τον αριθμό των μετακινούμενων.

¹¹⁰ Λ. BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π σ. 32

¹¹¹ Οι αριθμοί αυτοί δεν είναι παρά ενδεικτικοί, καθώς οι παράτυποι μετανάστες αποκλείονται από τις μετρήσεις αυτές. Πηγή: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/3985/1/XB-94-010.pdf>

και ελέγχει την μετακίνηση των ανθρώπων αυτών. Το μεταναστευτικό φαινόμενο προσεγγίζεται μονόπλευρα καθώς η μόνη σκοπιά που διερευνάται είναι αυτή των χωρών υποδοχής και διαπνέονται από την γενική προβληματική της σταδιακής προσαρμογής του στις δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες και στον εκσυγχρονισμένο τρόπο τόσο της ζωής όσο και της σκέψης τους¹¹². Με την είσοδο και την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού μεταναστών ο λόγος για την ενσωμάτωση είναι πλέον στο επίκεντρο των συζητήσεων. Γίνεται μια προσπάθεια από τις χώρες της Ευρώπης, να προωθήσουν τον δυτικό πολιτισμό ως ανώτερο ενώ οι «ξένοι» οφείλουν να ενσωματωθούν σε αυτόν. Στην Γαλλία για παράδειγμα, ο κυρίαρχος λόγος επικεντρωνόταν στο δικαίωμα στην διαφορά, αλλά μόνο για τους Γάλλους, είχε τονίσει χαρακτηριστικά η Λεπέν: «Δικαίωμα στη διάφορα; Ναι βεβαίως, αλλά στη χώρα σας! (*Droit a la difference? Mais, oui, bien sur, chez vous*)»¹¹³. Δινόταν το δικαίωμα στους Γάλλους να διατηρήσουν την δική τους ταυτότητα χωρίς καμία πρόσμειξη, δίνοντας έμφαση στην απορρόφηση των πολιτισμικών διαφορών στην κυρίαρχη κουλτούρα χρησιμοποιώντας το επιχείρημα στο «σεβασμό στη διαφορά των γηγενών» και των αξιών που είχε η χώρα υποδοχής. Η προσπάθεια επιβολής της κυρίαρχης κουλτούρας, γίνεται φανερά αντιληπτή και στα εκπαιδευτικά συστήματα των χώρων αυτών, όπως παρουσιάζεται στην παρακάτω μελέτη.

Οι κοινωνικές επιστήμες από την μεριά τους, στην προσπάθειά τους να νομιμοποιήσουν το φαινόμενο της μετανάστευσης, επικεντρώνουν τον ενδιαφέρον τους στο κόστος και στο κέρδος στις χώρες υποδοχής που οδηγεί το φαινόμενο αυτό. Με το ενδιαφέρον αυτό να μετακομίζεται στα ιδιαίτερα προβλήματα της μετανάστευσης επικεντρώνοντας στην διερεύνηση νέων μέτρων που θα διευκόλυναν την ένταξή τους, διεξάγοντας αρκετές έρευνες με σκοπό να συγκεντρώσουν στοιχεία κατάλληλα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων προσαρμογής των μεταναστών¹¹⁴.

Η αρχική αντίληψη που επικρατούσε τη δεκαετία του '60 στις κοινωνικές επιστήμες για την μετανάστευση ήταν η καθιέρωση της μαρξιστικής κοινωνιολογικής ανάλυση ορίζοντάς τον ως «μετανάστης-εργάτης». Η ανάλυση αυτή επικεντρώνεται

¹¹² Ο.π. σ. 33

¹¹³ C. JOPPKE, E. MORAWSKA, "Ghettos shackle French Muslims" (ηλεκτρονικό βιβλίο) Palgrave σ. 45
διαθέσιμο διαδικτυακά:
<https://books.google.gr/books?id=KGiADAAAQBAJ&pg=PA44&lpg=PA44&dq=Droit+a+la+difference?+Mais,+oui,+bien+sur,+chez+vous&source=bl&ots=mwRbvnJXMI&sig=ACfU3U0D2v493C9gmLF4M2spcA12ANXiSg&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiqvOjL9ZvuAhUNkhQKHTpsAjsQ6AEwAXoECAIQAg#v=onepage&q=Droit%20a%20la%20difference%3F%20Mais%2C%20oui%2C%20bien%20sur%2C%20chez%20vous&f=false>
τελευταία επίσκεψη : 14/1/2021

¹¹⁴ Λ. BENTOYPA, Μετανάστευση και έθνος, ο.π σ σ. 33

στους μηχανισμούς της αγοράς εργασίας που οδηγούν τις επιχειρήσεις να προσλάβουν ξένη εργατική δύναμη¹¹⁵ και επισημαίνοντας την εκμετάλλευση των μεταναστών και τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους. Ο μετανάστης θεωρήθηκε πως μετατρέπεται σε ένα νέο είδος προλετάριου γιατί αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πατρίδα του για να πουλήσει την εργατική του δύναμη¹¹⁶. Σημαντική καμπή σημειώνεται το '68 καθώς δίνεται μια άλλη όψη αξιολόγησης της μετανάστευσης αυτή του πολιτισμικού πλουραλισμού και εκφράζεται από διανοούμενους σε διαφόρους πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους.

Τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κάθε μειονότητας θεωρείται ότι εμπλουτίζουν τον πολιτισμό μιας χώρας, χωρίς να θέτουν σε ιδιαίτερο κίνδυνο την συνοχή της κοινωνίας υποδοχής. Έτσι, πλέον γίνεται λόγος για πολυπολιτισμικές κοινωνίες και για διαπολιτισμική παιδεία. Η προσέγγιση της μετανάστευσης από κοινωνικό οικονομική μετατρέπεται σε κοινωνικό πολιτισμική με την προσπάθεια των κρατών υποδοχής να δημιουργήσουν μεταναστευτικές πολιτικές που θα οδηγούσαν στην ενσωμάτωση των ατόμων στις κοινωνίες αυτές. Τα εκπαιδευτικά συστήματα αποβλέποντας στην κοινωνική συνοχή και σταθερότητα στο εσωτερικό των κοινωνιών υποδοχής τείνουν προς αυτή την κατεύθυνση.

3.1.1 Εκπαίδευση παιδιών μεταναστών την δεκαετία του 1989

Οι μεταναστευτικές πολιτικές που λαμβάνει κάθε χώρα υποδοχής καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εκπαίδευση που θα λάβουν τα παιδιά με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Παρόλο που τα στοιχεία για την περίοδο αυτή είναι περιορισμένα, έρευνα που διεξήχθη σε 28 χώρες και αφορούσε την μεταναστευτική πολιτική τους, εκ των οποίων οι 14 ήταν ανεπτυγμένες και οι άλλες 14 αναπτυσσόμενες, έδειξε ότι το 40% των πρώτων και παραπάνω από το 50% των δεύτερων δεν επέτρεπε την πρόσβαση στο σχολείο παιδιών που δεν είχαν στα χέρια τους έγγραφα νομιμοποίησης. Επιπλέον, πολλές χώρες έχοντας μια αυστηρή πολιτική για την απέλαση προσφύγων, δυσκολεύουν σε σημαντικό βαθμό

¹¹⁵ Η Γερμανία είναι μια χώρα με σημαντική ιστορία ξένων μεταναστών. Την περίοδο της οικονομικής της αναδόμησης, διαχωρίζει τους μετανάστες που ζητούν εργασία στη χώρα, τους πρόσφυγες που ζητούν άσυλο και τους παλιννοστούντες γερμανούς, -πολλοί απ αυτούς είχαν εγκαταλείψει την χώρα από το Β. Παγκόσμιο Πόλεμο-. Η ίδια η χώρα δεν αναγνωρίζει τον εαυτό της ως χώρα υποδοχής μεταναστών και γιαυτό το λόγο δεν έχει έναν ενιαίο νόμο για την μετανάστευση. Η κύρια ιδέα της πολιτικής βασίζεται στην ενίσχυση του έθνους κράτους. Ωστόσο εύκολα θα μπορούσε κανείς να αντιληφθεί πως η αντίφαση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, κυρίως με την βοήθεια ξένου εργατικού δυναμικού, και στην ιδεολογική θέση της, είναι υπαρκτή.

¹¹⁶Λ. . BENTOYPA, *Μετανάστευση και έθνος*, ο.π σ. 33

την είσοδο των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία, στερώντας τους ένα από τα βασικότερα δικαιώματά ¹¹⁷.

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται τα ποσοστά των μαθητών μεταναστευτικής προέλευσης και η αλλαγή που σημειώθηκε από το 2000 μέχρι το 2009. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Γερμανία όπου το 2000 οι μαθητές άγγιζαν το 15,2%, ενώ σημείωσαν μικρή αύξηση το 2009, 17,6%. Αντίστοιχα στην Γαλλία, η αύξηση των ξένων στα σχολεία είναι μικρή, από 12% που ήταν το 2000, επεκτείνεται κατά περίπου μια μονάδα 13,1%. Αντιθέτως, στην Ισπανία ο αριθμός των μαθητών μεταναστευτικής προέλευσης το 2000 ήταν 2% ενώ το 2009 εκτοξεύτηκε σε 9,5%. Παρομοίως στην Ιταλία, το 2000 οι μαθητές άγγιζαν μόνο το 0,9% του συνολικού αριθμού, με σημαντική αύξηση το 2009 στο 5,5%. Τέλος, η Ελλάδα παρουσιάζει αύξηση καθώς το 2009 ο αριθμός των μαθητών ήταν 9,0%, ενώ το 2000 μόλις 4,8%. Τα παρακάτω στοιχεία υποδεικνύουν πως η συμμετοχή των νέων με μεταναστευτική προέλευση παρουσιάζει αυξητικές τάσεις, δημιουργώντας την άμεση ανάγκη για την ύπαρξη ενός σχολείου που θα μπορέσει να ικανοποιήσει τις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις την συγχρόνων κοινωνιών.

Εικόνα 3.2

Ποσοστά μαθητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο, στο πρόγραμμα PISA ¹¹⁸¹¹⁹

		Percentage of immigrant students				Change in the percentage of immigrant students	
		PISA 2000		PISA 2009		Change between 2000 and 2009 (PISA 2009 - PISA 2000)	
		%	S.E.	%	S.E.	% dif.	S.E.
OECD	Australia	22.6	(1.8)	23.2	(1.1)	0.6	(2.1)
	Austria	11.0	(0.9)	m	m	m	m
	Belgium	12.0	(1.1)	14.8	(1.1)	2.8	(1.6)
	Canada	20.5	(1.0)	24.4	(1.3)	3.8	(1.7)

¹¹⁷BARTLETT, LESLEY, «UNESCO: Access and quality of education for international migrant children : 2015» UNESCO, 2015 διαδικτυακά διαθέσιμο : https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232474_ημερομηνία επίσκεψης: 15/1/2021

¹¹⁸OECD , PISA « Untapped Skills: realizing the potential of immigrant students.», OECD 2012, διαθέσιμο διαδικτυακά: <http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf> σ. 132 τελευταία επίσκεψη: 15/1/2021

¹¹⁹ Επεξήγηση πίνακα: Στον παραπάνω πίνακα, στις δύο πρώτες στήλες παρουσιάζονται τα ποσοστά των μεταναστών μεταξύ 2000 και 2009. Στις δύο τελευταίες στήλες εμφανίζονται οι αλλαγές προέκυψαν στα ποσοστά των μαθητών ανάμεσα στο 2000 και το 2009 στις αντίστοιχες χώρες

		Percentage of immigrant students				Change in the percentage of immigrant students	
						Change between 2000 and 2009	
		PISA 2000		PISA 2009		(PISA 2009 - PISA 2000)	
		%	S.E.	%	S.E.	% dif.	S.E.
	Chile	0.3	(0.1)	0.5	(0.1)	0.2	(0.1)
	Czech Republic	1.1	(0.2)	2.3	(0.2)	1.2	(0.3)
	Denmark	6.2	(0.6)	8.6	(0.4)	2.5	(0.7)
	Finland	1.3	(0.2)	2.6	(0.3)	1.3	(0.4)
	France	12.0	(0.9)	13.1	(1.4)	1.1	(1.6)
	Germany	15.2	(0.8)	17.6	(1.0)	2.4	(1.3)
	Greece	4.8	(0.9)	9.0	(0.8)	4.2	(1.2)
	Hungary	1.7	(0.2)	2.1	(0.3)	0.4	(0.3)
	Iceland	0.8	(0.2)	2.4	(0.2)	1.6	(0.3)
	Ireland	2.3	(0.3)	8.3	(0.6)	5.9	(0.7)
	Israel	25.0	(1.7)	19.7	(1.1)	-5.2	(2.0)
	Italy	0.9	(0.2)	5.5	(0.3)	4.6	(0.3)
	Japan	0.1	(0.1)	0.3	(0.1)	0.1	(0.1)
	Korea	m	m	0.0	(0.0)	m	m
	Luxembourg	m	m	40.2	(0.7)	m	m
	Mexico	3.6	(0.4)	1.9	(0.2)	-1.7	(0.4)
	Netherlands	m	m	12.1	(1.4)	m	m
	New Zealand	19.6	(1.1)	24.7	(1.0)	5.0	(1.5)
	Norway	4.6	(0.4)	6.8	(0.6)	2.2	(0.7)
	Poland	0.3	(0.1)	0.0	(0.0)	-0.2	(0.1)
	Portugal	3.1	(0.3)	5.5	(0.5)	2.3	(0.5)
	Spain	2.0	(0.4)	9.5	(0.5)	7.5	(0.6)
	Sweden	10.5	(0.9)	11.7	(1.2)	1.2	(1.5)
	Switzerland	20.7	(0.9)	23.5	(0.9)	2.8	(1.3)
	United Kingdom	m	m	10.6	(1.0)	m	m
	United States	13.6	(2.1)	19.5	(1.3)	5.9	(2.5)
OECD average-26	8.3	(0.2)	11.0	(0.2)	2.1	(0.2)	
Partners	Albania	0.8	(0.2)	0.6	(0.2)	-0.1	(0.3)
	Argentina	2.3	(0.5)	3.6	(0.5)	1.3	(0.7)
	Brazil	0.4	(0.1)	0.8	(0.1)	0.4	(0.2)
	Bulgaria	0.4	(0.1)	0.5	(0.1)	0.1	(0.2)
	Hong Kong-China	43.8	(1.0)	39.4	(1.5)	-4.4	(1.8)
	Indonesia	0.4	(0.1)	0.3	(0.1)	-0.1	(0.1)
	Latvia	22.1	(2.4)	4.5	(0.5)	-17.6	(2.4)
	Liechtenstein	20.6	(2.1)	30.3	(2.5)	9.8	(3.3)
	Peru	0.3	(0.1)	0.4	(0.1)	0.2	(0.1)
	Romania	0.2	(0.1)	0.3	(0.1)	0.2	(0.1)
	Russian	4.6	(0.6)	12.1	(0.7)	7.5	(1.0)

	Percentage of immigrant students				Change in the percentage of immigrant students	
	PISA 2000		PISA 2009		Change between 2000 and 2009 (PISA 2009 - PISA 2000)	
	%	S.E.	%	S.E.	% dif.	S.E.
Federation						
Thailand	0.7	(0.5)	0.0	c	c	c

Από το 1980 οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των χωρών, στόχευαν κυρίως στην ανάδειξη της ποιότητας της διδασκαλίας στα σχολεία, προσφέροντας μεγαλύτερη ποικιλία και αυτονομία στα σχολικά συστήματα ώστε να σταθούν ικανά να αντιμετωπίσουν τις αυξανόμενες τοπικές ανάγκες. Σύμφωνα με έρευνα που έγινε στις χώρες του ΟΟΣΑ σχετικά με την αυτονομία των σχολείων, αυτά που παρουσιάζουν λιγότερη αυτονομία ως προς τα προγράμματα διδασκαλίας: σημειώνουν 61% στην καθιέρωση πολιτικών αξιολόγησης των μαθητών, 55% στην επιλογή βιβλίων που θα χρησιμοποιούν, 14% στον προσδιορισμό του περιεχομένου των μαθημάτων, 18% στην απόφαση για το ποία μαθήματα θα προσφέρονται. Οι χώρες που συγκαταλέγονται σε αυτήν την κατηγορία ενδεικτικά είναι: Ελλάδα, Πορτογαλία, Σερβία, Αλβανία, Βουλγαρία, Κροατία. Αντίθετα, οι χώρες που παρουσιάζουν μεγαλύτερη αυτονομία στα σχολεία: στην καθιέρωση πολιτικών για αξιολόγηση των μαθητών σημειώνουν 92%, στην επιλογή βιβλίων που θα χρησιμοποιούν, 97%, στον προσδιορισμό του περιεχόμενου των μαθημάτων, 85% και τέλος στην απόφαση για το ποία μαθήματα θα προσφέροντα 87%. Οι χώρες που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι ενδεικτικά, Αυστρία, Δανία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ιταλία, Νορβηγία, Πολωνία, Ισπανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία¹²⁰.

Με μια πρώτη ανάγνωση, γίνεται αντιληπτό πως η επιλογή των σχολικών προγραμμάτων δεν είναι μόνο εγχείρημα των εκπαιδευτικών συστημάτων. Τα εκπαιδευτικά συστήματα είναι επιφορτισμένα με το καθήκον, ακόμα και στις χώρες που παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά αυτονομίας, να λειτουργούν συμπληρωματικά με τις αρχές της εκάστοτε κοινωνίας. Η αυτονομία αυτή, συνδυάζεται με μέτρα που την καθοδηγούν προς την συμμόρφωση μετα εθνικά πρότυπα και προς την δημιουργία ενός ομοιογενούς πληθυσμού με συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα.

¹²⁰ OECD , PISA « *Untapped Skills: realizing the potential of immigrant students.*», ο.π. σ. 31

Ο μεγάλος αριθμός μεταναστών καθιστά την ανάγκη το 1960, για μια πρώτη προσπάθεια εκπαίδευσης παιδιών εργατών μεταναστών δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο ζήτημα κατά την περίοδο 1970-1980, όπου οι πολιτικές της εκπαίδευσης εξυπηρετούσαν προσωρινές ανάγκες. Μια από αυτές ήταν η γνώση της γλώσσας που κυριαρχούσε στην χώρα υποδοχής καθώς η κυρίαρχη ρητορική εκείνη την περίοδο επισήμαινε πως θα είναι το κλειδί για την ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών μεταναστών και θα βοηθούσε στην μετέπειτα ενσωμάτωση¹²¹. Έτσι, από την περίοδο του '70 η έμφαση δινόταν κυρίως στην βοήθεια των παιδιών που γνώριζαν είτε πολύ λίγο είτε καθόλου την γλώσσα της χώρας υποδοχής και αυτή η κατεύθυνση κράτησε για αρκετά χρόνια αργότερα, αποκλείοντας τα παιδιά αυτά από ολόκληρα σκέλη της μαθησιακής εμπειρίας που συμμετείχαν οι ντόπιοι συμμαθητές τους, με αποτέλεσμα αυτή η τακτική να εμποδίζει ή/και να καθυστερεί την ένταξή τους κυρίως στην αγορά εργασίας. Αυτό έρχεται σε αντίφαση με την κυρίαρχη ρητορική των χώρων υποδοχής, αφενός γιατί ο αυξανόμενος αριθμός ξένων μαθητών στα σχολεία καθιστά δυσκολότερη την διάταξη αυτή αφετέρου δε το ίδιο το κράτος θα όφειλε να μεριμνήσει την ίδια στιγμή να δοθεί γλωσσική υποστήριξη είτε μέσα στην τάξη είτε κατά τη διάρκεια περιόδων διδασκαλίας¹²² έτσι ώστε τα παιδιά να μην χάνουν επιπλέον ώρες παρακολούθησης από βασικά μαθήματα που ντόπια παιδιά παρακολουθούσαν.

Η Γερμανία στα τέλη του 1970, καθώς παρουσίαζε τον εαυτό της ως μονό-εθνική χώρα, αντιτάχθηκε στην απόδοση γερμανικής ιθαγένειας σε ξένους εργάτες δεδομένης της πολιτισμικής τους διαφοράς. Το 1980 το υπουργείο εκπαίδευσης, δεδομένου του μεγάλου ποσοστού των Τούρκων μεταναστών -το 1970 αποτελούσαν το 74,3% του συνόλου των μεταναστών που έμεναν στην Γερμανία¹²³- στόχευε στην προώθηση της εκμάθησης της τουρκικής γλώσσας στα σχολεία προκειμένου να είναι ευκολότερη η ενσωμάτωσή τους όταν επιστρέψουν πίσω στην πατρίδα τους, αυτή η πολιτική ωστόσο δεν εφαρμόστηκε ποτέ στην χώρα.

¹²¹ PUBLICATION OFFICE OF THE EU, «Commission of the European communities : 1990» 1990, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/828816c7-29c2-4a79-a556-47fb921d2cf2> τελευταία επίσκεψη: 16/1/2021

¹²² Γίνεται ωστόσο εμφανές ότι η αυξανόμενη μη επιτυχία για εκπαίδευση μεγάλων μεταναστευτικών ομάδων έχει δυνητικά μεγάλες κοινωνικές επιπτώσεις. Μια απ αυτές είναι η δημιουργία μη εξειδικευμένων μεταναστών που δε θα μπορέσουν να βοηθήσουν μετέπειτα στην αγορά εργασίας. Άρα γίνεται αντιληπτό πως από την μεριά των χώρων υποδοχής οι μετανάστες είναι προορισμένοι να επιτελούν συγκεκριμένες θέσεις εργασίας. Αυτό βεβαίως αλλάζει όταν το λεγόμενο brain drain κάνει έντονα την εμφάνισή του.

¹²³ Πηγή: OECD: 1990

Μετά την οικονομική ύφεση του 1970 καθώς οι κυβερνήσεις καλούνταν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της μόνιμης εγκατάστασης των μεταναστών, ο λόγος στην πολιτική αρχίζει να μετατοπίζεται από τον επαναπατρισμό σε μια συζήτηση για το πώς πρέπει να επιτευχθεί η ένταξή τους. Αρχίζει λοιπόν, να διακυβεύεται ο βαθμός στον οποίο η γερμανική πολιτεία από την μια μεριά ήταν ανοιχτή στο να ενσωματώσει τους μετανάστες ενώ από την άλλη μεριά αναγνώριζε την δυσκολία που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες στην διαδικασία της ενσωμάτωσης. Το μεγαλύτερο βάρος της ένταξης πέφτει στα σχολεία χωρίς όμως να έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα. Στην Γερμανία, σε ηλικία 10 ετών τα παιδιά, διαχωρίζονται σε τμήματα εκπαίδευσης με βάση τις δεξιότητες τους έτσι ώστε να ακολουθήσουν ένα συγκεκριμένο κλάδο εκπαίδευσης όταν βγουν στην αγορά εργασίας. Αυτό το σύστημα αποκλείει αυτομάτως τα παιδιά μεταναστών, καθώς μη γνωρίζοντας την γερμανική γλώσσα θα μπορέσουν να ακολουθήσουν πολύ συγκεκριμένες κατευθύνσεις με αποτέλεσμα οι ευκαιρίες στην αγορά εργασίας να είναι περιορισμένες γι'αυτούς.

Η διδασκαλία της τούρκικης γλώσσας στα σχολεία θεωρήθηκε από πολλούς όχι ως εργαλείο επανένταξης στην χώρα καταγωγής τους ούτε ως διεκδίκηση εθνικών δικαιωμάτων, αλλά ως ένα «μεταβατικό μέτρο ένταξης». Έτσι, με το πρόσχημα της αποτελεσματικότερης ενσωμάτωσης των παιδιών δεύτερης γενιάς στην κοινωνία και το σχολείο το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να αναγνωρίζει την ετερότητα δείχνοντας σεβασμό και ανεκτικότητα στον μεγάλο αριθμό παιδιών που μιλούσαν διαφορετική γλώσσα από την κυρίαρχη.

Η Γαλλία από την άλλη μεριά όντας μια χώρα που τα ζητήματα περί ιθαγένειας και περί θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους τα είχε λύσει από πολύ νωρίς, είχε αναθέσει την αφομοίωση των μεταναστών ως έργο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τον 20^ο αιώνα το μοντέλο αφομοίωσης της χώρας βασιζόταν σε πολιτικές που υποστήριζαν ότι όλα τα παιδιά της χώρα από ηλικία 4-5 ή και 3 μαθαίνουν την γαλλική γλώσσα, με αποτέλεσμα να έχουν ίσες ευκαιρίες στην ακαδημαϊκή εκπαίδευση. Το 1981, η πολιτική για την εκπαίδευση παρείχε πρόσθετη χρηματοδότηση στα σχολεία που βρίσκονταν σε περιοχές με πολλούς μετανάστες με σκοπό να αυξήσουν τις επισκέψεις τους στα θέατρα, σε μουσεία οικοδομώντας τους πολιτισμικούς πόρους που οι οικογένειές τους δεν θα μπορούσαν να τους παρέχουν.

Γίνεται αντιληπτό πως οι νέοι μεταναστευτικής προέλευσης μειονεκτούν συχνά σε ζητήματα που αφορούν το σχολείο και κατ' επέκταση την εργασία, λόγω της σχέσης που

έχουν με αυτό καθώς τους είναι απολύτως ξένες οι αξίες που αυτό εκπροσωπεί. Στην Γαλλία για παράδειγμα οι πολίτες εμποτίζονται με την πεποίθηση ότι η σχολική επιτυχία αποτελεί την κύρια οδό για την κοινωνική ανέλιξη και την ενσωμάτωση στην κοινωνία. Ωστόσο, οι οικογένειες μεταναστών είναι πλέον αδύναμες να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους χρήσιμους πόρους για την διασφάλιση της σχολικής επιτυχίας, όπως είναι η εγγύτητα ανάμεσα στην οικογενειακή κουλτούρα και τη σχολική, η εξοικείωση με την λειτουργία των εκπαιδευτικών συστημάτων, ή ακόμα και η επιλογή σωστών κατευθύνσεων¹²⁴ με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση με τα παιδιά των γηγενών.

Δεν πρόκειται για διακρίσεις με την κυριολεκτική έννοια του όρου, διότι είναι φανερό πως το σχολείο δεν αποκλείει εξαρχής τα παιδιά μεταναστών, ούτε τους αποβάλλει *-πέρα από ορισμένες εξαιρέσεις, όπως θα δούμε παρακάτω-* βασιζόμενο σε ρητά εθνοτικά κριτήρια. Πρόκειται για μια λογική που αφορά τις κοινωνικές ομάδες, φέροντας σε δυσμενέστερη θέση συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες και λαϊκά στρώματα¹²⁵. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί με βάση το πολιτισμικό κεφάλαιο σύμφωνα με τον Bourdieu, τα παιδιά με αδύναμο πολιτισμικό κεφάλαιο εξαιτίας της κοινωνικής θέσης των γονιών τους δεν το έχουν αναπτύξει επαρκώς, γεγονός που τους καθιστά λιγότερο ανταγωνίσιμους με τους γηγενείς. Το σχολείο δεν αποκλείει κανέναν, τους δέχεται όλους ανεξαρτήτως, εντούτοις αποβάλλει με το δικό του τρόπο εκείνους που είναι «ανίκανοι» να ενσωματωθούν. Τα παιδιά αυτά υφίστανται στέρηση του δικαιώματος εάν σκεφτούμε ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση πρέπει να μεταφράζεται στο δικαίωμα στην ισότητα ευκαιριών για όσους υποδέχεται το σχολικό σύστημα¹²⁶.

Εάν λάβει κανείς υπόψιν τα βίαια επεισόδια που ξέσπασαν το Νοέμβριο του 2005 από τους νέους στα προάστια της Γαλλίας, μπορεί να κατανοήσει πως η συμπεριφορά αυτή είναι αποτέλεσμα της αντίφασης που βρίσκονται καθώς διαπιστώνουν, στην περίπτωση των μαθητών, ότι οι υποσχέσεις του σχολείου στις όποιες θα ήθελα να πιστέψουν δεν πραγματοποιούνται και γιαυτό το λόγο απαντούν με φαινομενική τυφλή βία στο αδιέξοδο που τους περιμένει. Αυτά τα επεισόδια δηλώνουν μια σοβαρή αποτυχία του σχολικού συστήματος καθώς δίνει πολλά σε όλους, αρκετά σε ορισμένους και ελάχιστα σε άλλους¹²⁷.

¹²⁴ Λ. BENTOYPA, *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα*, Ο.π. σ. 294

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 294

¹²⁶ Ο.π., σ. 295

¹²⁷ Ο.π. σσ 275-295

Μέχρι το '70 στα «γκέτο» ζούσαν άνδρες μετανάστες που έφταναν στην χώρα μόνο για εργασία. Η κατάσταση αλλάζει ριζικά από το '70 και μετά όπου, έχοντας σταθερό μισθό και άδεια παραμονής έρχονται οι οικογένειές τους με αποτέλεσμα να αναδειχθεί το ζήτημα της «κοινωνικής ανάμειξης». Θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί πως οι νέοι είναι ελάχιστα αποκλεισμένοι καθώς εφόσον γεννιούνται στην χώρα υποδοχής παίρνουν την ιθαγένεια του Γάλλου πολίτη και απολαμβάνουν τα δύο βασικά δικαιώματα στην γαλλική κοινωνία, τα κοινωνικά εφόσον έχουν πρόσβαση στην υγεία, στην εκπαίδευση, σε κοινωνικά επιδόματα και τα πολιτικά δικαιώματα, ισότιμη μεταχείριση από τους νόμους της Πολιτείας. Το πρόβλημα προκύπτει όταν δεν βρίσκονται «μέσα» στην κοινωνία με την έννοια της εξασφάλισης μιας αναγνωρισμένης θέσης που θα τους κάνει να νιώσουν ως πλήρη και αναγνωρισμένα μέλη αυτής. Αυτός είναι ο λόγος που προβαίνουν σε εξέγερση, είναι πεπεισμένοι πως τους περιμένει αδιέξοδο καθώς στερούνται πολλά από αυτά που έχουν οι Γάλλοι πολίτες ενώ η εξορία τους, τους φέρνει σε αντίφαση με τις αξίες που υποτίθεται ότι ενσαρκώνει η γαλλική κοινωνία.

Οι νέοι βιώνουν τις διακρίσεις σε πολλά επίπεδα, για παράδειγμα οι σχέσεις τους με την αστυνομία σχετίζονται κυρίως με εθνοτικές διαφοροποιήσεις και στηρίζονται σε πολλαπλούς ελέγχους ταυτότητας, ανακρίσεις και κρατήσεις υπόπτων που συνοδεύονται από ρατσιστικά σχόλια. Ακόμα και η παρουσία πολλές φορές της αστυνομίας στους χώρους όπου στεγάζονται μετανάστες δίνει την αίσθηση της «πάλης» ανάμεσα σε δύο «συμμορίες» εκ των όποιων η μια είναι οπλισμένη και έχει σταλεί από το κράτος, ενώ ακόμα και οι βιαιοπραγίες εγγράφονται σε μια γενικότερη διαδικασία εκφοβισμού των μεταναστών¹²⁸. Ο λόγος που ένας νέος ανήκει σε εθνοτική μειονότητα λειτουργεί πάντα ως μειονέκτημα και ενίοτε ως ανεξίτηλο στίγμα¹²⁹. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν άνιση σχέση στην εργασία. Τα ποσοστά ανεργία το 1990 των νέων Αλγερινής καταγωγής από ηλικίες 24-29 ήταν περίπου το τριπλάσιο από το αντίστοιχο των νέων άλλης καταγωγής 35% έναντι 12%¹³⁰. Έρευνα του Παρατηρητήριου δυσμενών διακρίσεων¹³¹, δημοσίευσε ευρήματα που υποδεικνύουν ότι μετά την αποστολή βιογραφικών σημειωμάτων για 258 κενές θέσεις, 75 υποψήφιοι που κλήθηκαν για συνέντευξη είχαν γαλλική καταγωγή και ζούσαν στο Παρίσι. Ενώ για τους υποψηφίους που δεν διέφεραν σε κανένα άλλο σημείο

¹²⁸Ο.π.,σ. 332

¹²⁹Ο.π.,σ. 287

¹³⁰Ο.π.,σ. 289

¹³¹Ο.π.,σ. 289-

ως προς τα απαιτούμενα προσόντα και είχαν όνομα από ξένη καταγωγή και ζούσαν στα προάστια, μόνο 14 κλήθηκαν για συνέντευξη. Με βάση το δείγμα της έρευνας αυτής, γίνεται αντιληπτό πως ακόμα και τα παιδιά μεταναστών που έχουν τα κατάλληλα προσόντα έρχονται αντιμέτωποι με ένα τείχος που τους παρεμποδίζει ως προς τις δυνατότητες πρόσβασης και τους υπονομεύει μια επαγγελματική πρόοδο.

Εάν πράγματι το μοντέλο ενσωμάτωσης που προωθείται από τις χώρες υποδοχής μεταναστών έτεινε προς την πλήρη ένταξή τους θα έπρεπε να διασφαλίζει τουλάχιστον αυτά τα βασικά αγαθά. Έτσι, όταν ο νέος δεύτερης γενιάς βλέπει ότι λόγω του χρώματός του κλείνουν πόρτες εργασίας βιώνει όχι μόνο δυστυχία αλλά και προσβολή στην αξιοπρέπεια που κάθε άνθρωπος δικαιούται να διεκδικεί σε μια δημοκρατική κοινωνία, όπως αυτές της Δύσης. Ο E. Balibar, στο άρθρο του «Εξέγερση στα προάστια» διερωτάται: *«τίθεται το ερώτημα του πολιτικού νοήματος μιας εξέγερσης που αντλεί την ενέργεια από την απελπισία και της οποίας οι καταστροφικές πλευρές μπορούν να ερμηνευθούν ως μέσα που έχει κανείς για να “ανασηκωθεί” να “ξεσηκωθεί” προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση σε έναν άλλο τόπο, αυτό της αντιπροσώπευσης, της αναγνώρισης και της συμμετοχής. Αυτή η εξέγερση σφραγίζει άραγε το ύστατο όριο του καθεστώτος που αυτοπροσδιορίζεται ως Δημοκρατία;»*¹³². Μέσα από την εξέγερση των νέων γίνεται αντιληπτή η ανάγκη για αντιπροσωπία στην πολιτική σκηνή καθώς είναι ιστορικά γνωστό πως η αντιπροσωπευτική πολιτική ως διαδικασία δεν έχει μόνο την παθητική πλευρά που εκχωρείται από τα «πάνω», εμπεριέχει και την πίεση «από τα κάτω», επιβάλλοντας αντιπροσώπους διαφορετικού τύπου.

Ένα επιπλέον αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η εθνική διαμάχη που ξέσπασε στην Γαλλία το 1989 και ξανά το 1994 για την μουσουλμανική μαντήλα -*χιτζάμπ στα αραβικά*-. Το 1994 η γαλλική κυβέρνηση άφησε στις πλάτες των σχολικών αρχών να αποφασίσουν εάν θα αποδεχτούν ή εάν θα απαγορεύσουν στις μαθήτριες να φορούν μαντίλα, παράλληλα το συνταγματικό δικαστήριο απέρριψε τις αποφάσεις των σχολικών αρχών που επέλεξαν την αποβολή καθώς η μαντίλα δεν ερμηνεύεται ως στοιχείο προσηλυτισμού και το δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση έπρεπε σε κάθε περίπτωση να προέχει¹³³. Επανερχόμενη η γαλλική κυβέρνηση στο ζήτημα της μαντήλας στις 3 Μαρτίου το 2004, το κοινοβούλιο επικυρώνει το νόμο περί απαγόρευσης στους μαθητές να φέρουν εμφανή θρησκευτικά σύμβολα στα δημόσια σχολεία. Ο στόχος της

¹³², Λ. BENTOYPA, *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα*, Ο.π σ. 349

¹³³ Στο ίδιο, σ.244

κυβέρνησης ήταν η προφύλαξη της «λαϊκότητας» του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους, η οποία απαιτεί θρησκευτική και πολιτική ουδετερότητα τόσο στους μαθητές όσο και στους δασκάλους, στα σχολεία της Δημοκρατικής κοινωνίας. Η ισλαμική μαντίλα εθεωρείτο σύμβολο κατωτερότητας που υπονομεύει την αρχή της ισότητας των φύλων και με την απαγόρευση αυτή σύμφωνα με το κράτος, απαλλάσσονται από την ανάγκη αντιμετώπισης ρατσιστικών διακρίσεων¹³⁴.

Μπορεί στην Γαλλία, σε σημαντικά έγγραφα παραδείγματος χάριν να μην καταγράφεται η φυλή, η θρησκεία, το χρώμα δέρματος, αλλά μόνο η εθνικότητα, στην πράξη όμως αυτές οι αρχές δεν είναι παρά αμφισβητήσιμες καθώς οι μετανάστες υφίστανται διακρίσεις και λόγω χρώματος ή φυλής και συνδέονται με εθνοτικές ή φυλετικές ομάδες. Την εποχή που ξέσπασε το ζήτημα της ισλαμικής μαντίλας υποστηρίχθηκε πως απ' όλες τις θρησκείες το Ισλάμ είναι η μόνη που είναι ασυμβίβαστη με την δημοκρατία¹³⁵. Για την πλειονότητα των Γάλλων οι γυναίκες φορώντας μαντίλα κάνουν μια παράλογη επιλογή, διαλέγοντας την καταπίεση ενώ θα μπορούσαν να επιλέξουν την ελευθερία. Εκτιμούν πως απορρίπτουν την ευκαιρία που τους προσφέρεται από την χώρα υποδοχής να σπάσουν τα δεσμά του «οπισθοδρομικού» πολιτισμού των γονιών τους και να γίνουν απελευθερωμένες γυναίκες, να γίνουν Γαλλίδες.

Οι αντιλήψεις αυτές των γηγενών έρχονται σε αντίφαση με τον ξεσηκωμό των παιδιών μεταναστών στην προσπάθεια να «διεκδικήσουν» τα δικαιώματα που απορρέουν από την γέννησής τους, σε αντίθεση με τους γονείς τους οι οποίοι δεν εξεγερθήκαν γιατί αφενός στην πλειονότητά τους είχαν μια εργασία και αφετέρου γιατί δεν είχαν αποκτήσει την ιθαγένεια, τα παιδιά δεύτερης γενιάς, έρχονται αντιμέτωπα με την ρητορική του ρατσισμού που πηγάζει από την κοινωνία και έρχεται σε αντίφαση με τα δικαιώματα που έχουν ως Γάλλοι πολίτες, όπως είναι η ισότητα και η αξιοπρέπεια. Η περίπτωση της μαντίλας είναι το σημείο και το σύμβολο των αιτημάτων αυτών.

Ο παραπάνω συλλογισμός, μας οδηγεί στο εξής ερώτημα: πώς γίνεται, τα άτομα που έχουν μεγαλώσει σε μια κοινωνία που υπόσχεται δημοκρατία και ισότητα να αντιδρούν στην ανισότητα και στις διακρίσεις; Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις δηλώνουν την αποτυχία του μοντέλου της ενσωμάτωσης που προωθείται στις δημοκρατικές κοινωνίες της Ευρώπης. Η εκπαίδευση δίνει την πεποίθηση ότι παρέχει στους νέους όλες

¹³⁴Ο.π. σ. 261

¹³⁵Ο.π., σ. 260

τις βασικές αρχές της δημοκρατικής κοινωνίας, ωστόσο αυτό έρχεται σε σύγκρουση με τις αξίες και τις πεποιθήσεις που έρχονται αντιμέτωποι βγαίνοντας στην κοινωνία αυτή.

3.2 Παγκοσμιοποίηση: 2000-2015

Στην διάρκεια μιας δεκαετίας περίπου εξελίσσονται διαδοχικά ή και ταυτόχρονα σημαντικά γεγονότα: μετατόπιση μεγάλου μέρους της παραγωγικής διαδικασίας από την Δύση στην Ανατολή, η βαθμιαία είσοδος νέων τεχνολογιών – η λεγόμενη *Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση*¹³⁶ – στην παγκόσμια διαδικασία, η οικονομική κρίση του 2008, γεγονότα που επηρέασαν σημαντικά πολλούς τομείς της κοινωνίας, κυρίως δε αυτόν της διεθνούς μετανάστευσης.

Κατά την δεκαετία του 1980, οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται εκτενέστερα με την έννοια της παγκοσμιοποίησης. Με μια φευγαλέα αναζήτηση, η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται: « στην πολλαπλότητα των δεσμών και των σχέσεων που υπερβαίνουν τα όρια των εθνικών κρατών (κατά συνέπεια και των κοινωνιών) που αποτελούν το σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα.. μια διαδικασία μέσω της οποίας γεγονότα, αποφάσεις και ενέργειες σε ένα μέρος του κόσμου μπορεί να έχουν σημαντικές συνέπειες για άτομα και κοινότητες σε πολύ μακρινά μέρη του πλανήτη. Σήμερα τα αγαθά, το κεφάλαιο, οι άνθρωποι, η γνώση, οι εικόνες, οι επικοινωνίες, το έγκλημα, ο πολιτισμός, η ρύπανση, τα ναρκωτικά, η μόδα και οι πεποιθήσεις κυκλοφορούν πολύ εύκολα.»¹³⁷ Υποστηρίζεται, ότι η ύπαρξη παγκόσμιων συστημάτων εμπορίου, οικονομίας και παραγωγής συμβάλλει με πολλούς σύνθετους τρόπους στην ευημερία των οικογενειών, των κοινοτήτων και των εθνών σε όλο το πλανήτη¹³⁸. Έτσι, τα σύνορα μεταξύ των κρατών μοιάζουν ολοένα λιγότερο σημαντικά καθώς όλες οι κοινωνικές σχέσεις και οι δραστηριότητες δεν σταματούν στα όριά τους. Η παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα στην εσωτερική και εξωτερική σφαίρα κοινωνικών δραστηριοτήτων δεν ισχύει, εφόσον σε ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, η παραγωγή, το κεφάλαιο και το χρήμα διαπερνούν κάθε εθνικό σύνορο. Η αλληλοσύνδεση αυτή δημιουργεί μια κατάσταση, όπου οι αποφάσεις ενός κράτους μπορεί να έχουν σοβαρές

¹³⁶ Είναι αξιοσημείωτο πως, από την δεκαετία του '80, όπου η αυξανόμενη εφαρμογή της τεχνολογίας της πληροφορικής γίνεται αισθητή τόσο στις ανεπτυγμένες βιομηχανίες όσο και στις βιομηχανίες του Τρίτου Κόσμου, το 2010 η ανάπτυξη αυτών έχει επεκταθεί και σε τομείς της τεχνολογικής επικοινωνίας, εξελίξεις σε πολλούς επιστημονικούς κλάδους, μια ανάπτυξη που χαρακτηρίζεται ως *Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση*. Ωστόσο είναι επίσης αξιοσημείωτο το γεγονός ότι με την τεχνολογική ανάπτυξη, τα ποσοστά ανεργίας παγκοσμίως αυξήθηκαν κατακόρυφα.

¹³⁷S. HALL, D. HELD, A. Mc GrEW, *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα, Σαββάλας 2010, σ. 105

¹³⁸Στο ίδιο, σσ. 105-106

συνέπειες για τους πολίτες άλλων κρατών¹³⁹. Για παράδειγμα, μια ύφεση στις ΗΠΑ, θα κλείσει εργοστάσια στην Ευρώπη, Ασία, Ιαπωνία, οδηγώντας πλήθος εργαζομένων στην ανεργία.

Πέρα από την παγκόσμια κίνηση κεφαλαίου, ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, ανοίγει δρόμος για έναν παγκόσμιο πολιτισμό. Με τον όρο αυτό εννοούμε: *«μια παγκόσμια τάξη με κοινές αξίες, διαδικασίες και δομές: όπου τα έθνη κράτη και οι πολιτισμοί είναι πιο ανοιχτοί σε αλληλεπιδράσεις, όπου αναγνωρίζεται η ταυτότητα και οι διαφορές των λαών σε ξεχωριστές ομάδες και ο εθνικός θρησκευτικός πλουραλισμός, όπου οι άνθρωποι με διαφορετικές ιδεολογίες και αρχές μπορούν και να συνεργάζονται και να ανταγωνίζονται, χωρίς κάποια ιδεολογία να κυριαρχεί στις άλλες ..., όπου όλο και περισσότερες αξίες γίνονται αντιληπτές ως κοινές παρά τις ποικίλες ερμηνείες, όπως π.χ. τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία»*.¹⁴⁰ Για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία με την βοήθεια μεγάλων πολιτικών και τεχνολογικών αλλαγών υπάρχει η αίσθηση ενός παγκόσμιου πολιτισμού που βιώνεται ταυτοχρόνως και σε πραγματικό χρόνο. Για παράδειγμα, σε μικρά χωρία φτωχών χωρών του «Τρίτου Κόσμου», οι άνθρωποι λαμβάνουν μηνύματα και εικόνες πλουσίων καταναλωτών στην Δύση μέσα από τις τηλεοπτικές ή ραδιοφωνικές συσκευές που τους «δένουν» με το παγκόσμιο. Επιπλέον, η μόδα, τα τζιν και τα αθλητικά παπούτσια, που χαρακτηρίζει την εμφάνιση πολλών νέων στην δυτική κουλτούρα, υπάρχει παντού τόσο στην Νοτιοανατολική Ασία όσο και στην Ευρώπη ή στις ΗΠΑ, όχι μόνο μέσα από την παγκόσμια ανάπτυξη του μάρκετινγκ, αλλά ακριβώς γιατί παράγονται σε χώρες της Ανατολής για χάρη επώνυμων μαγαζιών στην Δύση. Συνεπώς, γίνεται λόγος για μια παγκόσμια πολιτισμική ομογενοποίηση, τι σημαίνει ακριβώς αυτό στην πράξη;

Όσο περισσότερο η κοινωνική ζωή μεσολαβείται από το παγκόσμιο, τόσο οι ταυτότητες των ατόμων που συνδέονται με τον κάθε πολιτισμό απομακρύνονται, «ξεριζώνονται» από τις συγκεκριμένες εποχές, συγκεκριμένους τόπους, ιστορίες και παραδόσεις και εμφανίζονται ως «κυμαινόμενες»¹⁴¹. Ωστόσο, στα πλαίσια της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, υπάρχει μια ανομοιογενής κατεύθυνση ως προς την ροή και ενώ οι άνισες σχέσεις ανάμεσα στην Δύση και στους «Άλλους» εξακολουθούν να υφίστανται, η παγκοσμιοποίηση, ενώ εξ ορισμού αφορά και επηρεάζει όλο τον πλανήτη, φαίνεται να αποτελεί ένα δυτικό φαινόμενο. Πιο συγκεκριμένα, η ανυπέρβλητη και

¹³⁹Ο.π.,σ. 135

¹⁴⁰Ο.π.,σ. 152

¹⁴¹Ο.π.,σ. 444

καθολική δύναμη για εκσυγχρονισμό που συνοδεύεται με τον παγκόσμιο καπιταλισμό, αφορά στην πραγματικότητα τον «εκδυτικισμό» μέσα από την εξαγωγή δυτικών εμπορευμάτων, αξιών, τρόπων ζωής¹⁴². Βρισκόμενη σε μια διαδικασία άνισης πολιτισμικής αναμέτρησης οι «άλλοι» πληθυσμοί παίρνουν τον ρόλο του υποτελή και τον υποτακτικού της Δυτικής κουλτούρας, ενώ ταυτόχρονα και η Δύση έρχεται αντιμέτωπη με τον άγνωστο πολιτισμό της Ανατολής.

Η παγκοσμιοποίηση, καθώς εξαλείφει τα σύνορα της απόστασης καθιστά άμεση και έντονη την κυριαρχία του δυτικού πολιτισμού. Ενδεικτικό παράδειγμα, αποτελεί η μετανάστευση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι αποικιοκρατικές δυνάμεις της Ευρώπης ενώ απομακρύνονται από τις αποικιακές σφαίρες επιρροής τους, στην παγκόσμια αλληλεξάρτηση η κίνηση του δυτικού ύφους, εικόνων, καταναλωτικών προτύπων προς τα πιο απομακρυσμένα σημεία αντισταθμίζεται με μια μετακίνηση ανθρώπων από την περιφέρεια προς το κέντρο. Η φτώχεια, η πείνα, η οικονομική υπανάπτυξη, οι εμφύλιοι πόλεμοι είναι μερικοί λόγοι που ένας μεγάλος αριθμός πληθυσμών ανά τον κόσμο μαγεύτηκε από τον παγκόσμιο καταναλωτισμό και μετακινήθηκε προς τα μέρη που προέρχονται τα αντικείμενα επιθυμίας τους και όπου η πιθανότητες επιβίωσης είναι μεγαλύτερες¹⁴³, αυξάνοντας ταυτόχρονα την ανισότητα μεταξύ φτωχών και πλουσίων χώρων. Σύμφωνα με τον Θ. Λιανό (2008)¹⁴⁴, τα έσοδα μιας χρηματιστηριακής εταιρίας είναι μεγαλύτερα από το εθνικό εισόδημα μιας χώρας 25 εκατομμυρίων ανθρώπων (π.χ. Τανζανία). Οι οικονομικές ανισότητες των χώρων είναι μεγάλες και συνεχώς διευρύνονται. Υπάρχουν μεγάλες ομάδες του παγκόσμιου πληθυσμού που τόσο στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες όσο και στις ανεπτυγμένες που δεν συμμετέχουν στα οφέλη της παγκοσμιοποίησης αλλά ζημιώνονται απόλυτα και σχετικά.

Ωστόσο, η τάση που επικρατεί στην παγκοσμιοποίηση για «παγκόσμια ομογενοποίηση» συνδυάζεται με μια ισχυρή αναγέννηση της «εθνοτικότητας»¹⁴⁵. Ο Μπάουμαν, έχει αναφερθεί στην «αναζωπύρωση της εθνοτικότητας», όπου φέρνει στο προσκήνιο την άνθηση της εθνοτικής προσήλωσης στο εσωτερικό των εθνικών

¹⁴²Ο.π.,σ. 447

¹⁴³Ο.π.,σ. 449

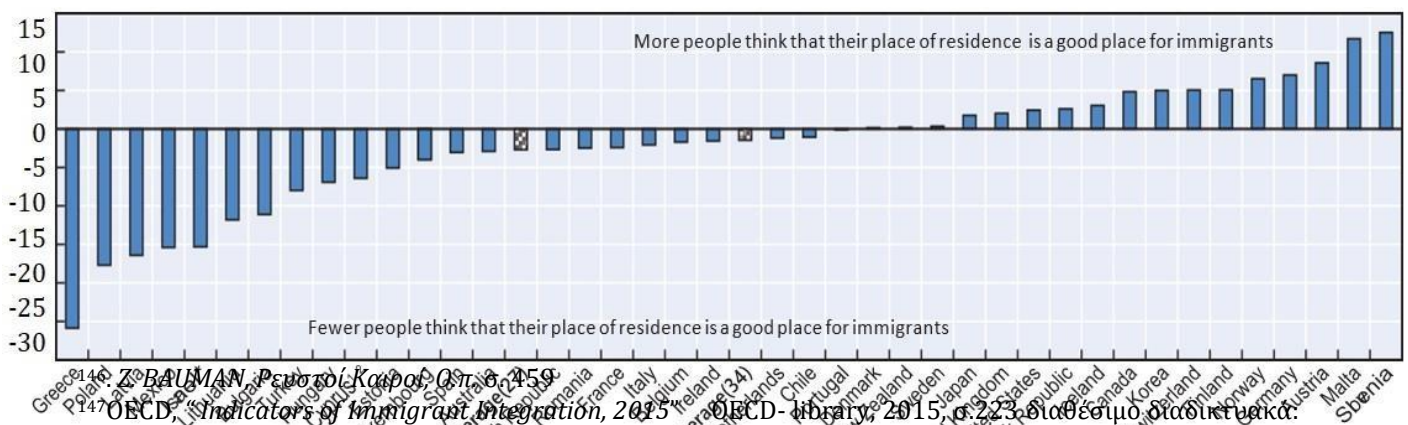
¹⁴⁴ Θ. ΛΙΑΝΟΣ «Παγκοσμιοποίηση και φτώχεια» Το Βήμα, 2008, Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/finance/pagkosmiopoiisi-kai-ftwxeia/> τελευταία επίσκεψη: 6/2/2021

¹⁴⁵S. HALL, D. HELD, A. Mc GrEW, *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα, ο.π. σ. 459

μειονοτήτων. Υποστηρίζει πως ο αυξανόμενος διαχωρισμός ανάμεσα στα μέλη του κοινωνικού συνόλου και στα μέλη των εθνοτικών ομάδων απομακρύνεται πολύ από την αρχική έλξη για πολιτισμική αφομοίωση¹⁴⁶. Η αναζωπύρωση του εθνικισμού στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, παράλληλα και στενά συνδεδεμένου με την παγκοσμιοποίηση, είναι μια αξιοσημείωτη αντίφαση ανάμεσα στις επιταγές του δυτικού εκσυγχρονισμού. Έρευνα που έγινε από τον ΟΟΣΑ, για την γνώμη των πολιτών σχετικά με την καταλληλότητα της χώρας τους για ζήσουν μετανάστες, έδειξε (πινάκας 3.3) πως οι χώρες που επηρεάστηκαν αρκετά από την οικονομική κρίση είναι λιγότερο θετικές ως προς την άποψη ότι η χώρα τους είναι κατάλληλη για μετανάστες. Αντίθετα, η κοινή γνώμη είναι θετική ως προς αυτό το ζήτημα στις χώρες που επηρεάστηκαν λιγότερο από την οικονομική κρίση, εκτός από την Γαλλία. Η Γερμανία και η Αυστρία θεωρούν την χώρα τους ως κατάλληλη για να ζήσουν μετανάστες.

Εικόνα3.3

Αλλαγές στον πληθυσμό όπου θεωρεί πως η πόλη τους ή η περιοχή διαμονής τους είναι ένας καλό μέρος για τους μετανάστες από άλλες χώρες να ζήσουν 2007-12¹⁴⁷¹⁴⁸

146 Z. BAUMAN, *Ποστό-Καποκ*, σ. 459.
 147 OECD, *Indicators of Immigrant Integration, 2015*, OECD Library, 2015, σ. 223, διαθέσιμο διαδικτυακά: https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/indicators-of-immigrant-integration-2015/social-cohesion-and-immigrants_9789264234024-15-en#page9 τελευταία επίσκεψη : 8/2/2021

148 Επεξήγηση πίνακα: Στο πάνω μέρος του γραφήματος, απεικονίζεται η άποψη των ατόμων που πιστεύουν ότι η περιοχή που μένουν είναι ένα καλό μέρος για να ζήσουν οι μετανάστες, ενώ στο κάτω πλευρά, μερικοί άνθρωποι πιστεύουν ότι η περιοχή που ζουν είναι ένα καλό μέρος για τους μετανάστες.

Πέρα από την οικονομική κρίση που συνέβαλλε σημαντικά στην αύξηση της εθνικιστικής ρητορικής σε πολλές χώρες της Ευρώπης, οι μετανάστες, κυρίως στις χώρες που οι πολίτες θεωρούν πως δεν είναι έτοιμες να τους υποδεχτούν, πρέπει να μάθουν να συμβιώνουν με τουλάχιστον δυο πολιτισμούς, να ομιλούν δύο πολιτισμικές γλώσσες και να έρθουν σε συμβιβασμό με τον πολιτισμό που τους περιβάλλει χωρίς ωστόσο να αφομοιωθούν πλήρως χάνοντας εντελώς την δική τους πολιτισμική ταυτότητα. Παρόλο που μέσα από την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης γίνεται λόγος για έναν «παγκόσμιο πολιτισμό», όπου όλες οι αξίες και οι ιδέες είναι κοινές, όσο αφορά τα κύματα μετανάστευσης, υπάρχει μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στην παράδοση και στην αφομοίωση. Στις νέες πολιτιστικές βιομηχανίες υπάρχει η πίστη για μια παγκόσμια «πολιτισμική σύγκλιση», μια πίστη στη σύγκλιση του τρόπου ζωής, του πολιτισμού και της συμπεριφοράς. Αυτή η πίστη στην ανάδυση ενός κοινού πολιτισμού και μίας κοινής παγκόσμιας συνείδησης δικαιώνεται μέσα από την επιβολή της κυριαρχία της δυτικής κουλτούρας ως ανώτερης.

Για να γίνει περαιτέρω κατανοητή η τάση της Δύσης να επιβάλλεται ιδεολογικά, ιδίως στους μετανάστες από ανατολικές χώρες, αξίζει να αναφερθούμε σε μια σημαντική σύγκριση. Οι μουσουλμάνοι της Αμερικής δεν αποτελούν ιδιαίτερο στόχο ρατσιστικών επιθέσεων – *όπως συμβαίνει με τους Αφροαμερικανούς*- καθώς βρίσκονται σε ορισμένες συνοικίες μεγάλων πόλεων. Ασφαλώς, μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, οι ΗΠΑ γνώρισαν ένα κύμα αντιμουσουλμανικού ρατσισμού, ωστόσο δεν μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχει μια παράδοση ισλαμοφοβίας στην χώρα, αν μη τι άλλο οι μουσουλμάνοι έχουν μικρή παρουσία στο αμερικανικό έδαφος, σε σύγκριση με τις ευρωπαϊκές χώρες, κληρονόμους των μεγάλων αποικιών. Οι δηλώσεις του Ντόναλντ Τραμπ, για να τους διώξει από την χώρα προκάλεσαν γενικευμένη δυσaráεσκεια ακόμα και από το δικό του πολιτικό στρατόπεδο. Αντίθετα στην Ευρώπη, η αποικιακή μήτρα προσφέρει σε μεγάλο βαθμό την πολιτισμική βάση πάνω στην οποία εδραιώνεται η ανάγκη για κυριαρχία, η οποία εντείνεται περαιτέρω από την κοινωνική και οικονομική κρίση που βιώνουν οι χώρες¹⁴⁹. Αρκεί μόνο να σκεφτεί κανείς πως στην Γαλλία τα παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών που προέρχονται από χώρες όπως η Πολωνία, η Ιταλία, η Ισπανία, είναι πλήρη αφομοιωμένα στην κοινωνία υποδοχής σε σημείο που χάνουν κάθε σχέση με την χώρα καταγωγής τους, σε αντίθεση με τα παιδιά δεύτερης γενιάς Αράβων, όπου νιώθουν λιγότερο ενσωματωμένα. Παρότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δυο αυτές περιπτώσεις, παραμένει η γενική ομολογία ότι η αποικιακή μήτρα και η

ισλαμοφοβία που πηγάζει από αυτήν, δομούν τους ευρωπαϊκούς εθνικισμούς όπως συνέβαινε με τον αντισημιτισμό τον 20^ο αιώνα.

3.2.1 Εκπαίδευση, μετανάστες και “brain drain”

Η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης συνδέεται στενά με την όλο και αυξανόμενη πρόοδο των δικτύων μεταφοράς και κυρίως το διαδίκτυο που διευκολύνει τα ταξίδια καθώς παρέχει πληθώρα πληροφοριών τόσο για ζητήματα εργασίας όσο και για την ποιότητα ζωής σε άλλες χώρες. Έτσι, η διεθνής μετακίνηση πληθυσμού συνδέεται αναπόσπαστα με την παγκοσμιοποίηση. Από την μια μεριά, η ανάπτυξη όλων αυτών των δικτύων που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, ενισχύει τους παράγοντες έλξης και απώθησης με αποτέλεσμα ακόμα μεγαλύτερα κύματα ανθρώπων να μεταναστεύουν, από την άλλη μεριά και ακριβώς εξαιτίας της κίνησης αυτής, παρατηρείται μια πρόοδο του φαινομένου αυτού καθώς περιλαμβάνει μεταφορές χρημάτων και αγαθών, ανάπτυξη της πολιτισμικής ποικιλίας. Σε σύγκριση με την παγκόσμια μεταφορά αγαθών και κεφαλαίου, η παγκόσμια μετακίνηση για εργασία φαίνεται να διαφέρει από τα προηγούμενα κύματα μετανάστευσης. Η Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση, περιπλέκει περισσότερο την διεθνή μετακίνηση καθώς μεταβάλλει το δίπολο παράτυπη- νόμιμη μετανάστευση, ανειδίκευτοι- υψηλά ειδικευμένοι μετανάστες¹⁵⁰.

Από το 1960, ο αριθμός των μεταναστών που γεννιούνται στις ανεπτυγμένες χώρες έχει τριπλασιαστεί καθώς επίσης και η μετανάστευση υψηλά ειδικευμένων ατόμων από τις αναπτυσσόμενες χώρες έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις. Πλέον γίνεται λόγος για «brain drain», η διεθνής μετανάστευση ανθρώπινου κεφαλαίου αναφερόμενη κυρίως στην μετακίνηση υψηλά ειδικευμένων ατόμων, κυρίως από τις λιγότερο ανεπτυγμένες στις ανεπτυγμένες χώρες. Υπάρχει διάχυτη ανησυχία ότι το brain drain θεωρείται ως ένας σημαντικός περιορισμός στην ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών καθώς τα δεδομένα δείχνουν ότι μέχρι το 2000 20 εκατομμύρια υψηλά ειδικευμένοι μετανάστες ζουν στις χώρες του ΟΟΣΑ, αύξηση 70% μέσα σε 10 χρόνια¹⁵¹. Στον πίνακα 3.4, υποδεικνύεται πως οι

¹⁴⁹E. TRAVERSO, *Τα νέα πρόσωπα του Φασισμού, Αθήνα*, Εκδόσεις του Εικοστού πρώτου, 2017 σ. 98

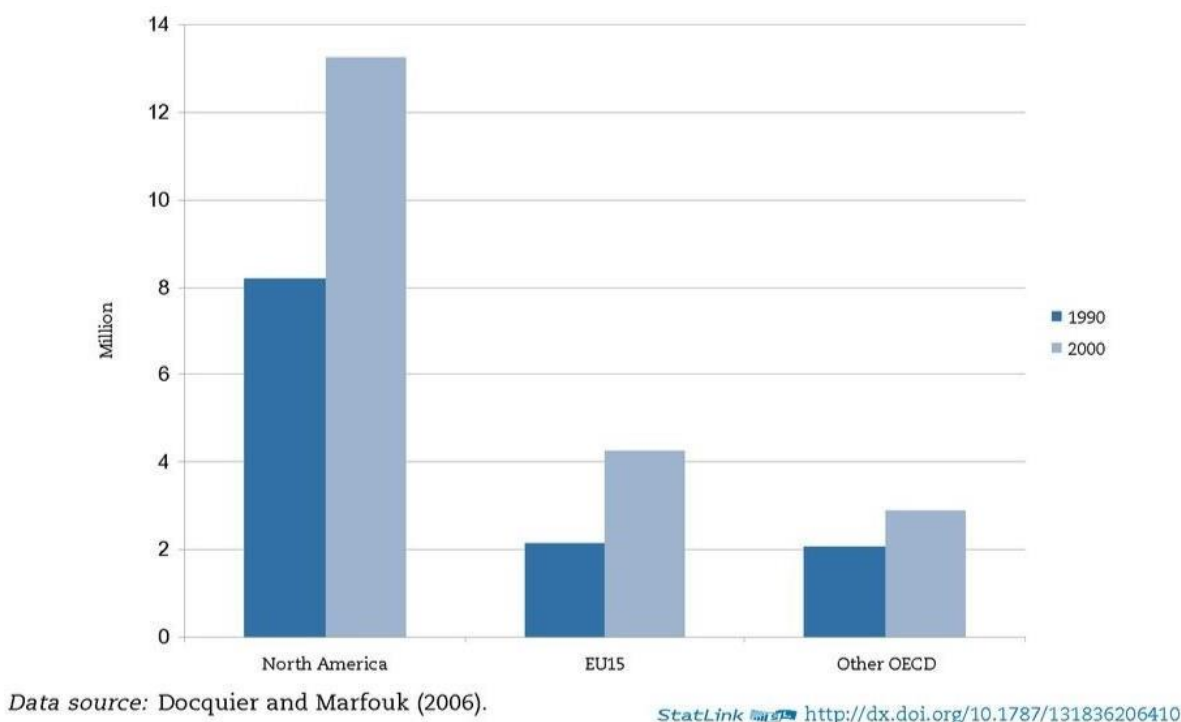
¹⁵⁰ K. KOSER, « International Migration: A Canary in the Coalmine of globalization. Global Challenges» The Graduate Institute, Γενεύη, 2018 Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://globalchallenges.ch/issue/3/international-migration-a-canary-in-the-coalmine-of-globalisation/>

μετανάστες που έχουν γεννηθεί εκτός της χώρα υποδοχής και έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση, στις χώρες του ΟΟΣΑ, έχει αυξηθεί αρκετά από το 1990 ως το 2000 με τις χώρες της Ευρώπης να έχουν προσεγγίσει το ¼ περίπου των υψηλά ειδικευμένων μεταναστών¹⁵².

Εικόνα 3.4

Ο αριθμός των μεταναστών με τριτοβάθμια εκπαίδευση

στις χώρες του ΟΟΣΑ: 1990 και 2000¹⁵³

Πολλοί είναι οι λόγοι που μπορούν να οδηγήσουν στο brain drain, η φτώχεια και η έλλειψη οικονομικής ανάπτυξης σε συνδυασμό με τις διακρίσεις, την πολιτική καταπίεση και την έλλειψη ελευθερίας, πηγαίνοντας χέρι-χέρι με τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης, οδηγεί πολλά άτομα στο να εγκαταλείψουν την χώρα τους. Ωστόσο, αυτή η διαδικασία εγείρει πολλούς προβληματισμούς σχετικά με τις παγκόσμιες διακρίσεις. Από την μια μεριά, τα υψηλά επίπεδα εξειδικευμένης μετανάστευσης επωφελούν τις χώρες υποδοχής,

τελευταία επίσκεψη: 1/2/2021

¹⁵¹ F. DOCQUIER, «The brain drain from developing countries» IZA Word of Labour, 2014, countries/long#:~:text=On%20average%2C%20the%20level%20of,of%20the%20higher%20education%20system. Τελευταία επίσκεψη 9/2/2021

¹⁵² OECD «The brain drain and negative social effects», OECD 2008 διαθέσιμο διαδικτυακά : https://read.oecd-ilibrary.org/development/policy-coherence-for-development-2007/the-brain-drain-and-negative-social-effects-when-is-the-home-country-hurt_9789264026100-6-

όπως για παράδειγμα αυξημένες οικονομικές ευκαιρίες, πρόσληψη νέων τεχνολογιών, ενώ για τις χώρες καταγωγής, σημαντικά είναι τα εμβάσματα που στέλνουν οι μετανάστες όμως,¹⁵⁴ οι απώλειες στις χώρες αποστολής δεν καλύπτονται μόνο μέσω αυτών των εμβασμάτων¹⁵⁵. Επιπλέον, αυτό που χαρακτηρίζει το εκπαιδευτικό σύστημα όχι μόνο των χώρων αυτών, αλλά και ανεπτυγμένων, είναι μια πεπαλαιωμένη μορφή διδασκαλίας καθώς χρησιμοποιούνται και από διδάσκοντες και από φοιτητές αφενός συγγράμματα που είναι ξεπερασμένα και αφετέρου δεν παραχωρείται θέση στην τεχνολογική και αναπτυξιακή πρόοδο. Στο αρκετά γρήγορο μεταβαλλόμενο περιβάλλον, μέσα στο οποία η τεχνολογία προχωρεί με μεγάλα βήματα, οι απόφοιτοι είναι λιγότερο εξειδικευμένοι καθώς δυσκολεύονται να προσαρμοστούν με ταχύτητα και ευκολία στις νέες διαδικασίες. Λίγα είναι τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια που διατήρησαν σχέσεις με τη νέα τεχνολογία ή διαθέτουν κατάλληλα επιτελεία για να το πράξουν. Η επιτυχία της κάθε κοινωνίας θα εξαρτηθεί από τη αναλογία ικανών και εξασκημένων ανθρώπων που αυτή διαθέτει και αυτός είναι ο λόγος για την υπογράμμιση της σημασίας της παροχής ευκαιριών ως προς την εκπαίδευση¹⁵⁶. Τέλος, ως βασικός παράγοντας έντασης των ανισοτήτων στο εσωτερικό των κοινωνιών, εντοπίζεται η τεχνολογική πρόοδος η οποία αυξάνει θεαματικά τα εισοδήματα του πιο εκπαιδευμένου τμήματος του πληθυσμού που μετέχει σε αυτήν διευρύνοντας το χάσμα που τους χωρίζει από τους υπόλοιπους που είναι λιγότερο καταρτισμένοι¹⁵⁷.

Μπορεί πλέον να ιδωθεί η εικόνα μιας κοινωνίας θεμελιωμένης πάνω σε ανθρώπινες πηγές. Έκτοτε, στις βιομηχανίες το ανθρώπινο δυναμικό αμειβόταν με βάση την ευκινησία και την φυσική του ισχύ. Εν αντιθέσει με την σύγχρονη εποχή, το ανθρώπινο δυναμικό αμείβεται κυρίως, μέσω της πνευματικής του ευκινησίας και της εγκεφαλικής δύναμής του, που αποκτάται μέσα από την εγκεκριμένη εκπαίδευση. Έτσι η γνώση έχει γίνει μια από τις σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές μια χώρας, τόσο σημαντική όσο είναι το έδαφος και όποια άλλη πηγή πλούτου. Γίνεται αντιληπτό πως

[en#page1](#)τελευταίαεπίσκεψη 9/2/2021

¹⁵³ OECD«The brain drain and negative social effects» ο.π.

¹⁵⁴ Χρειάζεται μόνο να σκεφτεί κανείς, ότι οι πιθανότητες για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι λιγότερες από αυτές στις ανεπτυγμένες χώρες : στην Αφρική, στο Malawi, ισοδυναμεί ένας γιατρός για κάθε 50.000 ανθρώπους, ενώ στην Ιαπωνία, 21 γιατροί για 10.000 ανθρώπους.

¹⁵⁵G. BROCK «Global justice and the brain drain» Taylor and Francis Online, 2016 διαθέσιμοδιαδικτυακά: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/egp.v9.33498>τελευταίαεπίσκεψη 9/2/2021

¹⁵⁶ Α. ΓΙΑΤΡΑ, «Μια σύγχρονη συζήτηση για το Brain Drain», εισήγηση στο μάθημα «Δημογραφία και Μετανάστευση» στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού προγράμματος, Κοινωνιολογίας, Αθήνα, Ιούνιος 2019

¹⁵⁷ Ε.ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ «Παγκοσμιοποίηση και ανισότητα» ΤΑ ΝΕΑ, 2007 : διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.tanea.gr/2007/10/24/greece/triti-apopsi-pagkosmioiisi-kai-anisotita/> τελευταία

θεσμός ανάπτυξης μιας χώρας παύει να είναι η βιομηχανία και τη θέση της παίρνουν τα κέντρα προόδου και πλούτου. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι τώρα οι χώρες που προσέλκυαν μεγάλα ποσοστά μεταναστών ήταν αυτές που είχαν έντονο το στοιχείο της βιομηχανίας. Σταδιακά αυτό φαίνεται να αλλάζει καθώς οι εταιρίες έρευνας, τα βιομηχανικά εργαστήρια και τα πρωτοποριακά πανεπιστήμια είναι αυτά που προσελκύουν την βιομηχανία και την εργατική δύναμη που με τη σειρά τους επηρεάζουν την περιφερειακή ανάπτυξη.¹⁵⁸

3.2.2 Τι αλλάζει στην εκπαίδευση;

Όλα τα σύγχρονα εκπαιδευτικά ιδρύματα προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα που να προωθεί αφενός την οικονομική ανάπτυξη, αφετέρου να παρέχει ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες καθώς η αυξανόμενη πρόσβαση των μαθητών στην βασική εκπαίδευση βελτιώνει τις πιθανότητες ανάπτυξης των κοινωνικών και οικονομικών τους ευκαιριών. Το δικαίωμα των πολιτών σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να σέβεται τις ιδιαιτερότητες και τις δεξιότητες των μαθητών έχει υποστηριχθεί σε πολλές διεθνείς συμφωνίες, ενώ ταυτόχρονα προωθείται η πρόσβαση στην εκπαίδευση παιδιών μεταναστών και προσφύγων.

Πάρα τους σχετικούς προγραμματισμούς στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, περισσότερο από 120 εκατομμύρια παιδιά, έμειναν εκτός πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε όλο το κόσμο¹⁵⁹ πολλές φορές λόγω της ακαταλληλότητας των προγραμμάτων σπουδών που ωθούν πολλά παιδιά στην μη ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης. Παρόλο που η προσπάθεια επέκτασης της συμμετοχής στην σχολική εκπαίδευση είναι καθολικό φαινόμενο, το Δυτικό περιεχόμενο και οι πρακτικές γλωσσικής διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται από τα εκπαιδευτικά συστήματα δυσχεραίνουν την είσοδο σε αυτά καθώς τις περισσότερες φορές φαίνεται να αντικατοπτρίζουν τον δυτικό πολιτισμό και τους δικούς του εθνικούς στόχους.

Στην διάρκεια της παγκοσμιοποίησης γίνεται αντιληπτό πως όσο οι χώρες αναπτύσσονται οικονομικά, επεκτείνουν την υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση και αυξάνουν τον αριθμό των μαθητών που συμμετέχουν σε αυτήν. Έτσι, η εκπαίδευση

επίσκεψη: 6/2/2021

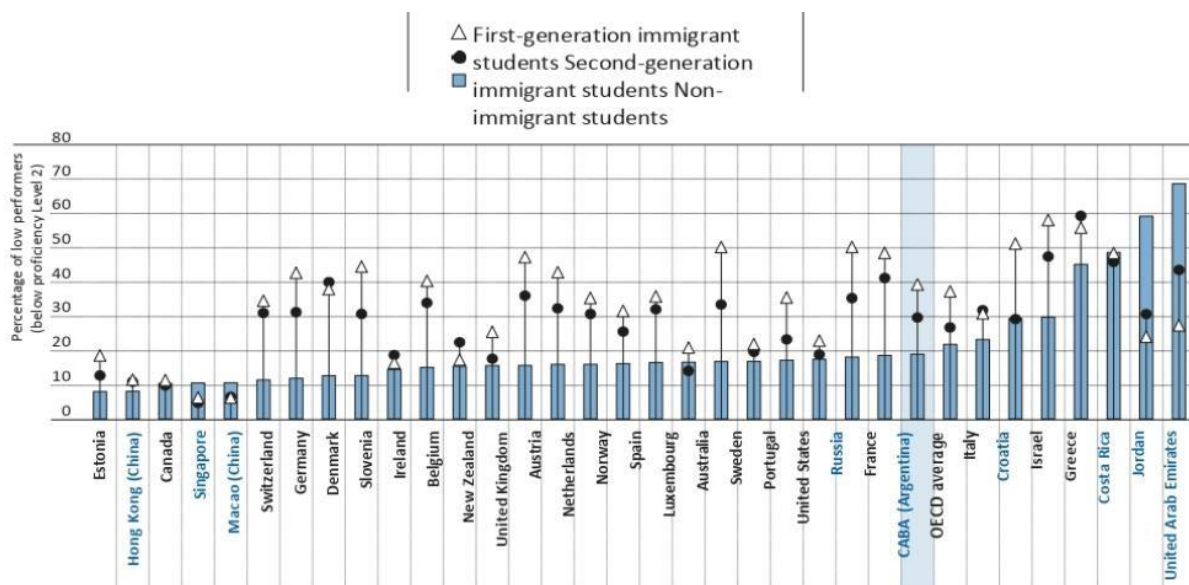
¹⁵⁸ Δ. Χωραφάς, *Η Επανάσταση της γνώσεως*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1969 σ129

¹⁵⁹ T.CHEN "Education" *Britannia*, Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.britannica.com/topic/education/Alternative-forms-of-education> τελευταία επίσκεψη 11/2/21

περισσότερο από ποτέ, γίνεται ο ισχυρότερος καθοριστικός παράγοντας της επαγγελματικής κατάστασης και των επιτυχιών στην ζωή των μαθητών ως ενήλικες. Σε σύγκριση με την εκπαίδευση των μεταναστών το 1989, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, φαίνεται πως η ενσωμάτωση ή/και η ένταξη των παιδιών δεύτερης γενιάς μεταναστών, εξαρτάται από την σχολική επιτυχία που θα τους προσφέρει μια καλοπληρωμένη θέση εργασίας, εντάσσοντας τα με αυτόν τον τρόπο στην σφαίρα της κοινωνίας υποδοχής. Ωστόσο, γεννούνται πολλά ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο της εκπαίδευσης και τις αναδυόμενες ανισότητες που προκύπτουν από αυτήν: ποιός έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε ποιά επίπεδα; Τι μαθαίνεται και πώς τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης επηρεάζουν την μετέπειτα επαγγελματική και κοινωνική κατάσταση των μεταναστών;

Εικόνα 3.5

Ποσοστά μεταναστών με χαμηλές επιδόσεις στην επιστήμη¹⁶⁰¹⁶¹

Note: Only countries where the percentage of immigrant students is higher than 6.25% are shown.

Countries and economies are ranked in ascending order of the percentage of non-immigrant students scoring below Level 2.

Source: OECD, PISA 2015 Database, Table I.7.5a.

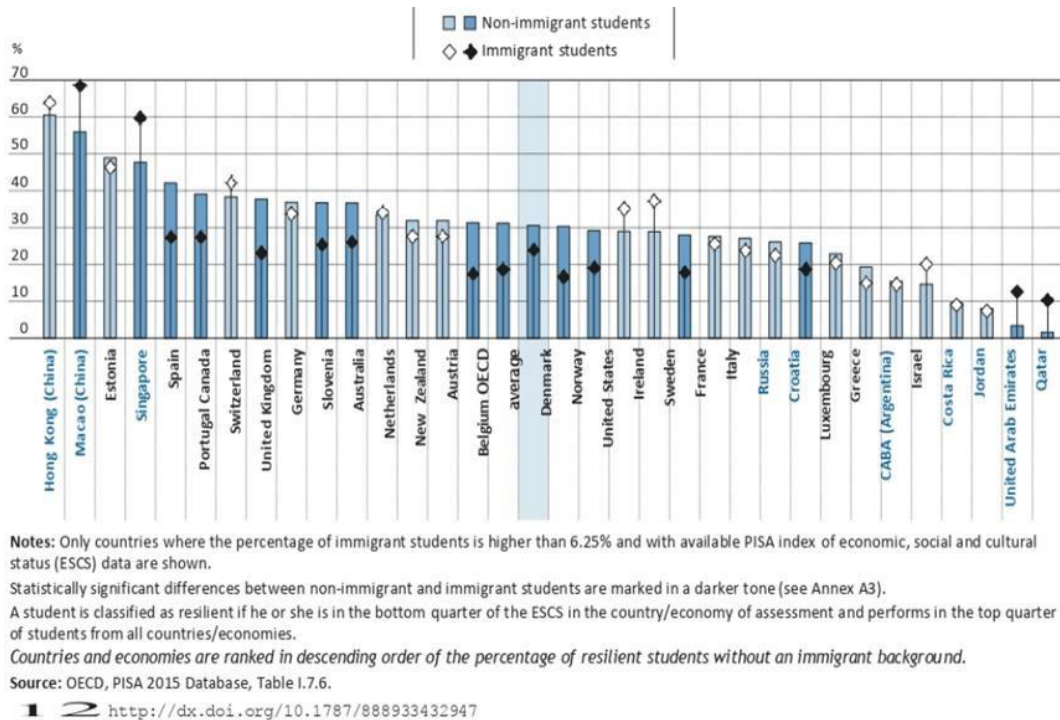
<http://dx.doi.org/10.1787/888933432926>

PISA 2015 RESULTS (VOLUME I): EXCELLENCE AND EQUITY IN EDUCATION

¹⁶⁰OECD, *PISA 2015 Results (Volume I), "Excellence and Equity in Education"*, PISA, OECD Publishing, Παρίσι, 2016, σ. 251 διαθέσιμο διαδικτυακά: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en> τελευταία επίσκεψη 12/2/2021

¹⁶¹ Επεξήγηση πίνακα: Το άσπρο σύμβολο, αναφέρεται στους μετανάστες πρώτης γενιάς, το μαύρο στους μετανάστες δεύτερης γενιάς, ενώ το μπλε, στους μη μετανάστες μαθητές.

Εικόνα 3.6

Μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο¹⁶²¹⁶³

Όπως δείχνουν τα παραπάνω διαγράμματα από έρευνα που έγινε το 2015 από το πρόγραμμα PISA του OECD, η συμμετοχή των μεταναστών στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών είναι μειωμένη σε σύγκριση με τα παιδιά γηγενών και κατ' επέκταση η συμμετοχή τους στην επιστήμη καθώς κυρία οδός για την ανώτερη, είναι η βασική εκπαίδευση. Η μη συμμετοχή ή η χαμηλή απόδοση των παιδιών μεταναστών που τους οδηγεί στην μη ολοκλήρωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, μπορεί να βασιστεί σε πολλούς παράγοντες. Το 2015 στις χώρες του ΟΟΣΑ το 44,7% των παιδιών δεύτερης γενιάς και το 67% των παιδιών πρώτης γενιάς, μιλούν στο σπίτι διαφορετική γλώσσα από αυτή της χώρας υποδοχής¹⁶⁴. Επιπλέον, η χαμηλή απόδοση μπορεί να συνδεθεί εν μέρει με το γεγονός ότι αυτοί οι μαθητές συχνά στις χώρες υποδοχής συγκεντρώνονται σε ορισμένα σχολεία, πολλές φορές γιατί μένουν σε συγκεκριμένες περιοχές και άλλες γιατί τα ίδια τα σχολικά συστήματα από μόνα τους, τους ομαδοποιούν ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας τους σε σχολεία που συνήθως χαρακτηρίζονται από ανεπάρκεια ή

¹⁶²Στο ίδιο σ253

¹⁶³ Επεξήγηση πίνακα: Το μπλε και το γαλάζιο σύμβολο, αναφέρεται στους μαθητές που δεν έχουν μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ το μαύρο και το άσπρο στους μετανάστες μαθητές

¹⁶⁴Ο.π.,σ. 260

έλλειψη εκπαιδευτικών πόρων. Το γεγονός αυτό αφενός στερεί από τα παιδιά την σύμμεξή τους με τα παιδιά της χώρας υποδοχής αφετέρου, τα μέσα για την κοινωνική ανέλιξη είναι περιορισμένα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι μαθητές με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο να ξεκινούν από μια άνιση βάση όσο αφορά την σχολική τους επιτυχία και την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία καθώς όπως παρουσιάζεται και στα διαγράμματα, οι μετανάστες μαθητές είναι σε δυσμενέστερη κοινωνικό- οικονομική θέση.

Ένας από τους κυριότερους στόχους της εκπαίδευσης μεταξύ άλλων, είναι να βοηθήσει τους μαθητές να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες τους και τις ικανότητες που θα τους χρειαστούν, ως κύρια μέσα στην προσπάθεια να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση μέσα από την εύρεση μιας θέσης εργασίας. Όπως υποστηρίχθηκε παραπάνω, τα εκπαιδευτικά συστήματα προωθούν συγκεκριμένες ομάδες μαθητών, εν καιρώ παγκοσμιοποίησης που οι εκπαιδευτικοί τίτλοι ισοδυναμούν με μια λιγότερο επισφαλής εργασία. Το σύστημα φαίνεται να καθορίζεται από τις ελίτ των αγορών καθώς επιβάλλουν την ιδεολογία τους, μια ιδεολογία που αποθεώνει την ατομικότητα, καθώς όσο περισσότερους τίτλους σπουδών θα αποκτήσει ο μαθητής, τόσες περισσότερες πιθανότητες θα έχει να ζήσει με αξιοπρέπεια. Αντιθέτως, αυτή η ιδεολογία δεν ενδιαφέρεται για την αξιοπρεπή διαβίωση της κοινωνίας ως συνόλου, αλλά για το μέγιστο της ατομικής απόλαυσης, βασισμένη στον άκρατο καταναλωτισμό. Πλέον οι άνθρωποι εκλαμβάνονται ως οικονομικό ον και όχι ως ένα εν δυνάμει πολιτικό ον, καθώς απέχουν πολύ από τα «κοινά».

Άρα, πόσο δημοκρατική είναι η εκπαιδευτική διαδικασία όταν δεν προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές καθώς δεν παρέχεται ανεξαρτητως, ή όταν παρέχεται δημιουργεί εμπόδια, που καθιστούν δύσκολη την ολοκλήρωσή της κυρίως σε μη γηγενείς μαθητές. Οφείλουμε πρωτίστως, να κατανοήσουμε την ευρύτερη κοινωνική κατάσταση σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, όπου η ίδια η έννοια της δημοκρατίας δεν είναι σαφές τι ακριβώς σημαίνει. Μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και τον πόλεμο στον Ιράκ, που έχουν υπαγάγει από την μια μεριά την ανάγκη για μια δημοκρατία που μεριμνά την ασφάλεια και τη σταθερότητα, ενώ από την άλλη τίθενται στο επίκεντρο συζητήσεις σχετικά με το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο έχει αποκτήσει μεγαλύτερη βαρύτητα, πόσο μάλλον όταν σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία το κεφάλαιο μπορεί να διακινείται ελεύθερα, να μεταφέρεται όπου οι συνθήκες θα είναι ευνοϊκές για την ανάπτυξή του, εν αντιθέσει με το εργατικό δυναμικό που διακινείται με

σημαντικούς περιορισμούς. Αυτό δημιουργεί την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της έννοιας αυτής.

3.3 Το μεταναστευτικό τοπίο σήμερα : 2016-2021

Η αυξανόμενη οικονομική ανισότητα του σύγχρονου κόσμου ανάμεσα στις χώρες εκλύει μεγάλο αριθμό πληθυσμιακών ροών στις πιο ευήμερες. Ο καταστροφικός πόλεμος στο Ιράκ και οι πολλές τοπικές συρράξεις οδήγησαν και εξακολουθούν να οδηγούν σε αυξανόμενες ροές προσφύγων. Έτος ορόσημο για το μεταναστευτικό στην Ευρωπαϊκή ένωση θεωρήθηκε το 2015 καθώς όλα τα αδιέξοδα της ευρωπαϊκής πολιτικής για την μετανάστευση εκδηλώθηκαν με εκρηκτικό τρόπο. Η μαζική εισροή Σύριων προσφύγων αποτέλεσε την κατάρρευση του ευρωπαϊκού συνόρου και οδήγησε σε μια νέα αμφισβήτηση του ευρωπαϊκού πολιτικού εγχειρήματος. Η μετανάστευση προκάλεσε μια αναδιοργάνωση της ευρωπαϊκής πολιτικής η οποία ωστόσο παραμένει εγκλωβισμένη στο δίλημμα μεταξύ συνοριακής ασφάλειας και ανθρωπισμού¹⁶⁵.

Η κρίση στην Συρία αποτελεί μια σημαντική έκφραση του μεταβαλλόμενου τοπίου στον τομέα της διεθνούς μετανάστευσης και του ασύλου που πρέπει η Ε.Ε. να επαναξιολογήσει. Τα προηγούμενα στεγανά για την διάκριση μεταξύ προσφύγων και οικονομικών μεταναστών έχουν πλέον αναμορφωθεί¹⁶⁶. Πολύ σύντομα η γενικευμένη οικονομική και πολιτική αστάθεια πέρα από την εκτόξευση του αριθμού όσων διαφεύγουν πολιτική δίωξη, έθεσε τους περισσότερους μεταξύ ασύλου και μετανάστευσης. Πλέον γίνεται λόγος για «μεικτές» μεταναστευτικές ροές¹⁶⁷. Τα ατομικά κίνητρα όλων αυτών που αποφασίζουν να συμμετέχουν στις μεταναστευτικές ροές ποικίλουν δραστικά. Μπορεί να φεύγουν κυνηγημένοι από το πολιτικό καθεστώς της χώρας τους , για να αποφύγουν τους κινδύνους που εγκυμονεί σε καθημερινή βάση ο εμφύλιος πόλεμος ή ακόμα επειδή επιδιώκουν μια καλύτερη ζωή με περισσότερες ευκαιρίες¹⁶⁸. Απώτερος προορισμός όλων αυτών είναι οι χώρες της Ευρώπης, αυτές που διαθέτουν τον μεγαλύτερο δείκτη ευημερίας και ασφάλειας και ταυτόχρονα νομοθεσία για την μετανάστευση και το άσυλο.

Το 2000 η ευρωπαϊκή πολιτική εγκατέλειψε την στρατηγική της ενταξιακής στήριξης, την παροχή αδειών μακράς διαμονής και των οικογενειακών επανενώσεων και στράφηκε αποφασιστικά και παραμένει προσηλωμένη στα ζητήματα ασφαλείας και στη νόμιμη παραμονή. Το 2008, τα ευρωπαϊκά όργανα συμφώνησαν σε ενιαίο εξωτερικό ευρωπαϊκό σύνορο όπου θα απομάκρυναν όσους παρανόμως προσπαθούν να μουν στην Ευρώπη, πίσω στην χώρα τους και θα έθεταν ομοιόμορφες διαδικασίες νόμιμης εισροής. Το πολιτικό υπόβαθρο αυτής της συμφωνίας που σύναψαν οι συντηρητικές κυβερνήσεις του Συμβουλίου καθορίζουν την ευρωπαϊκή πολιτική που ακόμα και σήμερα εξακολουθεί να επιμένει αμετακίνητη με τρόπο αυτοκαταστροφικό¹⁶⁹. Αυτό ορίζει πως στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κρατών οι πολίτες τρίτων χωρών θα πρέπει καταρχάς να εισέρχονται, να διαμένουν και να εργάζονται μονάχα εφόσον διαθέτουν κατάλληλο νομικό τίτλο και έχουν τηρήσει συγκεκριμένες διατυπώσεις¹⁷⁰. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι χώρες της Ευρώπης «διαλέγουν» μέσω των εθνικών πολιτικών τις οποίες υλοποιούν τα εκάστοτε προβλεπόμενα κριτήρια του «μεταναστευτικού νόμου». Έτσι, μόνο οι «νόμιμοι» μετανάστες θα μπορούν να επωφεληθούν από τα προγράμματα που προάγουν την κοινωνική ένταξη στις χώρες υποδοχής, διαφορετικά θα πρέπει να επιστρέψουν άμεσα στις χώρες τους.

Την ίδια στιγμή η έμφαση της ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης στο ζήτημα της δημόσιας ασφάλειας σε συνδυασμό με την γενικότερη αίσθηση ανασφάλειας, αποτέλεσμά της επιβράδυνσης των οικονομιών της Δύσης, δίνει ολοένα και περισσότερο έδαφος στα ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα. Εκμεταλλευόμενα την προσφυγική κρίση και τις βίαιες επιθέσεις στο Παρίσι από τους τζιχαντιστές δίνουν ώθηση στους ευρωσκεπτικιστές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το 2016 το ακροδεξιό κόμμα «Εναλλακτική για την Γερμανία» (AFD) σημείωσε το πρώτο του ρεκόρ καθώς σε δημοσκόπηση έλαβε τρίτη θέση με ποσοστό 10,5% ενώ οι Γερμανοί εκφράζουν όλο και πιο έντονα την διαφωνία και τον φόβο τους για την αύξηση μεταναστών και προσφύγων στην χώρα τους¹⁷¹.

Η πρωτοφανής μαζικότητα η οποία άρχισε να εκδηλώνεται στο Αιγαίο και στον Έβρο έχει την αιτία κυρίως στην κορύφωση της έντασης της σύρραξης στην Συρία.

¹⁶⁵ Α. ΤΑΚΗΣ «Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης», Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ, 4/12/15 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://gr.boell.org/el/2015/12/04/prosfigiko-2015-hroniko-mias-proanageltheisas-krisis> τελευταία επίσκεψη 19/2/2021

¹⁶⁶ Α. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ «In Europe, a need for bold decisions», Huffpost, 21/9/2015 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.huffpost.com/entry/in-europe-a-need-for-bold-b-8172256> τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

Σύμφωνα με τα στοιχεία του «Migration Data Portal»¹⁷², στην Ελλάδα ο αριθμός των προσφύγων που εισέρχονται στην χώρα έχει αυξηθεί δραματικά. Το 2015 οι πρόσφυγες άγγιζαν τους 24,8 χιλιάδες, μέσα σε ένα χρόνο ο αριθμός των προσφύγων ανεβαίνει το 46,4 χιλιάδες το 2016¹⁷³. Ενώ το 2017 παρατηρείται μικρή μείωση 38,9 χιλιάδες, το 2018 η αύξηση είναι διπλάσια σχεδόν 61,4 χιλιάδες, ενώ εκτοξεύεται το 2019 στις 80,5 χιλιάδες πρόσφυγες. Οι αριθμοί αυτοί αντιπροσωπεύουν μόνο μια μερίδα του πληθυσμού που αναγνωρίστηκαν από την χώρα ως «πρόσφυγες». Σίγουρα το ποσοστό των ατόμων που μπήκαν στην χώρα παράτυπα είναι πολύ μεγαλύτερο. Η διέλευση των λίγων μιλίων που χωρίζουν τα παράλια από τα νησιά του Αιγαίου είναι συγκριτικά η ασφαλέστερη οδός, σε συνδυασμό με την φυσική γεωπολιτική θέση της χώρας την καθιστούν ως βασικότερη διαδρομή για την μετακίνηση προς τον Βορρά μέσω των κεντρικών Βαλκανίων. Όλα αυτά καθιστούν το πέρασμα μέσω της Ελλάδας κατά πολύ προτιμότερο από κάθε άλλο για εκατομμύρια μετανάστες.

Η μαζική εισροή μεταναστών κινητοποίησε ισχυρά τα αισθήματα συμπάθειας και αλληλεγγύης για τα άτομα που πασχίζουν να γλιτώσουν από δύσκολες συνθήκες, οικείες σε εμάς μέσα από τις οθόνες μας. Η αλληλεγγύη που κορυφώθηκε στο ελληνικό κοινό φαίνεται μέσα από έρευνα της «διαNEΟσις»¹⁷⁴ : το 58% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έχει εκφράσει έμπρακτα την αλληλεγγύη του προσφέροντας τρόφιμα (39%), ρούχα (31%), χρηματική βοήθεια (10%) και εθελοντική βοήθεια (4%). Πρόκειται για μια από τις ισχυρότερες κινητοποιήσεις αλληλεγγύης του σύγχρονου ελληνικού κράτους ενώ σε αυτό συνέργησε και η προγραμματική στράτευση σημαντικής μερίδας του βασικού κυβερνώντος κόμματος στην υπόθεση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Τα ευρωπαϊκά όργανα και οι εθνικές κυβερνήσεις ξαφνικά κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την ραγδαία κλιμάκωση των μεταναστευτικών ροών. Έτσι το νέο σχέδιο δράσης των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων έπρεπε να αποτελέσει μια αποφασιστική κίνηση για την ανάκτηση του έλεγχου της κατάστασης των ροών. Η επινόηση ενός μηχανισμού ανακατανομής των αιτούντων άσυλο αποτέλεσε μια κρίσιμη καινοτομία που θα

¹⁶⁷ Α. ΤΑΚΗΣ «Πρόσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης» ο.π.

¹⁶⁸ Α. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ «In Europe, a need for bold decisions» ο.π

¹⁶⁹ Α. ΤΑΚΗΣ «Πρόσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης» ο.π.

¹⁷⁰ Στο ίδιο

¹⁷¹ C. MUDDE, “ Populist Radical right Parties in Europe” Cambridge University Press 2009, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.cambridge.org/core/books/populist-radical-right-parties-in-europe/introduction/B300623BD0A515F90B88FA1B5191B89C> τελευταία επίσκεψη: 21/2/2021

¹⁷² MIGRATION DATA PORTAL : διαθέσιμο διαδικτυακά: https://migrationdataportal.org/data?i=stock_abs &t=2020&cm49=300 τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

¹⁷³ Το σχέδιο δράσης το οποίο στηρίχτηκε το 2016 για την συνεργασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την

υλοποιούσε μια πολιτική αντίληψη για μεσοπρόθεσμη αλληλεγγύη και ακριβοδίκαιη κατανομή των βαρών¹⁷⁵. Ωστόσο, αυτός ο μηχανισμός θα αφορούσε έναν συγκεκριμένο αριθμό προσώπων που ζητούν άσυλο, μηδαμινός αριθμός μπροστά στα πραγματικά μεγέθη των ροών. Πέρα από τον συμβολικό χαρακτήρα του μηχανισμού αυτού, η αντιφατικότητα της ευρωπαϊκής πολιτικής μεταξύ ανθρώπινης ρητορικής και πρόδηλης έγνοιας για την ασφάλεια των συνόρων, κάνουν σαφή την απροθυμία να αποδεχτούν ανοιχτά την κατάρρευση του ευρωπαϊκού συνόρου υπό την πίεση μια ανθρωπιστικής κρίσης. Η αποτυχία αυτή εξηγεί πως η προσπάθεια των ευρωπαϊκών κρατών να ανακτήσουν τον έλεγχο των ευρωπαϊκών συνόρων παραμένει εγκλωβισμένη στην λογική της συνοριακής ασφάλειας χωρίς να είναι διατεθειμένη να ακολουθήσει τις συνέπειες σε βάρος της προσήλωσής τους στον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό¹⁷⁶.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνοριακής ασφάλειας αποτελεί η Ελλάδα. Τον Ιούλιο του 2019 εκλέχτηκε η κυβέρνηση του Κ. Μητσοτάκη ο οποίος δήλωσε πως θα ακολουθήσουν «αυστηρές αλλά δίκαιες» μεταρρυθμίσεις στις μεταναστευτικές πολιτικές. Οι αρχικές αυτές δηλώσεις προκάλεσαν προσδοκίες για αποσυμφόρηση των ήδη πολυάριθμων κέντρων υποδοχής¹⁷⁷. Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2019, οι παράτυπες αφίξεις αυξήθηκαν και τα κέντρα υποδοχής αιτούντων άσυλο είχαν γεμίσει ασφυκτικά. Παράλληλα, οι διαδικασίες ασύλου παρέμεναν οδυνηρά αργές, ο επαναπατρισμός των απορριφθέντων καθυστέρουσε και η Ε.Ε. δεν συνέβαλε στην κατανομή του βάρους των προσφύγων. Στις αρχές του 2020, και ενώ η Τουρκία άνοιξε τα σύνορα πυροδοτώντας μεγάλης κλίμακας κινήσεις προς την Ελλάδα, οι κάτοικοι στο Αιγαίο προέβησαν σε διαμαρτυρίες με κύριο σύνθημα «*Θέλουμε τα νησιά μας πίσω*». Αντίστοιχα, εκατοντάδες αιτούντες άσυλο που ζουν στην Μόρια πραγματοποίησαν την δική τους διαδήλωση, βαδίζοντας ειρηνικά στην Μυτιλήνη και απαιτώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης¹⁷⁸. Η εμφάνιση της πανδημίας COVID-19, δυσχέρανε ακόμη περισσότερο τις διαδικασίες επίλυσης των ζητημάτων. Έτσι, η κυβέρνηση Μητσοτάκη στην προσπάθεια να ελέγξει τις ροές χρησιμοποίησε ολοένα και πιο αμφισβητήσιμες μεθόδους για την μείωση των αφίξεων.

Τουρκία περιλάμβανε πέρα από τα θέματα από τα θέματα που σχετίζονται με τις σχέσεις των χώρων, οικονομική στήριξη για την βελτίωση της ζωής των προσφύγων που βρίσκονται στην Τουρκία και την ενθάρρυνση τους να μείνουν εκεί. Αυτό παρουσιάζεται και στα στοιχεία καθώς το 2017 παρουσιάζεται σημαντική μείωση στον αριθμό των προσφύγων που έφτασαν στην Ελλάδα.

¹⁷⁴ Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΗ, «Αλληλεγγύη στους πρόσφυγες, ευθύνες στην Δύση και στην κυβέρνηση» ΤΟ ΒΗΜΑ, 27/2/2016, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.tovima.gr/2016/02/27/politics/allileggyi-stoys-prosfyges-eythynes-sti-dysi-kai-stin-kybernisi/> τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

Μέσα από την ενίσχυση των ελληνικών συνόρων με δυνάμεις της αστυνομίας και του στρατού από την μεριά της ελληνικής κυβέρνησης και την ίδια στιγμή με ενίσχυση των μελών και των εξοπλισμών της Frontex, γίνεται προσπάθεια να μειωθούν οι αφίξεις στην χώρα της Ελλάδας. Πράγματι, με βάση τα τελευταία στοιχεία από την Ύπατη Αρμοστεία¹⁷⁹ το 2020 9,714 μετανάστες μπήκαν στην χώρα από τα νησιά, ενώ μόλις 5,982 από την στερεά σύνορα. Πρόκειται για θεαματική μείωση, εάν λάβει κανείς υπόψιν ότι το 2019 μόνο τις θαλάσσιες αφίξεις που άγγιζαν 59,726. Ενώ μέχρι τις 21/2/2021 οι συνολικές αφίξεις μεταναστών στην χώρα αγγίζουν μόλις τις 590. Οι ηγέτες της Ε.Ε. υποστηρίζουν το έργο της Ελλάδας επισημαίνοντας πως λειτουργεί ως «ασπίδα» της Ευρώπης στην αποτροπή των μεταναστών. Συγκριμένα, ο πρόεδρος της ευρωπαϊκής επιτροπής δήλωσε: «Αυτά τα σύνορα δεν είναι μόνο ελληνικά σύνορα αλλά και ευρωπαϊκά σύνορα ... Ευχαριστώ την Ελλάδα που λειτουργεί ως ευρωπαϊκή «ασπίδα» όλο αυτό το καιρό»¹⁸⁰. Παρά τις ενστάσεις του ΟΗΕ για παραβιάσεις του διεθνούς προσφυγικού δικαίου και εν όψει των ευρωπαϊκών αρνήσεων για αποδοχή μεταβιβάσεων¹⁸¹, η ελληνική κυβέρνηση κατέφυγε σε αμφισβητήσιμα μέσα για τον έλεγχο των συνόρων. Ταυτόχρονα, ο δημόσιος λόγος στην Ελλάδα παίρνει στρατιωτικούς τόνους καθώς πρόσωπα με εξουσία κάνουν λόγο για «εισβολή» μεταναστών.

Σήμερα έχουν οικοδομηθεί περισσότερα από 65 τείχη στις χώρες καθώς εκτιμάται ότι το ένα τρίτο του πλανήτη έχει οικοδομήσει τείχη, φράχτες στα σύνορά τους για να εμποδίσουν τις μεταναστευτικές ροές. Ωστόσο, έχει αποδειχθεί ότι η πρακτική αυτή δεν συγκρατεί τελικά τις ροές. Πάρα τα 654 μίλια τείχους στα σύνορα των ΗΠΑ και του Μεξικού το 2019 σχεδόν 1 εκατομμύριο μετανάστες πέρασαν στις ΗΠΑ¹⁸². Όσο αναγκαίος και εάν είναι ο περιορισμός των ροών αυτών, τόσο απεχθής παρουσιάζεται η ιδέα να υψώνονται τείχη. Αυτού του είδους οι πρακτικές συμβολίζουν την συρρίκνωση της ανοιχτής κοινωνίας και της δημοκρατίας για την οποία πριν 30 χρόνια περίπου, με την πτώση του τείχους του Βερολίνου, πανηγυρίζαμε. Είναι γεγονός ότι από το 2015η

¹⁷⁵ Α. ΤΑΚΗΣ «Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης» ο.π.

¹⁷⁶ Ο.π.,

¹⁷⁷ J. HERNADEZ, «Greece Struggles to balance Competing migration demands» Migration Police Institute 25/9/20 , διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.migrationpolicy.org/article/greece-struggles-balance-competing-migration-demands> τελευταία επίσκεψη: 22/2/2021

¹⁷⁸ Στο ίδιο

¹⁷⁹ OPERATION PORTAL GRECCE Διαθέσιμο διαδικτυακά: http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179#_ga=2.32607674.565544690.1614101400-204568660.1570721056 τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

¹⁸⁰ J. RANKIN "Migration: EU praises Greece as 'shield' after Turkey open borders", The Guardian, 3/3/2020 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/03/migration-eu-praises->

Ελλάδα, έχει αναλάβει ένα δυσανάλογο μερίδιο βάρους της μεταναστευτικής κρίσης στην Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, το προσφυγικό-μεταναστευτικό δράμα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με την δημιουργία τειχών και φραγμών. Όσο περισσότερο θα πλησιάζει η Ευρωπαϊκή πολιτική στα αδιέξοδα που ορθώνει η αντιφατικότητα της, τόσο περισσότερο θα βρίσκουν έδαφος να αναπτυχθούν πολιτικοί εκπρόσωποι του εθνικισμού και της ξενοφοβίας της άκρας δεξιάς στις χώρες της Ευρώπης, που ως μόνη διαφυγή στο αδιέξοδο της κρίσης προτείνουν την χρήση βίας ως μέσω αποτροπής της παραβίασης του κοινού ευρωπαϊκού συνόρου¹⁸³. Αξίζει κανείς να αναρωτηθεί, τι θα έχει απομείνει από τον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό μετά την κρίση μέσα στην οποία βυθίζονται οι χώρες της Ευρώπης.

3.3.1 Εκπαίδευση και νεοεισερχόμενοι

Οι σκληρές πολιτικές μετανάστευσης που υιοθετούν τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τον πιο ευάλωτο πληθυσμό τα μικρά παιδιά. Στην Ευρώπη, οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών στα κέντρα υποδοχής προσφύγων, όπως για παράδειγμα στην Μόρια της Λέσβου, και η σημαντική καθυστέρηση της επιστροφής από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, των απορριφθέντων αιτημάτων για άσυλο είναι μερικά από τα παραδείγματα των προκλητικών πολιτικών που υιοθετούν οι χώρες για την μετανάστευση, επηρεάζοντας πάντα τις ζωές των νέων παιδιών.

Ακόμα και τώρα, η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών περιορίζεται στην γλωσσική υποστήριξη και στην παρότρυνση για συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία από πολύ μικρή ηλικία¹⁸⁴. Παρά τις έντονες μεταβολές στο μεταναστευτικό τοπίο τα τελευταία πέντε χρόνια, η Ε.Ε. δεν έχει μια ενιαία πολιτική για τα παιδιά που είναι στοιβαγμένα στα κέντρα υποδοχής. Εάν και το δικαίωμα στην εκπαίδευση είναι ένα από θεμελιώδη δικαιώματα των παιδιών, στην πράξη ο τύπος, η ποιότητα και η διάρκεια της εκπαίδευσης που προσφέρεται στους

[greece-as-shield-after-turkey-opens-border](#) τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

¹⁸¹ Σε δήλωσή του ο πρωθυπουργός της Κροατίας AndrejPlenković επισήμανε πως η Ελλάδα είναι ο εγγυητής της σταθερότητας για ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο.

¹⁸² Π.Κ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗ «Τείχη, μετανάστευση και ανοιχτή κοινωνία», European Business Review, 18/2/20
διαδικτυακά: <https://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=6091> τελευταία επίσκεψη: 24/2/2021

αιτούντες άσυλο και στους μετανάστες εξαρτάται πολύ περισσότερο από την διαδικασία του ασύλου παρά από τις εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών.

Τα παιδιά μεταναστών που έχουν γεννηθεί στις χώρες της Ε.Ε. έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα του κράτους υποδοχής και μπορούν να απολαμβάνουν όλα τα προνόμια που αυτό τους παρέχει όπως ακριβώς και τα παιδιά γηγενών. Παρομοίως, όσοι δέχονται από την χώρα προσωρινή προστασία έχουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, αλλά δεν δικαιούνται τις παροχές που συνοδεύονται με αυτή (π.χ. τίτλοι σπουδών) καθώς επίσης, παρέχεται στα κέντρα όπου διαμένουν και όχι σε κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες. Στο παρακάτω πίνακα, παρουσιάζεται ο αριθμός των παιδιών που έχουν υποβάλλει αίτηση για άσυλο το 2018. Οι αριθμοί στην Γερμανία (78,130), στην Γαλλία (23,980), στην Ελλάδα (21,400) είναι αρκετά μεγάλοι και μπορεί να γίνουν αντιληπτές οι δυσκολίες που προέρχονται από την παροχή εκπαίδευσης στα κέντρα υποδοχής όπου διαμένουν. Επιπλέον, η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη για τα «παράτυπα» παιδιά. Συγκεκριμένα κράτη μέλη, - *Βέλγιο, Ισπανία, Σουηδία, Φιλανδία*- έχουν αναγνωρίσει ρητά το δικαίωμα στην επίσημη εκπαίδευση σε παιδιά μετανάστες χωρίς τα απαραίτητα χαρτιά, ενώ τρία κράτη μέλη αποκλείουν ή περιορίζουν το δικαίωμα αυτών στην εκπαίδευση - *Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία*¹⁸⁵.

Εικόνα 3.7

*Αριθμός παιδιών που έχουν υποβάλλει αιτήσεις ασύλου
μεταξύ Ιανουαρίου και Δεκεμβρίου 2018¹⁸⁶¹⁸⁷*

¹⁸³ Α. ΤΑΚΗΣ «Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης» ο.π.

¹⁸⁴ UNHCR, UNICEF, IOM, “ Access to education for refugee and migration children in Europe” 8 September 2019, Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.unhcr.org/neu/wp->

Country ³⁵	Number of child asylum-seekers registered in 2018	Main nationalities of asylum seeking children
Germany	78,130	Syrian (38%), Iraqi (11%), Afghan (7%) and Nigerian (5%)
France	23,980	Albanian (11%), Georgian (9%), Ivorian (6%) and Syrian (5%)
Greece	21,400	Syrian (29 %), Afghan (23%) and Iraqi (20%)
Spain	10,815	Venezuelan (38%), Colombian (16%), Syrian (12%) and Ukrainian (6%)
United Kingdom	8,805	Iraqi (12%), Afghan (8%) and Eritrean (7%)
Italy	8,380	Nigerian (9%), Gambian (8%), El Salvador (7%) and Pakistani (5%)
Austria	6,160	Syrian (38%), Afghan (21%) and Russian (7%).
Belgium	5,640	Syrian (19%), Afghan (10%) and Palestinian (9%)
Switzerland	5,595	Eritrean (35%), Syria (13%), and Afghan (11%)
Sweden	5,340	Syrian (18%), Afghan (7%) and Eritrean (4%)
Serbia	3,400	Nationality breakdown is not provided by the government
Netherlands	4,660	Syrian and Eritrean (14% each) and Iranian (8%)
Cyprus	1,040	Syrian (62%), Iraqi (15%) and Somali (5%)
Bulgaria	805	Afghan (46%), Syrian (26%), Iraqi (25%) and Pakistani (2%)

Source: Eurostat, extracted on 2 April 2019

Τα παιδιά μεταναστών στις σύγχρονες μεταναστευτικές ροές αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια ως προς την πρόσβαση στην εκπαίδευσή τους. Η έλλειψη σαφών διατάξεων σχετικά με την υποχρεωτική εκπαίδευση για τα παιδιά σε κέντρα υποδοχής, η έλλειψη αδειών παραμονής, τα εμπόδια στην εγγραφή στα σχολεία, πολλές φορές λόγω της συχνής μετακίνησής τους, οι ανεπαρκείς πληροφορίες σχετικά με τις εγγραφές, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια οικονομικών πόρων και την έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού και περιορισμένων θέσεων στα σχολεία από την μεριά του κράτους, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την συμμετοχή των παιδιών¹⁸⁸. Στην Ελλάδα, ο αριθμός των παιδιών μεταναστών έχει αυξηθεί από σχεδόν 29,000 σε πάνω από 45,000 μεταξύ Απριλίου 2019 και Απριλίου 2020. Ο αριθμός αυτών που εγγράφηκαν στην εκπαίδευση αυξήθηκε μόνο από 11,500 σε 13,000. Από τις αρχές του 2020 μόλις το 61% των παιδιών των προσφύγων που ζουν στην ηπειρωτική χώρα και το 6% αυτών που ζουν στα νησιά έχουν εγγραφεί στην επίσημη εκπαίδευση¹⁸⁹.

Εμπόδια δεν συναντούν μόνο στην εκπαιδευτική πρόσβαση αλλά και σε άλλα βασικά δικαιώματα όπως είναι αυτό της υγείας, (στην περίπτωση της Ελλάδας). Επιπλέον, η κατάσταση γίνεται όλο και πιο δύσκολη με το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19 όπου ο κίνδυνος για μολύνσεις είναι μεγαλύτερος σε πολυσύχναστα μέρη. Οι

content/uploads/sites/15/2019/09/Access-to-education-europe-19.pdf τελευταία επίσκεψη 25/2/2021

¹⁸⁵ Στο ίδιο

¹⁸⁶ Ο.π.

νέοι που είναι στοιβαγμένοι στα κέντρα υποδοχής αντιδρούν έντονα αφενός γιατί το αίτημά τους για μεταφορά στην Ευρώπη καθυστερεί, αφετέρου οι ίδιοι νιώθουν εκτεθειμένοι σε κάθε είδους ασθένεια και εκμετάλλευση. Τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν δικαίωμα σε μια εκπαίδευση που θα τους παρέχει τουλάχιστον τα βασικά και όχι ανεπαρκές υλικό και ακατάλληλες υποδομές. Η αλληλεγγύη από τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. και από τα κράτη μέλη παραμένει στραμμένη προς των έλεγχο των συνόρων και όχι προς την μεταγκατάστασή τους. Η υπεράσπιση της Ευρώπης των σκληρών συνοριακών ελέγχων διαβρώνει την δήθεν προστασία στο διεθνές δίκαιο και στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο B. Anderson το 1991 ερμήνευσε το σύγχρονο έθνος ως μια «Φανταστική κοινότητα». Στις φανταστικές ή νοερές κοινότητες, τα μέλη ακόμα και του μικρότερου έθνους μπορεί να μη συναντηθούν ποτέ αλλά στο μυαλό τους ζει η εικόνα της κοινωνίας τους¹⁹⁰. Η σύνδεση αυτή, σε μεγάλο βαθμό λαμβάνει χώρα γιατί οι άνθρωποι είναι εκτεθειμένοι σε μια κοινή σχολική εκπαίδευση. Με αυτό τον τρόπο λαμβάνουν κοινές εμπειρίες του παρελθόντος, ερμηνεύουν το παρόν και προγραμματίζουν το μέλλον, ως μέρος μια ευρύτερης εθνικής κοινότητας. Τα παιδιά προσφύγων και μεταναστών, δεν έχουν κοινές εμπειρίες του παρελθόντος με την χώρα υποδοχής, έχουν μόνο παρόν. Με αυτό τον τρόπο, με την είσοδό τους στα σχολεία απειλούν την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων και γιαυτό το λόγο προτείνεται η εκπαίδευση να γίνεται στις δομές. Έτσι, η πολιτεία μερίμνησε στη δημιουργία δόμων υποστήριξης εκπαιδευτικού έργου και τάξεις υποδοχής προσφύγων στα μέρη όπου είναι συγκεντρωμένοι οι προσφυγές.

Η διάκριση των παιδιών ως προς την πρόσβαση στην υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση, καταπατά μια σειρά από δικαιώματα και εμποδίζει στην πράξη σε παιδιά με δύσκολες εμπειρίες, τη μετάβαση στην ομαλή ζωή και στην ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής. Τα παιδιά είναι οι «παράπλευρες απώλειες» αυτής της αιματοχυσίας που τα κράτη της Ε.Ε. συμφώνησαν να τους εγκλωβίσουν σε μια χώρα, στερώνοντας τους το δικαίωμα στην επανένωση με τις οικογένειές τους, στην περίπτωση των ασυνόδευτων παιδιών, την πρόσβαση στην υγεία, στη εκπαίδευση και στην αξιοπρεπή διαβίωση. Στην σύγχρονη κοινωνία, η εκπαίδευση πρακτικά δεν δίνει τα ίδια εφόδια στα παιδιά με

¹⁸⁷ Επεξήγηση πίνακα: στην δεύτερη στήλη εμφανίζεται ο αριθμός των παιδιών που υπέβαλλαν αίτημα για άσυλο το 2018, ενώ στην τρίτη στήλη, απεικονίζονται οι κύριες εθνικότητες των παιδιών που ζητούν άσυλο ¹⁸⁸Ο.π.,

¹⁸⁹J. HERNANDEZ, «Greece Struggles to balance Competing migration demands», ο.π.

¹⁹⁰ K. LEBLANC, T. WATERS, "Schooling in refugee camps", Humanitarian Practice Network, 2005,

μεταναστευτικό υπόβαθρο να ενταχθούν στην χώρα υποδοχής καθώς φανερά τα αποκλείει από αυτήν.

Η κατάσταση γίνεται δυσμενέστερη μετά την εμφάνιση της πανδημίας του COVID-19. Στην Χαλκίδα, το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε ομόφωνα να μην πραγματοποιηθεί οποιαδήποτε εγκατάσταση μαθητών προσφύγων στα δημοτικά σχολεία με πρόσχημα την πανδημία¹⁹¹. Επιπλέον, με την αναστολή της λειτουργίας των σχολικών μονάδων η εκπαιδευτική διαδικασία έχει επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό. Είναι γνωστό, πως η υποκατάσταση της δια ζώσης εκπαίδευσης από την σύγχρονη εξ αποστάσεως διδασκαλία επιβαρύνει περισσότερο την ανισότητα μεταξύ των μαθητών καθώς η πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση δεν είναι για όλους δεδομένη με αποτέλεσμα ένας σημαντικός αριθμός παιδιών να αποκλείεται από αυτήν. Η διαχείριση της πανδημίας φαίνεται ότι πλέον επιχειρεί να κανονικοποιήσει τον αποκλεισμό των προσφυγόπουλων από το σχολείο, δημιουργώντας μια συνθήκη όπου τα παιδιά θα βρίσκονται συνεχώς εκτός από το εκπαιδευτικό σύστημα, τόσο όσο αφορά την τηλεεκπαίδευση όσο και τα δια ζώσης μαθήματα¹⁹².

Οι ανήλικοι όλων των κατηγοριών αποτελούν την πιο ευάλωτη από όλες τις ομάδες καθώς μετά την φρίκη του πολέμου και των διώξεων στην χώρα τους, ακολουθεί το εφιαλτικό ταξίδι προς την Ευρώπη και οι ακατάλληλες για την ηλικία τους συνθήκες διαβίωσης στην χώρα υποδοχής μαζί με τις ρατσιστικές επιθέσεις. Είναι φανερό πως οι χώρες της Δύσης μέσα από τα νοητά ή μη σύνορα που υψώνουν διασφαλίζουν με κάθε τρόπο την εθνική ομοιογένεια της χώρα αποκλείοντας οποιονδήποτε την «απειλεί». Οι τεράστιες διαδηλώσεις που γίνονται στις χώρες της Ε.Ε. ενάντια στις πολιτικές και οικονομικές όψεις των παγκόσμιων πολιτικών, συμπεριλαμβανομένης της σημερινής κατάστασης πολέμου, θεωρούνται ισχυρά συμπτώματα της κρίσης της δημοκρατίας¹⁹³. Αυτό που κάνουν σαφές οι έντονες διαδηλώσεις είναι ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να επιβληθεί μόνο από τα πάνω. Η δημοκρατία δεν επέρχεται μέσα από την δημιουργία τειχών τόσο στα σύνορα των εθνών όσο και στο εσωτερικό των κοινωνιών, όπως

Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://odihpn.org/magazine/schooling-in-refugee-camps/> 27/2/2021

¹⁹¹alfavita «Εκτός σχολείων τα προσφυγόπουλα με απόφαση του δήμου Χαλκιδέων» διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/342811_ektos-sholeion-ta-prosfygopoula-me-apofasi-toy-dimoy-halkideon_teloutaia_episkepsi_27/2/2021. Στη συγκεκριμένη διαδικτυακή σελίδα, αναδημοσιεύτηκαν οι αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Χαλκίδας, αναφορικά με τον περιορισμό πρόσβασης των παιδιών προσφύγων από τα σχολεία του τόπου.

¹⁹²Ο.π.,

¹⁹³M. HART, A. NEGRI, *Πλήθος, πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*, Αθήνα,

άλλωστε δήλωσε και Ματέο Ρέντσι σε συνέντευξή του¹⁹⁴, «*Η Ευρώπη έχει γεννηθεί για να ρίχνει τα τείχη, όχι για να τα οικοδομεί*». Ίσως η ανθρωπιστική κρίση, αυτή που βιώνει η Ευρώπη την δεδομένη στιγμή, να σταθεί η αφορμή για επαναπροσδιορισμό της έννοια της δημοκρατίας¹⁹⁵ ως ενός καθολικού πολιτεύματος που τους περιλαμβάνει όλους, μια δημοκρατία χωρίς όρους, χωρίς αν ή αλλά.

Αλεξάνδρεια, 2011

¹⁹⁴Δ. ΦΟΥΡΛΑ, «Ρέντσι: *Η Ευρώπη έχει γεννηθεί για να ρίχνει τείχη όχι για να τα οικοδομεί*» Η Δημοκρατική, 17/9/2015 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.dimokratiki.gr/17-09-2015/rentsi-i-evropi-echi-gennithi-gia-na-richni-tichi-ochi-gia-na-ta-ikodomi/> τελευταία επίσκεψη 28/2/2021

¹⁹⁵Μ. HART, A. NEGRI, *Πλήθος, πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας* ο.π.

Επιλογικό Σημείωμα

Μετά από σχεδόν δυο αιώνες οικονομικής κυριαρχίας της Δύσης (Ευρώπη και Βόρεια Αμερική) με όχημα την Βιομηχανική Επανάσταση σε ολόκληρο τον κόσμο και μέσα από τις αποικιοκρατικές σχέσεις με τις αναπτυσσόμενες χώρες, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αλλαγή του σκηνικού. Με την προκλητική οικονομική ανάπτυξη στην Ασία (Ινδία, Κίνα) και την αντίστοιχη στασιμότητα στις ισχυρές χώρες του δυτικού καπιταλισμού, οδηγούμεθα σε μια επαναξιολόγηση της ισχύος μεταξύ των χώρων της Δύσης και αυτών της Ανατολής¹⁹⁶. Αυτή η αλλαγή μπορεί μεν, να προκαλεί την μείωση της ανισότητας μεταξύ των χώρων, εντείνει δε την ανισότητα στο εσωτερικό των κοινωνιών, καθώς οι ελίτ επωφελοούνται από τους καρπούς που προσφέρει η οικονομική ανάπτυξη σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι της μεσαίας τάξης και των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού. Επιπλέον, κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης και της πανδημίας αναδεικνύονται τα προβλήματα του καπιταλισμού με την διάταξη πως ακόμη μια φορά, οι φτωχοί πλήττονται περισσότερο από τους εύπορους.

Η έκρηξη της ανισότητας στο εσωτερικό των κρατών μπορεί να εξηγηθεί μέσα από την διάταξη του καπιταλισμού που δεν είναι άλλη παρά η επιδίωξη του κέρδους ως ο σπουδαιότερος σκοπός της ζωής των ατόμων, τα οποία όντας σε επισφαλή εργασιακό περιβάλλον διεκδικούν ρόλο «καπιταλιστή εαυτού»¹⁹⁷ σε μια ολοένα απορρυθμιζόμενη αγορά. Η ελίτ των αγορών βρίσκει έδαφος για να επιβάλλει την ιδεολογία της, μια ιδεολογία που αποθεώνει την ατομικότητα αδιαφορώντας για την αξιοπρεπή διαβίωση της κοινωνίας ως συνόλου αλλά για το μέγιστο της ατομικής απόλαυσης, βασιζόμενη στον άκρατο καταναλωτισμό. Ο άνθρωπος εκλαμβάνεται ως οικονομικό ον και όχι ως εν δυνάμει πολιτικό ον¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Θ. ΨΗΜΜΑΣ «Κρίση καπιταλισμού: Η εύθραυστη ηγεμονία του καπιταλισμού» Εφημερίδα των Συντακτών, 28/12/20, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/274745-iythraysti-igemonia-toy-kapitalismoy> τελευταία επίσκεψη: 1/3/2021

¹⁹⁷Ο.π.,

¹⁹⁸ Κ. ΔΟΥΝΑΣ, «Παγκοσμιοποίηση και 4^η Βιομηχανική Επανάσταση- η ωρολογιακή βόμβα του μεταναστευτικού», Cognoscoteam, 28/7/2020 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://cognoscoteam.gr/%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-4%CE%B7-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BC%CE%B7%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80/> τελευταία επίσκεψη 1/2/2021

Τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης που προκάλεσαν ισχυρές και μεγάλες αντιδράσεις στις δυτικές κοινωνίες είναι¹⁹⁹: η συνεχής αύξηση της ανισοκατανομής του εισοδήματος, η δομική και μακροχρόνια ανεργία, η απαξίωση μεγάλου μέρους του εργατικού δυναμικού σε συνδυασμό με την μετανάστευση και την οικονομική ανασφάλεια που απορρέει από τα παραπάνω, οι χώρες της Δύσης σαγηνεύονται από τον λαϊκισμό που ενισχύει τα πολιτικά άκρα. Το ιδεολογικό στίγμα της παγκοσμιοποίησης μετατρέπεται τον στόχο της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής ενσωμάτωσης σε κοινωνική αποσάθρωση και κοινωνικό αποκλεισμό μέσα από τον στιγματισμό συγκεκριμένων ομάδων. Εάν η ακραία παγκοσμιοποίηση παραδίδει τη σκυτάλη στον εθνικισμό, αυτό σίγουρα δεν προαναγγέλλει την ευημερία για τις αδύναμες κοινωνικές τάξεις.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι συντηρητικοί πολιτικοί άρχισαν να επεξεργάζονται το σχέδιο μιας ευρωπαϊκής κοινότητας βασισμένη στην θέληση να επικρατήσει η ειρήνη, να μπει τέλος στον φασισμό και στον εθνικισμό και να γίνει μια προσπάθεια αληθινής συνεργασίας. Η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση έχει απομακρυνθεί πολύ από το αρχικό της σχέδιο. Στην πραγματικότητα, διαβρώθηκε σταδιακά η εθνική κυριαρχία των κρατών και υποτάχθηκαν²⁰⁰ στην ηγεμονία των χρηματιστικών αγορών²⁰¹. Την ίδια στιγμή η Ε.Ε. αποδεικνύεται εντελώς ανίσχυρη να αντιμετωπίσει την προσφυγική κρίση σε συνδυασμό με τη νεοφιλελεύθερη τάξη πραγμάτων με τις συνακόλουθες πολιτικές λιτότητας και της κοινωνικής ανισότητας, έδωσε τροφή στην ρητορική της εθνικής ξενοφοβίας με το κλείσιμο των συνόρων ανάμεσα στα κράτη- μέλη. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια βασική πηγή νομιμοποίησης για όλα τα εθνικιστικά, λαϊκιστικά κινήματα²⁰² που βρήκαν έδαφος να αναπτυχθούν. Σήμερα, αντί να αποκρούει την άνοδο των ακροδεξιών κινήματων την νομιμοποιεί.

Τα έθνη, για πολύ καιρό γίνονταν αντιληπτά μέσα από μια σταθερή κοινότητα που αποτελούνταν από ένα έδαφος, έναν εθνικά ομογενή λαό, μια οικονομία, μια κουλτούρα, μια κοινή γλώσσα και μια θρησκεία²⁰³. Μετά την εργασία του B. Anderson για

¹⁹⁹ Ν. ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ «Τα αίτια της κρίσης στον Δυτικό κόσμο», Πρώτο θέμα, 19/2/2021 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.protothema.gr/blogs/nektarios-miltiadis/article/1096723/ta-aitia-tis-krisis-ston-dutiko-kosmo/> τελευταία επίσκεψη: 2/3/2021

²⁰⁰ Αρκεί να πάρουμε ως παράδειγμα την ελληνική κρίση του 2015, τότε φάνηκε ποία ήταν η αλήθεια για την ηγεσία της Ε.Ε. : η Τρόικα.

²⁰¹Ε. TRAVERSO, *Τα νέα πρόσωπα του Φασισμού*, ο.π. σ. 17

²⁰²Στο ίδιο.,σ. 18

²⁰³Ο.π.,σ. 45

της φαντασιακές ή νοερές κοινότητες²⁰⁴, τα έθνη άρχισαν να γίνονται αντιληπτά σαν πολιτισμικές και κοινωνικές κατασκευές. Παράλληλα, λόγω της δυνατότητας που έχει ο καθένας να βιώσει τον παγκοσμιοποιημένο κόσμο, η εθνικιστική ρητορική γίνεται λιγότερο πιστευτή και έτσι ο εθνικισμός μετακινήθηκε από την ιδέα για το έθνος με την παραδοσιακή έννοια στην εθνική ταυτότητα²⁰⁵. Το έθνος γίνεται αντιληπτό με ταυτοτικούς όρους, στο σύνολο της δεξιάς καθώς χρησιμοποιείται η ρητορική για την παράδοση και την διαφύλαξη του έθνους²⁰⁶. Αντιμέτωπη με αυτές τις εξελίξεις η Δεξιά στην Ευρώπη, αναδιπλώνεται σε συντηρητικές ιδέες και αξίες και αναλαμβάνει τον ρόλο του «προστάτη» της εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας, της παράδοσης και της κοινωνικής συνοχής.

Η συντηρητική ατζέντα με αιχμή το μεταναστευτικό ζήτημα και την σύνδεση του με την «αλλοίωση» του πολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας, έχει μετατραπεί σε πεδίο ώσμωσης της Δεξιάς με την Ακροδεξιά²⁰⁷. Η κυριαρχία του ατομικισμού στον σύγχρονο κόσμο και η αδυναμία να αρθρωθεί ένα συλλογικό αφήγημα, οδήγησαν τα πιο ευάλωτα τμήματα της κοινωνίας στην αναδίπλωση της εθνικής τους ταυτότητας, ως λύση στην αναζήτηση ενός συλλογικού εαυτού. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία ενός πολύ ισχυρού «Εμείς» που απειλείται από το διαφορετικό, που στην προκειμένη περίπτωση, οι «Άλλοι» είναι οι μετανάστες. Έτσι, δημιουργούνται τείχη στο εσωτερικό της κοινωνίας υποδοχής και η έλλειψη ανεκτικότητας για τους μετανάστες εκδηλώνεται λιγότερο ανοιχτά, αλλά δόλια, όπως είδαμε και παραπάνω, στις πρακτικές διακρίσεων στην εκπαίδευση τόσο των πρώτων όσο και των δεύτερης γενιάς μεταναστών και στην εργασία. Η ξеноφοβία χαρακτηρίζεται από έλλειψη ανοχής και εχθρότητας έναντι των ξένων και αναπτύσσεται συχνά όταν βρίσκει στήριγμα σε αισθήματα ανασφάλειας και φόβου²⁰⁸. Ο Z. Bauman, αναφέρει: «...η σύγχρονη μορφή ανασφάλειας είναι βαθιά σηματοδεδιμένη από τον φόβο της ανθρώπινης εγκληματικότητας και των κακοποιών. Ξεπετάγεται μέσα από την υποψία προς τους άλλους και τις προθέσεις τους και μέσα από την άρνηση να εμπιστευτεί κανείς την σταθερότητα και την αξιοπιστία της ανθρώπινης

²⁰⁴ A. CHEN, "Imagine Communities" διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.allencheng.com/imagined-communities-book-summary-benedict-anderson/> τελευταία προβολή : 7/3/21

²⁰⁵ E. TRAVERSO, *Τα νέα πρόσωπα του Φασισμού*, ο.π σ. 45

²⁰⁶ G. FORD "In the wake of xenophobia: The new racism in Europe" United Nations διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.un.org/en/chronicle/article/wake-xenophobia-new-racism-europe> τελευταία επίσκεψη: 7/3/21

²⁰⁷ Π. ΒΟΓΛΗΣ, «Η άνοδος του συντηρητισμού στην Ευρώπη» Εφημερίδα των Συντακτών, 30/4/2018 διαθέσιμο διαδικτυακά <https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/148892-i-anodos-toy-syntiritismoy-stin-eyropi> τελευταία επίσκεψη 7/3/2021

²⁰⁸ I. GODLIN, C. GEOFFRY, B. MEERA, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς*, ο.π. σ. 404

συντροφιάς..»²⁰⁹. Εάν το αυταρχικό και ξενόφοβο κράτος αποτελεί μια εγγύηση ασφάλειας, τότε αυτή η ρητορική θα αποτελεί πάντα μια αξιόπιστη δύναμη.

Μετά τη σειρά από τρομοκρατικές επιθέσεις τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη, είναι γεγονός πως έχει αναδειχθεί στον δημόσιο λόγο η ρητορική περί ισλαμοφοβίας. Η γκετοποίηση, η υποβάθμιση των προαστίων και ο κοινωνικός αποκλεισμός των μουσουλμάνων, ως παράγοντες ερμηνείας του «τζιχαντισμού» στην Ευρώπη, αποκρυσταλλώνονται περισσότερο στην περίπτωση της Γαλλίας. Αξίζει να αναφερθούμε στην μαρτυρία ενός βορειοαφρικανού Γάλλου μετανάστη δεύτερης γενιάς που ζούσε σε ένα προάστιο της Γαλλίας: ισχυρίζεται πως ενώ οι μετανάστες πρώτης γενιάς αυτοπροσδιορίζονται ως «Γάλλοι- Άραβες», τα παιδιά τους χαρακτηρίζονται από τους συμπολίτες τους αλλά και από την ίδια την κοινότητα τους όλο και περισσότερο ως «μουσουλμάνοι» μετά το 2005²¹⁰. Η συνεχιζόμενη γκετοποίηση των Αράβων μεταναστών και η εκ νέου επινόηση της ταυτότητάς τους ως «μουσουλμάνοι» συνέπεσε με δύο δραματικές εξελίξεις: την γενίκευση του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας» στο Αφγανιστάν και το Ιράκ και μετά το 2014-2015 στην Συρία²¹¹. Την ίδια στιγμή, τόσο ο Μακρόν, όσο και ο Καγκελάριος της Αυστρίας Κουρτς επενδύουν στην φρασεολογία περί «σύγκρουσης των πολιτισμών» και «βαρβαρότητα έναντι του πολιτισμού που εκφράζει η Ευρώπη»²¹². Έτσι, οι αναπαραστάσεις του εχθρού στις χώρες της Ευρώπης ταυτίζουν τον μουσουλμάνο με την ισλαμική τρομοκρατία, με μια απειλή δηλαδή που βαραίνει επιπλέον την δυτικό πολιτισμό. Με βάση αυτόν τον στιγματισμό που τροφοδοτείται από το αποικιακό παρελθόν στην Ευρώπη -και παρουσιάζεται ως η κύρια αιτία αποτυχίας του σχολείου της δημοκρατίας στην Γαλλία να αφομοιώσει τους μετανάστες κάνοντας τους Γάλλους- παρατηρείται πως η μειονότητα που είναι αντικείμενο αυτής της προκατάληψης συνεχίζει να αντιμετωπίζει προβλήματα στην ενσωμάτωση καθώς υφίστανται πολλές μορφές διακρίσεων και σίγουρα δεν βρίσκεται στην καρδιά του κρατικού μηχανισμού²¹³.

²⁰⁹ Z. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Ο.π. σ. 100

²¹⁰ BBCNews: 31/10/2005 "Ghettos shackle French Muslims" 31/10/2005 διαθέσιμο διαδικτυακά : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4375910.stm> τελευταία επίσκεψη 19/3/2021

²¹¹ Π. ΚΟΥΡΓΙΩΤΗΣ, «Το Ισλάμ δεν είναι οιονεί ασυμβίβαστο με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής» 8/11/2020 διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.news247.gr/kosmos/kourgiotis-to-islam-den-einai-oionei-asyinvato-me-eyropaiko-tropo-zois.9043379.html?utm_source=Sport24&utm_medium=BoN_mob_hp&utm_campaign=24MediaWidget&utm_term=Pos8&fbclid=IwAR1aZK0pvTDE-ONDMYqYpYMJrIwufeeC3KZSIgujXxynq06L79HHe640j2M τελευταία επίσκεψη 9/3/2021

²¹² Στο ίδιο

²¹³ E. TRAVERSO, *Τα νέα πρόσωπα του Φασισμού*, ο.π σ. 92

Συνεπώς, η ρητορική περί μουσουλμανικής εισβολής χρησιμεύει μόνο στο να τρομοκρατεί με στόχο να διαφυλάξει μια συγκεκριμένη αντίληψη για την γαλλική, στην περίπτωση της Γαλλίας, εθνική ταυτότητα. Το 2016 ο Λουί Γκοτιέ γενικός γραμματέας άμυνας και εθνικής ασφαλείας δηλώνει: «... η Γαλλία είναι μια χώρα μετανάστευσης υποδοχής σημαντικού αριθμού μουσουλμάνων, οι οποίοι προσαρμόζονται στο μοντέλο της. Αυτοί που οργανώνουν τα τρομοκρατικά χτυπήματα θέλουν να εμποδίσουν αυτή τη προσαρμογή, αυτή την ενσωμάτωση επιδιώκοντας έναν θρησκευτικό πόλεμο.»²¹⁴. Ως εκ τούτου, όχι μόνο το κράτος υψώνει νοητά τείχη μέσα από την κατασκευή κοινωνικών, εθνοτικών και θρησκευτικών γκέτο, επιπλέον, το ίδιο κατηγορεί τους πληθυσμούς αυτούς ότι το φταίξιμο για την μη αφομοίωση είναι δικό τους και ότι το Ισλάμ δεν μπορεί να ενσωματωθεί με την δημοκρατία που πρεσβεύουν οι χώρες της Ευρώπης. Η παραπάνω διατύπωση ισχύει για όλη την Ευρώπη, όμως το φαινόμενο είναι όντως πιο έντονο στην Γαλλία.

Στην αυγή του 2021, ο εφιάλτης του πολέμου δεν έχει σταματήσει. Η πανδημία του COVID-19 και τα προβλήματα που την συνοδεύουν έχουν σκεπάσει την δίνη του πολέμου στις χώρες της Ανατολής. Στην έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας για το 2016 65,6 εκατομμύρια άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι κατά μέσο όρο 1 στους 113 ανθρώπους σε όλο τον κόσμο βρίσκεται εκτοπισμένος²¹⁵. Αυτός ο αριθμός που σίγουρα είναι πολύ μεγαλύτερος τα τελευταία χρόνια, συνθέτει το τεράστιο ανθρώπινο κόστος που επιφέρει στις χώρες της Ανατολής ο πόλεμος και οι διώξεις. Από την άλλη μεριά, η παρουσία της Δύσης με πρόσχημα την μεσολάβηση στις συγκεκριμένες χώρες που πλήττονται, κάθε άλλο παρά ειρηνική είναι.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σηματοδοτούσε την τελειωτική νίκη της δημοκρατίας, σήμερα η έννοια και οι πρακτικές της βρίσκονται παντού σε κρίση. Αρκεί κανείς να δει την διαρκή παγκόσμια κατάσταση πολέμου στις χώρες, υπονομεύονται οι όποιες ισχνές μορφές δημοκρατίας υπάρχουν. Έτσι το πρόβλημα ανακύπτει από το γεγονός πως σε έναν παγκόσμιο δημοκρατικό κόσμο είμαστε αντιμέτωποι με μια

²¹⁴ L. Gote «Παρίσι, ένας χρόνος μετά» Η Καθημερινή, 14/11/2016 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/883519/parisi-enas-chronos-meta/> τελευταία επίσκεψη: 8/3/2021

²¹⁵ UNHCR: «Ο πόλεμος, η βία και οι διώξεις οδηγούν σε άνευ προηγουμένου αύξηση του εκτοπισμού», 16/6/2017 Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.unhcr.org/gr/5534-%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B7-%CE%B2%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CE%BD.html> τελευταία επίσκεψη: 11/3/2021

παγκόσμια κατάσταση πολέμου στην οποία η βία²¹⁶ μπορεί να ξεσπάσει οπουδήποτε και οποτεδήποτε²¹⁷.

Ένα από τα σημερινά προβλήματα της δημοκρατίας είναι ακριβώς το γεγονός ότι υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι πάνω στην γη που στερούνται βασικών δικαιωμάτων όπως αναφέρει ο Z. Bauman : «*Η υπεράσπισή τους (της δημοκρατίας και της ελευθερίας) σε έναν κόσμο που διαποτίζεται από την αδικία και κατοικείται από δισεκατομμύρια ανθρώπους στους οποίους αρνούνται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια μοιραία θα διαφθείρει τις ίδιες τις αξίες που προορίζονται να υπερασπίσουν*²¹⁸.» Ακόμα και σε χώρες ανεπτυγμένες και νεοφιλελεύθερες η κατάσταση είναι απελπιστική ακριβώς γιατί κυριαρχεί ο ατομικισμός. Οι άνθρωποι δεσμοί είναι χαλαροί και αναξιόπιστοι και πάλι σύμφωνα με τον Z. Bauman «*Η αλληλεγγύη είναι τόσο δύσκολο να εφαρμοστεί στην πράξη όσο το να απολαύσει κανείς τα οφέλη της, ενώ οι ηθικές αρετές της γίνονται λιγότερο κατανοητές*.²¹⁹». Με την λογική του νέο ατομικισμού, οι δεσμοί εξαφανίζονται και η έννοια της αλληλεγγύης εξαλείφεται. Στην έννοια του ατομικισμού και του ρόλου που παίζει στις σύγχρονες κοινωνίες έχει αναφερθεί εκτενέστερα και ο Καστοριάδης, ο οποίος εξηγεί ότι η κατάσταση στις ανεπτυγμένες χώρες φαίνεται απελπιστική²²⁰.

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη, η δημοκρατία είναι το κράτος του δήμου δηλαδή του λαού, δημοκρατία είναι η εξουσία του λαού. Ισχυρίζεται πως η δημοκρατία είναι ένα πολίτευμα που θέλει να αποβλέπει στην «αυτονομία» των πολιτών οι όποιοι θα είναι σε θέση να αποφασίζουν για του νόμους και τους θεσμούς που θα εφαρμόσουν για τους εαυτούς τους και να μην είναι αποξενωμένοι από αυτούς, δίνοντας την αρμοδιότητα σε συγκεκριμένες ελίτ να τους αποφασίζουν, όπως αναφέρει: «*η μεγαλύτερη εξουσία που υπάρχει σε κάθε κοινωνία να μπορούμε να δίνουμε στον εαυτό μας τους νόμους μας και τους θεσμούς κάτω από τους όποιους ζούμε*»²²¹.

Για να μπορέσουν τα άτομα να λάβουν ενεργό ρόλο στην λήψη αποφάσεων πρέπει να έχουν μια συνεχή και διαρκή «παιδεία» πάνω στην δράση της κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο την λαμβάνει καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του. Η «παιδεία» δεν

²¹⁶ Πρόσφατο παράδειγμα είναι ο βίαιος θάνατος του αφροαμερικάνου Τζωρτζ Φλόιντ που προκάλεσε παγκόσμια οργή και πυροδότησε διαδηλώσεις σε πολλές χώρες.

²¹⁷ M. HART, A. NEGRI, *Πλήθος, πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας* σ. 255

²¹⁸ Z. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Ο.π σ. 54

²¹⁹ Στο ίδιο, σ. 51

²²⁰ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ « Το πρόβλημα της Δημοκρατίας» 11/3/2004 συνέντευξη διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://tvxs.gr/news/ellada/ta-problimata-tis-dimokratias-simera-toy-korniliyoy-kastoriadi> τελευταία επίσκεψη 12/3/2021

²²¹ Στο ίδιο

αναφέρεται μόνο στην έννοια του σχολείου και της εκπαίδευσης αλλά διοχετεύεται με την οικογένεια, με τις παρέες, με τις γειτονίες, τις εφημερίδες όλα αυτά συμβάλουν, σύμφωνα με τον Καστοριάδη, στο να γίνουν τα άτομα αυτόνομα, πράγμα που σημαίνει ότι θα συμμετέχουν όσο το δυνατόν γίνεται θα ρυθμίζουν την ατομική τους ζωή και μέσα από την συμμετοχή τους στα κοινά, θα επωφελούνται από την κοινωνική. Ομοίως κατά τον Αριστοτέλη, όταν κάποιος φέρει την ιδιότητα του πολίτη και λογίζεται ως οργανικό μέλος της κοινωνίας, πρέπει τα ενδιαφέροντά του να μην είναι μόνο ατομικά αλλά να εκτείνονται μέσα στον κύκλο της ολότητας, «όταν τό πλήθος πρός τό κοινόν πολιτεύηται συμφέρον, πολιτεία καλεῖται²²²».

Πού βρίσκονται όμως σήμερα αυτοί οι πολίτες; Είναι εμφανές ότι επικρατεί μια συλλογική παραίτηση από την πολιτική ζωή μια απάθεια και μια αδιαφορία για τα κοινά και πολιτικά, ενώ η στάση της ζωής τους είναι στάση «αποχαύνωσης μέσα στον καταναλωτικό και τηλεοπτικό αυνανισμό²²³» όπως αναφέρει ο Καστοριάδης. Οι πολίτες μένουν απαθείς ή το πολύ σηκώνουν τους ώμους λέγοντας: όλοι είναι ίδιοι!

Είναι γεγονός ότι στις δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες η οικονομική ισχύ μιας μερίδας του πληθυσμού μεταφράζεται τις περισσότερες φορές και σε πολιτική. Ζούμε σε μια κοινωνία, το επίκεντρο της οποίας είναι στραμμένο στην οικονομία και έτσι η οικονομική εξουσία είναι σημαντικότερη των εξουσιών καθώς μεταφράζεται και σε πολιτική. Η ισχύ αυτή δίνει στις ομάδες των ελίτ την δυνατότητα να επηρεάζουν προς όφελός τους όλη την υπόλοιπη κοινωνία μέσα από το φιλτράρισμα των νέων πληροφοριών, ή παρουσιάζονται με συγκεκριμένο τρόπο από τα μέσα ενημέρωσης, πάντα με σκοπό την διατήρηση της εξουσιαστικής τους θέσης. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με την εκπαίδευση. Από την στιγμή που τα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των καπιταλιστικών χώρων ελέγχονται από μια μερίδα της κοινωνικής ελίτ και μέσα σε ένα συγκεκριμένο καπιταλιστικό σύστημα που δεν τα βοηθά να λειτουργήσουν αυτόνομα, αποσκοπούν στην δημιουργία πολιτών που κύριο στόχο έχουν την ατομική τους επιβίωση ενώ απομακρύνονται από οτιδήποτε συλλογικό. Αυτή η λογική της ατομικότητας δίνει την τροφή για την επιβίωση της άρχουσας τάξης καθώς οι μη οικονομικά ισχυροί υποχρεώνονται να λειτουργήσουν μέσα σε ένα σύστημα όπου το

²²² Σ. ΚΑΡΓΑΚΟΣ, «Η προσήλωση στο ατομικό και η αδιαφορία για το κοινό συμφέρον απεργάζεται την παρακμή των κρατών.» διαθέσιμο διαδικτυακά: <http://www.sarantoskargakos.gr/content/%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%AE%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8> τελευταία επίσκεψη: 12/3/2021

²²³ Κ. Καστοριάδης « Το πρόβλημα της Δημοκρατίας» ο.π.

μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους το περνάνε στην απόκτηση τίτλων σπουδών για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στον ανταγωνισμό που αυτό επιφέρει, ενώ αργότερα περνάνε το μεγαλύτερο μέρος σε μια ιεραρχική δομή, μέσα στην οποία το μόνο που κάνουν είναι να εκτελούν εντολές από τους ανώτερους ή να πηγαίνουν σύμφωνα με τους κανονισμούς.

Αρα το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να έχει σαν βασικές αρχές την κοινωνική συνοχή μέσα από την δημιουργία εθνικών αφηγημάτων, ταυτόχρονα όμως λειτουργεί και ως ένας «ιδεολογικός μηχανισμός» όπως αναφέρει ο Althusser, που συντηρεί την κυρίαρχη ιδεολογία της Δύσης, μια ιδεολογία που αποθεώνει την ατομικότητα μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από ευελιξία και ανασφάλεια. Η επιβολή αυτής της ιδεολογίας μέσα σε ένα «πειθαρχικό σύστημα», όπως είναι το σχολείο σύμφωνα με τον Foucault²²⁴, διαθέτει ένα εξεταστικό σύστημα μέσα από το οποίο συναρμόζονται σχέσεις εξουσίας και γνώσης. Η εξέταση προβαίνει σε λειτουργίες κομβικές επιβάλλει μια συγκεκριμένη γνώση στους μαθητές ως νόμιμη, στην οποία καλούνται να εξεταστούν και να αναπαράγουν. Μέσα από την διαδικασία της εξέτασης η εξουσία δίνει το στίγμα της και παγιώνει τα παιδιά σε ένα μηχανισμό αποδοχής της κυριαρχίας της. Ταυτόχρονα, δεν προσφέρεται κανένα κίνητρο για αλληλεγγύες δράσεις, αντίθετα ενθαρρύνονται οι πολίτες στο να εστιάσουν στην ατομική τους επιβίωση με τον τρόπο του «ο καθένας για τον εαυτό του» σε ένα αθεράπευτα κατακερματισμένο, εξατομικευμένο και έτσι περισσότερο αβέβαιο και απρόβλεπτο κόσμο²²⁵. Το σχολικό σύστημα υστερεί ως προς την δημιουργία αυτόνομων, ίσων και ελεύθερων πολιτών που θα είναι υπεύθυνοι να συμμετέχουν ενεργά στις κοινές υποθέσεις. Τι γίνεται όμως στην περίπτωση των μεταναστών;

Όπως υποστηρίχτηκε στο δεύτερο μέρος της μελέτης, όλες οι κοινωνίες υποδοχής μεταναστευτικών ρευμάτων αποσκοπούν στην ενσωμάτωση τους ως μέσο για την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή των χωρών. Εάν λάβουμε υπόψιν τον συλλογισμό του Καστοριάδη, οι άνθρωποι «παιδεύονται» όχι μόνο μέσα από την εκπαίδευση αλλά και μέσα από τις γειτονίες, τις παρέες, πράγμα που τους καθιστά υπεύθυνους να συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική ζωή και όντας ίσοι να συμμετέχουν πραγματικά στην θέσπιση της κοινωνίας. Εάν επίσης λάβουμε υπόψιν, ότι η μεγαλύτερη μερίδα των μεταναστών ζουν στοιβαγμένοι σε συγκεκριμένες γειτονίες συνήθως μακριά από τις

²²⁴M. FOUCAULT, «Πειθαρχία και σχολείο» 26/11/2014 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://tvxs.gr/news/paideia/misel-foyko-peitharxia-kai-sxoleio> τελευταία επίσκεψη 18/3/2021

²²⁵, Z. BAUMAN, *Ρευστοί Καιροί*, Ο.π σ. 34

πόλεις, από τα γκέτο της Γαλλίας μέχρι την Μόρια στην Ελλάδα, καθώς και τα ποσοστά των παιδιών μεταναστών που συνήθως δεν καταφέρνουν να τελειώσουν με επιτυχία την σχολική εκπαίδευση, τις περισσότερες φορές λόγω οικονομικών ζητημάτων, θα αντιληφθούμε ότι αποκλείονται με δόλιο τρόπο από την ενεργή συμμετοχή στην κοινωνική ζωή των χωρών υποδοχής. Τα ερεθίσματα που έχουν είναι σαφώς πολύ λιγότερα και έτσι βρίσκονται συνήθως σε μειονεκτικές και επισφαλής θέσεις εργασίας χωρίς οι ίδιοι να μπορούν να λειτουργήσουν ίσα, εφόσον υπολείπονται βασικά κοινωνικά δικαιώματα, ως προς την συμμετοχή στην διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Όπως αναφέρει ο Bauman: *«..χωρίς τα κοινωνικά δικαιώματα, τα πολιτικά δικαιώματα θα παραμείνουν ένα ανεκπλήρωτο όνειρο, μια άχρηστη ιστορία ή ένα σκληρό αστείο για τον μεγάλο αριθμό αυτών στους οποίους έχουν παρασχεθεί από το γράμμα του νόμου. Εάν δεν διασφαλιστούν τα κοινωνικά δικαιώματα, οι φτωχοί και οι σκληροί δεν μπορούν να ασκήσουν τα πολιτικά δικαιώματα που τυπικά έχουν... θα έχουν μόνο τα δικαιώματα τα οποία οι κυβερνήσεις θεωρούν ότι είναι αναγκαίο να παραχωρηθούν και είναι αποδεκτά από εκείνους που έχουν την πραγματική πολιτική ισχύ για να κερδίζουν και να διατηρούν εξουσία.»*²²⁶.

Η έννοια λοιπόν της ενσωμάτωσης των μεταναστών, σημαίνει υιοθέτηση των κυρίαρχων ιδεών και αξιών των χωρών υποδοχής προκειμένου να μπορέσουν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύστημα. Ωστόσο η έννοια είναι αμφισβητήσιμη. Σε ποίο βαθμό μπορούν οι αποκλεισμένοι να ενσωματωθούν. Αποκλεισμένοι γιατί αφενός το ίδιο το σύστημα τους αποκλείει παρουσιάζοντας τους ως «αόρατο εχθρό» και αφετέρου, μέσα σε μια καπιταλιστική κοινωνία όπου κυριαρχεί ο ατομικισμός, η συνύπαρξη με το διαφορετικό που κρατάει τα δικά του πολιτισμικά στοιχεία και διαφέρει από τα εθνικά αφηγήματα των χωρών μοιάζει αδύνατη. Το όραμα για μια πολυπολιτισμική κοινωνία μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την εκπαίδευση, αλλά μια εκπαίδευση όχι στραμμένη στον ανταγωνισμό και στην στεγνή γνώση. Μια εκπαίδευση που θα καλλιεργήσει την ικανότητα των μαθητών να μετασχηματίσουν την πραγματικότητα γύρω τους, χρησιμοποιώντας την κριτική τους σκέψη προκειμένου να απομυθοποιήσουν και να αποκρυπτογραφήσουν τους τρόπους με τους οποίους βλέπουν τον εαυτό τους και τους άλλους. Ο Friere, χρησιμοποιεί την έννοια της «συνειδητοποίησης» (conscientisation), για να περιγράψει την διαλεκτική ένωση ανάμεσα στην συνείδηση των ατόμων και στον κόσμο. Είναι μια κοινωνική διαδικασία μέσα από την οποία οι ανθρώπινες υπάρξεις, όχι

²²⁶Ο.π. 112

μόνο ως απλοί αποδέκτες αλλά ως υποκείμενα ενσυνείδητα κατορθώνουν να μετασχηματίσουν την πραγματικότητα που τους επηρεάζει και να δώσουν μορφή στην ζωή τους. Σύμφωνα με τον Friere, η ανάπτυξη της αυτοσυνείδησης οδηγεί τα άτομα στο να βλέπουν κριτικά τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Το αντίθετο της συνειδητοποίησης (conscientisation) είναι το «massification» που σημαίνει μια μάζα ετεροκίνητη, ένα μη σκεπτόμενο σύνολο²²⁷.

Με την αφύπνιση των ατόμων από μικρή ηλικία και δίνοντάς τους την δυνατότητα να αναλύουν την κοινωνική πραγματικότητα γίνονται ελεύθεροι και αποκτούν νόημα ως πολίτες, ως μέλη της κοινωνίας. Μια τέτοια αφύπνιση χρειάζεται στις καπιταλιστικές κοινωνίες οι οποίες μετατρέπουν τάχιστα τα άτομα σε άβουλα όντα που προετοιμάζονται μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία στη προσαρμογή της λογικής τους συστήματός της. Έτσι, η εκπαιδευτική επέμβαση είτε θα λειτουργεί ως όργανο για να διευκολύνει την αφομοίωση της νέας γενιάς στη λογική του τρέχοντος συστήματος εξασφαλίζοντας την κυριαρχία του, είτε θα λειτουργήσει ως «άσκηση ελευθερίας». Ένα επιλέξουμε την δεύτερη περίπτωση, η παιδεία γίνεται το μέσο για τον μετασχηματισμό της κοινωνίας όπου όλοι όσοι ζουν σε αυτήν θα έχουν λόγο στην διαμόρφωσή της. Αυτού του είδους η συνειδητοποίηση δεν μπορεί να είναι ατομική, πρέπει να είναι κοινωνική.

«Στις μέρες μας, η πρόοδος της ανθρωπότητας κινείται με απογοητευτικούς ρυθμούς. Γιαυτό και έχει ανεκτίμητη αξία να συναναστρεφόμαστε με ανθρώπους διαφορετικούς, με νοοτροπίες και συμπεριφορές αληθινά πρωτόγνωρες... αυτή η επαφή ήταν πάντοτε –και στην εποχή μας είναι πιο πολύ από ποτέ– ένας από τους κύριους μηχανισμούς προόδους»²²⁸.

²²⁷ P. FREIRE, Η αγωγή του καταπιεζόμενου, Αθήνα, Ραππά, 1977 σ. 11

²²⁸ John Stuart Mill

Πηγές και Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

- Ελληνόγλωσση

BENTOYPA Λ. , *Μετανάστευση και έθνος*, Αθήνα, Κατάρτι, 1994

BENTOYPA Λ., *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα*, Αθήνα, Νήσος, 2011

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ., *Η δυνατότητα μιας αυτόνομης κοινωνίας Το ζήτημα της Δημοκρατίας*,
Αθήνα, Στάσει Εκπίπτοντες, 2012

ΧΩΡΑΦΑΣ Δ., *Η επανάσταση της γνώσεως*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1969

ALTHUSSER H., *Θέσεις*, ζ έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999

ARENDT H., AGAMBEN G., TRAVERSO E., *Εμείς οι πρόσφυγες* Αθήνα Εκδόσεις του Εικοστού
Πρώτου, 2015

BAUMAN Z., *Ξένοι στο κατώφλι μας*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2021

BAUMAN Z., *Ρευστοί Καιροί* Αθήνα, Μεταίχμιο, 2017 Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2011

BUTLER H., G.C. SPIVAK, *Τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο*, Αθήνα, Τόπος, 2015

CRAIB ,H. *Κλασική κοινωνική θεωρία*, Αθήνα, Παπαζήση, 2012

FOUCAULT M. ,*Επιτήρηση και Τιμωρία*, Αθήνα, Πλεθρόν, 2011

FREIRE P. , *Η αγωγή του καταπιεζόμενου* Αθήνα, Ραππά, 1977

GODLIN I., G. CAMERON, M. BALARAJAN ,*Αυτοί δεν είναι σαν εμάς* Αθήνα,
Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2017

HALL S., D. HELD, A. MCGREW ,*Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα, Σαββάλας, 2010

HARDT M., A. NEGRI, *Πλήθος, πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*

ROBINS H.- F. WEBSTER, *Η Εποχή του τεχνοπολιτισμού*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2002

TRAVERSO E.,*Τα νέα πρόσωπα του Φασισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού πρώτου,
2017

- Ξενόγλωσση

FASSMAN, MUNZ OECD 1990 : «European Migration in the late 20th Century»: (Ηλεκτρονικό Βιβλίο), IIASA, Αυστρία, διαδικτυακή πηγή: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/3985/1/XB-94-010.pdf> τελευταία επίσκεψη 24/11/2020

JOPPKE C., E. MORAWSKA: "Toward Assimilation and citizenship: Immigrants in Liberal Nation- States" (ηλεκτρονικό βιβλίο) Palgrave, 2013, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://books.google.gr/books?id=KGiADAAAQBAJ&pg=PA44&lpg=PA44&dq=Dr+oit+a+la+difference?+Mais,+oui,+bien+sur,+chez+vous&source=bl&ots=mwRbvnJXMI&sig=ACfU3U0D2v493C9gmLF4M2spcA12ANXiSg&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiqvOjL9ZvuAhUNkhQKHTpsAjsQ6AEwAXoECAIQAg#v=onepage&q=Droit%20a%20la%20difference%3F%20Mais%2C%20oui%2C%20bien%20sur%2C%20chez%20vous&f=false> σ 45 τελευταία επίσκεψη : 14/1/2021

REA A., E. BRIBOSIA, I. RORIVE, D. SREDANOVIC, «Governing diversity Migrant Integration and multiculturalism in North America and Europe», (ηλεκτρονικό βιβλίο) Editions de l'Université de Bruxelles, 2015 Βέλγιο, διαθέσιμο: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/22257/1007916.pdf?sequence=1#page=42> σσ122-123 τελευταία επίσκεψη 10/1/2021

Διαδικτυακές πηγές

ΒΟΓΛΗΣ Π. «Η άνοδος του συντηρητισμού στην Ευρώπη», Εφημερίδα των Συντακτών, 30/4/2018, διαθέσιμο διαδικτυακά https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/148892_i-anodos-toy-syntiritismoy-stin-eyropi τελευταία επίσκεψη 7/3/2021

ΔΟΥΝΑΣ Κ. «Παγκοσμιοποίηση και 4η Βιομηχανική Επανάσταση- η ωρολογιακή βόμβα του μεταναστευτικού» 28/7/2020 Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://cognoscoteam.gr/%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%>

ΕΛΑΝΙΔΟΥ Σ. «Ενσωμάτωση μεταναστών και όχι διαχωρισμό, ζητούν οι ευρωπαϊκές περιφέρειες», Euractiv, 12/11/2019 Ανακτηση:

<https://www.euractiv.gr/section/koinoniki-eyropi/news/ensomatosi-metanaston-kai-ochi-diachorismo-zitoyn-oi-eyropaikes-perifereies/>

ZABBOΣ Γ., «το 1989 και οι προκλήσεις της δημοκρατίας στην Ευρώπη», Το Βήμα, : 6/11/201 διαθέσιμο διαδικτυακά:<https://www.tovima.gr/2015/11/06/opinions/to-1989-kai-oi-prokliseis-tis-dimokratias-stin-eyrwpi/>

ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗ Π.Κ. «Τείχη, μετανάστευση και ανοιχτή κοινωνία» European Business Review,18/2/2018, διαθέσιμο διαδικτυακά:

<https://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=6091> τελευταία επίσκεψη: 24/2/2021

ΚΑΚΟΥΡΙΩΤΗΣ Θ., «Το τείχος και τα τείχη: μια θλιβερή απόληξη», Το Βήμα, 9/11/2019 διαδικτυακή πηγή : <https://www.tovima.gr/2019/11/09/opinions/to-teixos-kai-ta-teixi-mia-thliveri-apoliksi/> τελευταία επίσκεψη 14/1/2021

KANTZAPA B. , «The relation of education and social cohesion» Scientific Society for Social cohesion and development, 2011 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/SCAD/article/viewFile/8973/9167>

KANTZAPA B. «Social Function of education», Academia, 1/8/2016 διαθέσιμο διαδικτυακά:https://www.academia.edu/2185013/Social_Functions_of_Education τελευταία επίσκεψη: 27/12/2020

KANTZAPA B. : «Rethinking education and social cohesion» Academia, 2011, διαθέσιμο διαδικτυακά:

https://www.academia.edu/1396401/Rethinking_Education_social_cohesion τελευταία επίσκεψη: 10/1/2021

ΚΑΡΓΑΚΟΣ Σ. «Η προσήλωση στο ατομικό και η αδιαφορία για το κοινό συμφέρον απεργάζεται την παρακμή των κρατών.» διαθέσιμο διαδικτυακά:<http://www.sarantoskargakos.gr/content/%CE%B7->

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ. « Το πρόβλημα της Δημοκρατίας» συνέντευξη, 11/3/2004 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://tvxs.gr/news/ellada/ta-problimata-tis-dimokratias-simera-toy-kornilioy-kastoriadi> τελευταία επίσκεψη 12/3/2021

ΚΟΥΡΓΙΩΤΗΣ Π.: «Το Ισλάμ δεν είναι οιονεί ασυμβίβαστο με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής» 8/11/2020 διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.news247.gr/kosmos/koyrgiotis-to-islam-den-einai-oionei- asymvato-me-eyropaiko-tropo-zois.9043379.html?utm_source=Sport24&utm_medium=BoN_mob_hp&utm_campaign=9043379

paign=24MediaWidget&utm_term=Pos8&fbclid=IwAR1aZK0pnTDE-
ΚΡΟΥΣΤΑΛΗ Δ., «Αλληλεγγύη στους πρόσφυγες , ευθύνες στην Δύση και στην
κυβέρνηση», Το Βήμα, 27/2/2016 Ανάκτηση:
<https://www.tovima.gr/2016/02/27/politics/allileggyi-stoys-prosfyges-eythynes-sti-dysi-kai-stin-kybernisi/>τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

ΛΙΑΝΟΣ Θ., «Παγκοσμιοποίηση και φτώχεια» , Το Βήμα, 2008
Ανάκτηση:<https://www.tovima.gr/2008/11/24/finance/pagkosmioiisi-kai->
ΜΑΡΑΝΤΖΙΔΗΣ Ν., «Ποιος κέρδισε τον Ψυχρό Πόλεμο;», Η Καθημερινή, 10/4/2018,
Ανάκτηση: <https://www.kathimerini.gr/opinion/957989/porios-kerdis-ton-psychro-polemo/> τελευταία επίσκεψη 20/1/2021

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ Ν. «Τα αίτια της κρίσης στον Δυτικό κόσμο» , Πρώτο Θέμα, 19/2/2021,
διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.protothema.gr/blogs/nektarios-miltiadis/article/1096723/ta-aitia-tis-krisis-ston-dutiko-kosmo/> τελευταία
επίσκεψη: 2/3/2021

ΜΟΣΧΟΝΑ Σ. , «Η κοινωνική πρακτική και ο Πιερ Μπουρντίε», 24/3/2012 διαδικτυακά
διαθέσιμο:<https://www.kathimerini.gr/culture/114535/i-koinoniki-praktiki-kai-o-pier-mpourntie/> τελευταία επίσκεψη: 28/12/2020

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Ε., «Παγκοσμιοποίηση και ανισότητα», Τα Νέα, 2007 Ανάκτηση:
<https://www.tanea.gr/2007/10/24/greece/triti-apopsi-pagkosmioiisi-kai->

ΤΑΚΗΣ Α. ,«Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης» Ίδρυμα Χάινριχ
Μπελ, 4/12/15, Ανάκτηση:<https://gr.boell.org/el/2015/12/04/prosfygiko-2015-hroniko-mias-proanaggeltheisas-krisis>τελευταία επίσκεψη 19/2/2021
τελευταία επίσκεψη: 12/3/2021

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α. «In Europe, a need for bold decisions» Huff post, 21/9/2015,
διαθέσιμο διαδικτυακά:https://www.huffpost.com/entry/in-europe-a-need-for-bold_b_8172256 τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

ΦΟΥΡΛΑ Δ. «Ρέντσι: Η Ευρώπη έχει γεννηθεί για να ρίχνει τείχη όχι για να τα οικοδομεί»,
Δημοκρατική, 17/9/2015 Ανάκτηση: <https://www.dimokratiki.gr/17-09-2015/rentsi-i-evropi-echi-gennithi-gia-na-richni-tichi-ochi-gia-na-ta-ikodomi/> τελευταία επίσκεψη
28/2/2021

ΨΗΜΜΑΣ Θ. «Κρίση καπιταλισμού: Η εύθραυστη ηγεμονία του καπιταλισμού», Εφημερίδα
των Συντακτών, 28/12/20 Ανάκτηση:https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/274745_i-eythraysti-igemonia-toy-kapitalismoy τελευταία επίσκεψη: 1/3/2021

BBC News: “ Ghettos shackle French Muslims” 31/10/2005 διαθέσιμο διαδικτυακά :
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4375910.stm> τελευταία επίσκεψη 19/3/2021

BROCK E. . «Global justice and the brain drain» Taylor and Francis, 2016 online διαθέσιμο

διαδικτυακά: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/egp.v9.33498> τελευταία επίσκεψη 9/2/2021

CHENG A. "Imagine Communities" 21/9/2015 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.allencheng.com/imagined-communities-book-summary-benedict-anderson/> τελευταία προβολή : 7/3/21

DURKHEIM E., διαδικτυακή πηγή : <https://www.artservices.gr/2771-2/> τελευταία επίσκεψη 17/12/2020

DOCQUIER E. «The brain drain from developing countries», IZA World of Labor, 2014 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://wol.iza.org/articles/brain-drain-from-developing-countries/long#:~:text=On%20average%2C%20the%20level%20of,of%20the%20higher%20education%20system.> Τελευταία επίσκεψη 9/2/2021

FOUCALT M., «Πειθαρχία και σχολείο» 26/11/2014, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://tvxs.gr/news/paideia/misel-foyko-peitharxia-kai-sxoleio> τελευταία επίσκεψη 18/3/2021

FORD G. "In the wake of xenophobia: The new racism in Europe" United Nations διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.un.org/en/chronicle/article/wake-xenophobia-new-racism-europe> τελευταία επίσκεψη: 7/3/21

GHOTE L., «Παρίσι, ένας χρόνος μετά», Η Καθημερινή, 14/11/2016 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/883519/parisi-enas-chronos-meta/> τελευταία επίσκεψη: 8/3/2021

HIS-EN CHEN T. "Education", Britannica Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.britannica.com/topic/education/Alternative-forms-of-education> τελευταία επίσκεψη 11/2/21

HERNANDEZ J. «Greece Struggles to balance Competing migration demands» Migration Police Institute, 25/9/20 διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.migrationpolicy.org/article/greece-struggles-balance-competing-migration-demands> τελευταία επίσκεψη: 22/2/2021

KOSER K. « International Migration: A Canary in the Coalmine of globalization. Global Challenges» The Graduate, Institute Geneva, 2018 Ανάκτηση: <https://globalchallenges.ch/issue/3/international-migration-a-canary-in-the-coalmine-of-globalisation/> τελευταία επίσκεψη: 1/2/2021

LEBLANC K. , T. WATERS: "Schooling in refugee camps" ,Humanitarian Practice Network, 2005, Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://odihpn.org/magazine/schooling-in-refugee-camps/> τελευταία επίσκεψη 27/2/2021

MUDDE C. , "Populist Radical right Parties in Europe", Cambridge University Press, 2009 :Ανάκτηση <https://www.cambridge.org/core/books/populist-radical-right-parties-in-europe/introduction/B300623BD0A515F90B88FA1B5191B89C> τελευταία επίσκεψη: 21/2/2021

MOORE K. : "Education for migrant minority and marginalized children in Europe.", Open Society, Foundations, 2008 Διαθέσιμο διαδικτυακά:
<https://www.opensocietyfoundations.org/publications/education-migrant-minority-and-marginalised-children-europe> τελευταία επίσκεψη: 19/12/2020

MIGRATION DATAPORTAL :διαθέσιμο διαδικτυακά:
https://migrationdataportal.org/data?i=stock_abs_&t=2020&cm49=300 τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION «Τα θύματα της Ναζιστικής εποχής», Εγκυκλοπαίδεια του Ολοκαυτώματος, Ανάκτηση:
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/victims-of-the-nazi-era-ideology> τελευταία επίσκεψη: 11/1/2021
ONDMYqYpYMJrIwufeeC3KZSIGujXxynq06L79HHe640j2M τελευταία επίσκεψη 9/3/2021

OECD PISA 2015 Results (VolumeI): ExcellenceandEquityinEducation, PISA, OECD (2016), Publishing, Parisδιαθέσιμο διαδικτυακά:
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-ε> τελευταία επίσκεψη 12/2/2021 OECD ,PISA «Untapped Skills: realizing he potential immigrant students.» 2012,
διαθέσιμο διαδικτυακά:
<http://www.oecd.org/education/school/Untapped%20Skills.pdf> σελ 132
τελευταία επίσκεψη: 15/1/2021

OECD «The brain drain and negative social effects» 2008, διαθέσιμο διαδικτυακά
: https://read.oecd-ilibrary.org/development/policy-coherence-for-development-2007/the-brain-drain-and-negative-social-effects-when-is-the-home-country-hurt_9789264026100_6-en#page1 τελευταία επίσκεψη 9/2/2021

OECD " Indicators of Immigrant Integration, 2015" OECD, 2015.
διαθέσιμο διαδικτυακά: https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/indicators-of-immigrant-integration-2015/social-cohesion-and-immigrants_9789264234024-15-en#page9 τελευταία επίσκεψη : 8/2/2021 223

OECD Migration Policy debates : «Is immigration really increasing?» Διαθέσιμο
διαδικτυακά: <https://www.oecd.org/berlin/Is-migration-really-increasing.pdf> τελευταία
επίσκεψη 12/12/2020

OECD: « Indicators of ImmigrantIntegration»Κεφάλαιο 12:, 2015, διαθέσιμο διαδικτυακά
<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264234024-15-en.pdf?expires=1609348132&id=id&accname=guest&checksum=25BE667B3DB60EFF7D055ADC17558D84> τελευταία επίσκεψη: 11/1/2021

OECD: «This land is your land», OECD, 2019 διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.oecd-ilibrary.org/education/trends-shaping-education-2019/this-land-is-your-land_trends_education-2019-graph17-en τελευταία επίσκεψη: 17/12/2020

OECD: "Equal opportunities?" διαθέσιμο διαδικτυακά:
<http://www.oecd.org/els/mig/equalopportunities.htm> τελευταία επίσκεψη 17/12/2020

OPERATION PORTAL GREECE, "Refugee situation"

Διαθέσιμο διαδικτυακά:

http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179#_ga=2.326

07674.565544690.1614101400-204568660.1570721056

τελευταία επίσκεψη:

23/2/2021

PUBLICATION OFFICE OF THE EU 1990 : «Commission of the European communities : 1990»

διαθέσιμο διαδικτυακά: [https://op.europa.eu/en/publication-detail/-](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/828816c7-29c2-4a79-a556-47fb921d2cf2)

/publication/828816c7-29c2-4a79-a556-47fb921d2cf2 τελευταία επίσκεψη: 16/1/2021

RANKIN J. "Migration: EU praises Greece as 'shield' after Turkey open borders", The Guardian, 3/3/2020 διαθέσιμο

διαδικτυακά: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/03/migration-eu-praises-greece-as-shield-after-turkey-opens-border> τελευταία επίσκεψη: 23/2/2021

SMITH N. : Ελεύθερη μετάφραση από : "A Deeply Flawed Argument Against Immigration", Bloomberg Opinion, Διαθέσιμο: 1/3/2018

<https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-03-01/immigration-doesn-t-necessarily-reduce-social-cohesion-and-trust> τελευταία επίσκεψη: 10/1/2021

UNHCR 16/6/2017: «Ο πόλεμος, η βία και οι διώξεις οδηγούν σε άνευ προηγουμένου αύξηση του εκτοπισμού» Διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.unhcr.org/gr/5534-%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B7-%CE%B2%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CE%BD.html>

τελευταία επίσκεψη: 11/3/2021

UNHR: 11/7/2016 «Πρόσφυγας ή μετανάστης» διαθέσιμο

διαδικτυακά: https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas_i_metanastis.html τελευταία επίσκεψη: 17/12/2020

UNHCR, UNICEF, IOM: " Access to education for refugee and migration children in Europe"

, September 2019 διαθέσιμο

διαδικτυακά: <https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2019/09/Access-to-education-europe-19.pdf> τελευταία επίσκεψη 25/2/2021

WEAVER M.: "A. Merkel: German multiculturalism has 'utterly failed'", The Guardian, 17/10/2010

διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.theguardian.com/world/2010/oct/17/ange-la-merkel-german-multiculturalism-failed> τελευταία επίσκεψη: 18/12/2020

Οπτικοακουστικές πηγές

Μ. ΦΡΙΜΑΝ Ντοκιμαντέρ: «Η ιστορία μας» λεπτό 28:15, Αμερική, 2013 διαθέσιμο
διαδικτυακά: <https://www.ertflix.gr/category/xena-docs/thestoryofus-morgan-freeman/> τελευταία επίσκεψη 9/1/2021